T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KEMALPAŞAZÂDE'NİN RİSÂLE-İ MÜNÎRA İSİMLİ ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hakan TAHTACI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Talat SAKALLI

ISPARTA - 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	**Hakan TAHTACI**
Anabilim Dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Tez Başlığı	**Kemalpaşazâde'nin Risâle-i Münîra İsimli Eserindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi**
Yeni Tez Başlığı[1] *(Eğer değişmesi önerildi ise)*	

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 26/07/2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisanstezi için;

☒ **OY BİRLİĞİ** ☐ **OY ÇOKLUĞU[2]**

ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ[3]** kararlaştırılmıştır.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ[4]** kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Talat SAKALLI	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Veli ATMACA	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nuri TUGLU	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

[1]Tez başlığınınDEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.
[2]**OY ÇOKLUĞU** ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.
[3]**DÜZELTME** kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında **DÜZELTME** kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.
[4]Tezi **REDDEDİLEN** öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yükseklisans tezi olarak sunduğum **"Kemalpaşazâde'nin Risâle-i Münîra İsimli Eserindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi"** adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Hakan TAHTACI
19.06.2017

(Tahtacı, Hakan, Kemalpaşazâde'nin Risâle-i Münîra İsimli Eserindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi, Yükseklisans Tezi, Isparta, 2017)

ÖZET

Kemalpaşazâde, İbn Kemal Paşa ve İbn Kemal isimleriyle anılan Şemseddin Ahmed b. Süleyman (873-1468/940-1532) Osmanlı altın çağlarında, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde göreve medresede müderris olarak başlayıp en üstün vazife olan Şeyhülislamlığa ulaşmış bir zâttır. Yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebelerle Osmanlı ilim, kültür ve medeniyetine pek çok katkıda bulunmuştur.

Onun bu denli önemli bir mertebede bulunması, eserlerinin ve düşüncelerinin hadis ilmi açısından da incelenmesini gerekli hale getirmiştir. Çalışmada Kemalpaşazâde'nin *Risâle-i Münîra* isimli eserinde kullanmış olduğu hadislerin tahric ve değerlendirilmesi yapılmış ve bunlar neticesinde Kemalpaşazâde'nin hadis ilmindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Kemalpaşazâde'nin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel hayatından bahsettik. Birinci Bölüm'de Kemalpaşazâde'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgiler verdik. İkinci Bölüm'de ise eserinde kullanmış olduğu hadislerin tahric ve değerlendirmesini yaptık.

Çalışmada Kemalpaşazâde'nin diğer islâmî ilimlerde göstermiş olduğu başarısını, hadis ilminde gösteremediğini, rivâyetleri nakletmekte ve kullanmakta büyük ölçüde titiz davranmadığı sonucuna vardık.

Anahtar kelimeler: Kemalpaşazâde, hadis, *Risâle-i Münîra*, tahric.

(Tahtacı, Hakan, Hadith Narrates and Evaluation of the Risâle-i Kemal Pashazade's Named Münira Work, Master Thesis, Isparta, 2017)

ABSTRACT

Semseddin Ahmed Ibn Süleyman (873-1468/940-1532), also known by his pen name Kemalpaşazâde, Ibn Kemal Paşa or Ibn Kemal, was in Ottoman golden ages, in Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), Bayezid II. (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) and Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) periods, a person who had started as a mudarris in the madrasa to his first position and has reached to peak position as Sheikhulislam. He contributed with his works and students to the Ottoman science, culture and civilization.

His important position for islamic sciences makes it necessary to examine his works and thoughts from the angle of the science of hadith. In this work, the hadiths of *Risâle-i Münîra* were retraced and considerated. As a result of this consideration, the position of Kemalpaşazâde was tried to be found in the hadith science.

Our study consists of one introduction and two chapters. In the introduction, we mentioned of the political, social and cultural life of Kemalpaşazâdes period. In the first chapter we gave imformations about Kemalpaşazâdes life and scientific personality. In the second chapter, the hadiths of *Risâle-i Münîra* were retraced and considerated.

In our study we reached the result that Kemalpaşazâde wasn't prospering in the science of hadith as much as the other islamic sciences and generally he wasn't delicate by narrating the hadiths, making use of the hadiths in his works.

Keywords: Kemalpaşazâde, hadith, *Risâle-i Münîra*, tahreej.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI ..... **ii**
YEMİN METNİ ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **ix**
ÖNSÖZ ..... **x**
I- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI ..... **xi**
II- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI ..... **xii**
GİRİŞ **1**
KEMALPAŞAZÂDE'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDEKİ SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMALPAŞAZÂDE'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

A- HAYATI 10
1. Adı, Künyesi, Lakabı ve Nisbeleri 10
2. Doğumu ve Yetiştiği Muhit 11
3. Tahsil Hayatı 12
4. Hocaları 14
a) Molla Lutfî (850/1446-900/1495) 14
b) Kestelli (Kastallânî)(901/1496) 16
c) Hatibzâde (864/1461-901/1496) 16
d) Muarrifzâde (?) 17
e) Diğer Hocaları 17
5. Görevleri 18
6. Talebeleri 20
a) Muhyiddin Mehmed b. Pir Mehmed (941/1534-35) 21
b) Sa'di Sâdullah Efendi (945/1538) 21
c) Muslihuddin Mustafa (964/1566) 21
d) Celâlzâde Salih Çelebi (973/1565-66) 21
e) Ebû's-Suûd Efendi (896-981/1491-1573) 22

f) Diğer Talebeleri 23
7. Vefatı 26
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ 28
1. İlmî Şahsiyeti 28
2. Tarihçiliği ve Önemli Eserleri 30
3. Fıkhî Yönü ve Önemli Eserleri 31
4. Tefsir Yönü ve Önemli Eserleri 32
5. Felsefe, Kelam ve Akaid Yönü ve Önemli Eserleri 33
6. Edebî Yönü ve Önemli Eserleri 34
7. Hadisçiliği ve Eserleri 35
a) Hadis Usûlüne İlişkin Eserleri 38
b) Büyük Hadis Eserlerine İlişkin Şerhleri 39
c) Kırk Hadis Şerhleri 39
d) Kırk Dışındaki Sayılarda Hadis Derleme Ve Şerhleri 40
e) Değişik Konulardaki Hadis Şerhleri 40

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLE-İ MÜNÎRA'DAKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A- HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ 42
1- İlim 42
a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi 82
b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi 82
c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi: 83
2- İman 83
a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi 96
b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi 96
c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi 96
3- İbadet 97
a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi 135
b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi 136
c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi 136

4- Ahlak....137
a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi....165
b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi....165
c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi....166
5- Kullanılan Hadislerin Genel Değerlendirmesi....166
a) Kaynak Bakımından Değerlendirilmesi....167
b) Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi....167
SONUÇ....169
KAYNAKLAR....172
FİHRİST....180
ÖZGEÇMİŞ....188

KISALTMALAR

(a.s.) : Aleyhisselâm

b. : İbn (oğlu)

bkz. : Bakınız

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

ed. : Editör

h. : Hicri

hz. : Hazreti

İA : İslam Ansiklopedisi

ktp. : Kütüphanesi

nr. : Numara

nşr. : Neşreden

(r.) : Radiyallahu Anh

s. : Sayfa

S. : Sayı

thk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı

vdd. : Ve devamının devamı

y.y. : Yayım yeri belli değil

yy. : Yüzyıl

ÖNSÖZ

Ezelden ebede kadar, kimden nerede bir ibadet nerede bir güzel övgü yapıldı ise cümlesi, mahlûkunu yoktan var eden, yeşerten, terbiye eden, kemâle erdiren âlemlerin Rabb'ine mahsustur. En bereketli rahmetler ve en latîf selamlar, Rasullerin efendisi, takvayla vasıflanan sâlih kimselerin ve bilgileriyle amel eden asfiyânın tâcı, Efendimiz Muhammed (a.s.)'in üzerine olsun.

İslâm medeniyetinin gelişme sürecinde Osmanlı Devleti'nin katkısı çok önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, din adına söz söyleme hakkına en çok sahip olunan makâm ve devletin en önemli kurumlarından biri Şeyhülislâmlık makâmıdır. Şeyhülislamlık, İkinci Murad devrinde 1424 yılında Molla Fenârî ile başlayıp, 1922 yılında 175. Şeyhülislam Medenî Mehmet Nuri Efendi ile son bulmuştur. Sayıları bu kadar çok olmasına rağmen meşhur olup öne çıkanların sayısı oldukça azdır. Bunlardan birisi de Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerinde yaşamış olan Kemalpaşazâde'dir.

Kemalpaşazâde ömrünü ilme adamış, Osmanlı devrinin hatta bütün İslam tarihinin en büyük âlimlerindendir. Kendisinin de dediği gibi, "*Her müminin hem dünya hem de ahiret diyarında kendisine fayda verecek fıkıh, hadis ve tefsir gibi din ilimlerini öğrenmesi gerekmektedir. Çünkü müslümanın kazanabileceği mertebelerin en yüceleri ancak bu ilimleri öğrenmekle hâsıl olur.*" O, bu düşünce ve anlayışla dünya ve ahirette kendisine fayda verecek din ilimlerine hayatını adamış ve arkasında dini ve kültürel mirasımızı zenginleştiren çok değerli eserler bırakmıştır.

Bizlerin üzerine düşen görev bu mirasımızı kucaklamak ve bizden sonraki nesillere elimizden geldiğince aktarmaktır. İşte bu kutlu yolda muzaffer olabilmemiz, dini ilimlere vukûfiyet kazanmamız için gayret eden; vaktini, gücünü ve imkânlarını öncelikle bizim iyi bir insan, daha sonra iyi bir ilim adamı olabilmemiz için harcayan hocam, danışmanım Prof. Dr. Talat Sakallı'ya; Prof. Dr. Veli Atmaca'ya ve çalışmamda emeği geçen diğer hocalarıma sonsuz minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Hakan TAHTACI

ISPARTA, 2017

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

İslâmî ilimlerin temelini, Kur'ân'ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler oluşturmaktadır. Kur'ân'ı Kerim, nâzil olduğu gibi asliyetini muhâfaza etmiş; hiçbir ekleme ve çıkarma olmaksızın yazı, ezber ve kontrol mekanizması eşliğinde sâfiyetini korumuştur. Hadis-i Şerifler ise çeşitli sebeblere binâen, zannî bilgi düzeyinde değerlendirilmiştir. İslâm âlimleri, Allah Rasûlü'ne âit olan sahih hadislere ulaşabilmek için uzun yolculuklar (rihle) yapmış, geçen her bir râviyi titizlikle inceleyip, kapsamlı araştırmalar yapmışlardır.

Günümüzde Müslümanların çoğunluğu, gerek bilgi iletişim araçlarında, gerekse okudukları eserlerde kullanılan hadislerin kaynağına ulaşamamakta ve olduğu gibi kabul etmektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, hicrî V. Asırdan sonra diğer ilim dalları bir tarafa, hadis sahasında yapılan çalışmalarda bile, hadis metinleri, sadece ilk râvîleri ve ilk alındıkları kaynakları verilerek kaydedilmeye başlanmıştır. Hadis kitaplarında başlatılan bu çığır, diğer ilim dallarında da rahatça yaygınlaşmıştır. Öyle ki zamanla kaynak gösterilmeden, hadislerin sadece metinlerini kaydetmekle yetinme yoluna gidilmiştir. Bu arada hadisleri kaynaklarından alarak kullananlar olduğu gibi, hiç kaynağa müracaat etmeden tamamen duygularına ve zihnine güvenerek hadisleri kullanan bir kısım da oluşmuştur. İşte bu tarzda yazılan eserler, daha sonra hadis adıyla naklettikleri haberler doğrultusunda akıllarda hadislere karşı endişe oluşmasına sebep olmuşlardır.

Muahhar bazı eserlerde ve günümüz bilgi vâsıtalarında naklediliş biçiminden kaynaklanan, hadislerin subûtuna dâir kaygıların giderilmesi amacıyla tahric çalışmaları yapılmaktadır. Tahric çalışmalarının ilk örnekleri hicrî VIII. asırda kendini göstermektedir. Klasik eserlerde göze çarpan özellik, genelde fıkıh, tefsir ve ahlak alanında yazılmış eserler üzerine yapılmış olmalarıdır. Hadis kullanımı konusunda en çok tenkide ma'rûz kalan tasavvuf alanında Irâkî ve Kâsım b. Kutluboğa'nın çalışmaları dışında kayda değer bir çalışma gözükmemektedir. Hâlbuki geniş kitlelere hitâb eden tasavvuf eserler bu konuda öncelik verilmesi gereken tür edebiyatını oluşturmaktadır.

Kemalpaşazâde'nin ağırlık olarak ilim, iman, ibadet ve ahlak konularını ihtiva eden *Risâle-i Münîra* adlı eserindeki hadislerin tahrici ve değerlendirilmesi tezin

konusunu oluşturacaktır. Bu bağlamda Kemalpaşazâde, yaşadığı dönem ve eserleri hakkında bilgi verilecek daha sonra *Risâle-i Münîra* adlı eserinde yer alan hadislerin tahric ve değerlendirmesi yapılacaktır.

İlk incelememize göre kullandığı rivayetlerde sened ve kaynak belirtmeyen Kemalpaşazâde'nin; tasavvuf geleneğinin de temsilcisi Gazzâlî gibi bir âlimin eserini çokça kullanmış olması ve eserini gençlere yönelik yazmış olması; hadislerin tahric ve değerlendirilmesi ihtiyacını daha da arttırmaktadır.

Bu çalışmamızda, müellifimizin *Risâle-i Münîra* adlı eserinde zikrettiği hadislerin, güvenilirlik dereceleri tesbit edilecek, dolayısıyla eserde yer alan hadislere ne derecede itibar edilebileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

II- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Kemalpaşazâde'nin hayatı ve o dönemin kültürel, ilmî ve sosyal yapısını aktarırken ilk öncelikle kendi döneminde yazılmış tarih kitapları taranmıştır. Bunlar içinde Kemalpaşazâde'nin kendisinin yazmış olduğu *Tevârîhi Âli Osmân*'ı, dönemin âlimlerinden Kemalpaşazâde'nin çağdaşı olan Taşköprîzâde (935/1562)'nin *Şakâyik-i Nu'mâniyye*'si, Mehmed Mecdî (999/1591)'nin *Şakâyik*'in tercümesini yaptığı *Hadâiku'ş-Şakayik*'ı, Atâî (1045/1635)'nin *Şakâyik* üzerine yazdığı *Zeyl*'i, Sehî (955/1548) ve Kınalızâde (979/1604)'nin *Tezkire*'leri, İbn'ul-İmâd (1089/1679)'ın *Şezerâtu'z-Zeheb*'i, Evliya Çelebî (1095/1684)'nin *Seyahatnâme*'si, Kemalpaşazâde ve yaşadığı dönem ile ilgili ulaşabildiğimiz geçmiş dönem kaynaklardır. Diğer kaynaklar ise son dönemlere doğru yazılmış olanlardır. Bunlar, Mehmed Süreyya (1909)'nın *Sicilli Osmânî*'si, Bursalı Mehmed Tâhir (1925)'in *Osmanlı Müellifleri*, Cemil Mustafa el-Azm (1937)'ın *Ukûdu'l-Cevher*'i, Hüseyin Hüsâmeddin (1939)'in *Amasya Tarihi*, İsmail Hâmi Danişmend (1967)'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1977)'nın *Osmanlı Tarihi*'dir.

Ülkemiz içide ve dışında Kemalpaşazâde ile ilgili yapılan akademik çalışmalar da ayrı bir yol gösterici olması açısından incelenmiş ve tez yazma aşamasında ilgili araştırmalardan faydalanılmıştır. Bu konuda Musa Alak'ın "*Kemalpaşazâde'nin Şerhu Tağyîri'l-Miftah Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*" adlı

basılmamış doktora çalışmasında, hem ülkemizde hem de ülkemiz dışında yapılan çalışmalar bir araya toplanmıştır. Ayrıca araştırmamızda Kemalpaşazâde'nin eserleri verilirken, bunlarla ilgili yapılan çalışmalar tanıtılmıştır.

Kemalpaşazâde'nin dönemi, hayatı, ilmî kişiliği, eserleri, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgiler verildikten sonra Kemalpaşazâde'nin yazmış olduğu *Risâle-i Münîra*'nın hadislerinin tahricine başlanmıştır.

Eserde geçen rivayetler öncelikle Kütüb-i Tis'a'da taranmıştır. Bununla birlikte; Tayâlisî (204/819)'nin *Müsned*'i, Humeydî (219/834)'nin *Müsned*'i, İbn Ebî Şeybe (235/849)'nin *Musannef*'i, Ahmed bin Hanbel (241/855)'in *Zühd*'ü, Ebû Ya'lâ (307/916)'nın *Müsned*'i, İbn Huzeyme (311/920)'nin *es-Sahîh*'i, Harâitî (327/939)'nin *Mekârimu'l-Ahlâk*'ı, İbn Hibbân (354/965)'ın *es-Sahih*'i, Âcûrrî (360/970)'nin *Mekârimu'l-Ahlâk*'ı, Taberânî (360/971)'nin üç Mu'cem'i, Dârekutnî (385/985)'nin *es-Sünen*'i, Hâkim (405/1014)'in *Müstedrek*'i, Beyhakî (458/1065)'nin *Şuabu'l-Îmân, el-Medhal* ve *es-Sünen'ül-Kübrâ*'sı, İbn Abdilberr (463/1071)'in *Câmiu'l-Ulûm*'u başvurduğumuz kaynakların bir kısmıdır. Öncelikle hadisin hangi kaynakta geçtiği belirlenmiş, sonrasında kaynaktaki hadis ile rivayet edilen hadis birebir örtüşüyorsa ya da çok küçük değişiklikler varsa dipnotta kaynağı belirtilmiştir. Eğer rivâyet mâ'nen nakledildiyse hadisin aslını bulup, rivâyeti tekrardan zikredip; lafzî değişikliklere dikkat çektikten sonra, dipnotta kaynağı verilmiştir.

Tahric bilgileri için ise Heysemi (807/1404)'nin *Mecmau'z-Zevâid* ve *Buğyetu'l-Bâhis*'i, Bûsirî (840/1436) ve Suyûtî (911/1505)'nin musannefâtı, Ali el Muttakî (975/1567)'nin *Kenzu'l-Ummâl*'i, Aliyyu'l-Kârî (1014/1605)'nin *el-Esrâr* ve *el-Masnû'* adlı eserleri, Aclûnî (1062/1748)'nin *Keşfu'l-Hafâ*'sı müracaat ettiğimiz eserlerdendir.

İsnadlarda zikredilen râviler içinse, Buhârî (256/869)'nin *et-Târîhu'l-Kebîr*'i, Ebû Hâtim er-Râzî (327/936)'nin *el-Cerh ve Ta'dîl*'i, İbn Hibbân (354/965)'ın *es-Sikât*'ı, İbn Adiyy (365/974)'in *el-Kâmil fi'd-Duafâ*'sı, Mizzî (742/1354)'nin *Tehzîbu'l-Kemâl*'i, Zehebî (748/1348)'nin *Mîzânu'l-İ'tidâl* ve *el-Muğnî fi'd-Duafâ*'sı, İbn Hacer (852/1461)'in ve Suyûtî'nin ricâle musannefâtı bu konuda istifade ettiğimiz kaynaklardır.

Bunların dışında Kemalpaşazâde'nin, Gazzâlî (505/1111)'nin *İhya'*sından çokça yararlanması sebebiyle, *İhya'*yı tahric eden Irâkî'nin *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*'ı, Elbânî, Şuayb el-Arnavut ve Hüseyin Selim Esed'in tahkik türü eserleri de yer yer istifade ettiğimiz kaynaklardır.

Tahric edilen hadislerde nadir de olsa bazı rivâyetlerin lafzî değişikliklerle nakledilmesi sebebiyle metin tenkidi yapma gerekliliği hâsıl olmuştur. Burada izlediğimiz metod Talat Sakallı'nın *Hadis Tenkidi* adlı kitabında belirttiği şu maddelere riâyet edilerek yapılmıştır: Rivayetin temel kaynağımız olan Kur'an'ı Kerim'e ve genel dini esaslara uygunluğu, Hz. Peygamber'in sözü olup olamayacağı keyfiyeti, kesin olduğu bilinen tarihi verilere ve siyasi ihtilafların ürünü olabilme olasılığı, akl-ı selîme uygunluğu ve dirâyetü'l-hadis açısından tahlili, dikkat edilen hususlardır.[1]

Buraya kadar özetini verdiğimiz çalışma alanımızda kaynak, usul ve değerlendirme bakımından tarihsel yönteme dayalı veri tarama, analitik metod ile betimleme (deskriptif) tekniklerine başvurulduğu söylenebilir. Rivâyetlerin değerlendirilmesi ise tarih araştırma yöntemlerinden birisi sayılan iç tenkide göre yapılmıştır diyebiliriz. Kaldı ki klasik hadis tenkid usûlü de esasen bu muasır yöntemlerden farklı değildir. Başvurduğumuz hadis tesbit, tahric, tahlil ve değerlendirmelere dair geleneksel yöntemleri tatbik ettiğimizi belirtmeliyiz.

Çalışmamızda, *Risâle-i Münîra*'nın müellifi Kemalpaşazâde'nin yaşadığı dönem, hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve hadisçiliği hakkında genel mânâda bilgi verip daha sonra tezimizin ana konusunu oluşturan hadislerin tahric ve değerlendirilmesiyle devam edeceğiz.

[1] Talat Sakallı, *Hadis Tenkidi*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014, s. 120.

GİRİŞ

KEMALPAŞAZÂDE'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDEKİ SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Bir şahsiyetin hayatının şekillenmesinde ve olgunlaşmasında içerisinde yaşamış olduğu çevrenin, hayatı boyunca kendisini saran durumların etkisinin büyük olduğu âşikârdır. Aile ve aile dışında almış olduğu eğitim, hocaları, okumuş olduğu kitaplar, zamanındaki siyasi ve sosyal gelişmeler, bir şahsın olgunlaşmasında ve yönelişlerini belirlemesinde en önemli âmillerdendir.

Tezimizin konusu olan kitabın müellifi, Osmanlı Devleti şeyhülislamlarından biri olan Kemalpaşazâde'yi daha iyi tanıyabilmek için yaşadığı dönemi iyi anlamak gerektiğinden, öncelikle bu dönemin siyasi, sosyal ve kültürel temel özelliklerini inceleyeceğiz. Ancak bu mevzu tek başına bir araştırmayı gerektirecek kadar geniş olduğu malumdur. Biz sadece bu meseleye yeterince ışık tutabilecek şekilde muhtasar bilgi vermekle yetineceğiz.

Kemalpaşazâde (873-940/1469-1534), Osmanlı devrinin ve hattâ bütün İslâm tarihinin en büyük âlimlerinden biridir.[2] Onun yaşadığı dönemde İslam coğrafyasına hâkim olmak için uğraşan üç büyük devlet vardı. Osmanlı Devleti (1299-1922), Memlük Devleti (1250-1517) ve Safevî Devleti (1501-1736).[3] Dönemim siyasi haritasına bakıldığında İran ve Irak ilk başlarda Akkoyunlu Devleti'nin hâkimiyeti altında iken, sonrasında Safevî Devleti idaresine girmiştir. Memlük Devleti ise, Mısır, Şam, Yemen'in bir kısmına ve Arap yarımadasının da içinde bulunduğu bir coğrafyaya hükmediyordu. Bu bölgeler Kemalpaşazâde'nin yaşadığı dönem sonrasında Osmanlı Devleti yönetimine girmiştir.[4]

Avrupa'da ise, başkenti İstanbul olan Bizans Devleti bin yılı aşkın hâkimiyetinin ardından aldığı yenilgilerle İstanbul surları içerisinde sıkışmış bir imparatorluk konumundaydı. Zira doğudan ve batıdan Osmanlı kuşatması ve sınırları

[2] İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I-V, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, V, 112.
[3] Seyit Bahçıvan, "İbn Kemâl Bâşâ ve Ârâuhu'l-İtikadiyye", Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke, 1996, s. 4.
[4] Bahçıvan, "İbn Kemâl Bâşâ ve Ârâuhu'l-İtikadiyye", s. 5.

içerisinde kalmıştı. Balkanlarda yine Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Sırp ve Eflak Prenslikleri ile Bosna Krallığı, Boğdan Prenslikleri ve Arnavutluk Devleti vardı. [5]

Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da, Altınordu hâkimiyeti kırılmış ancak Moskava daha krallık haline gelmemiş "granddukalık" [6] durumundaydı. Orta Avrupa'da Mukaddes Germen İmparatorluğu, Leh, Bohemya ve Macaristan; Kuzey Avrupa'da Danimarka ve İsveç Krallıkları, Batı Avrupa'da yüz sene muharebeleri ile yorgun düşmüş İngiltere ve Fransa Devletleri; İberik Yarımadası'nda Portekiz, Aragon, Kastil ve Navar Kücük Krallıklarıyla bu devletlerin tazyikleri altında bulunan Benî Ahmer İslam devleti vardı. Güney Avrupa'da Venedik Cumhuriyeti güçlü durumda iken, Cenevizliler de burada hâkimiyet sağlamaya çalışıyordu. [7]

Kemalpaşazâde'nin yaşadığı asır Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemlerine denk gelmektedir. Hayatını, Osmanlı devleti sınırları içinde idâme ettiren Kemalpaşazâde'nin yaşadığı yıllarda sırasıyla, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) gibi tarih sahnesinde aktif rol oynamış önemli padişahlar saltanat sürmüşlerdir. [8]

Kemalpaşazâde, Fatih Sultan Mehmed'in hükümdarlığı zamanında doğmuş, on üç yaşına kadarki çocukluk devresini bu zaman diliminde geçirmiştir.

Fatih devrini ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz: Fatih Sultan Mehmed (1432-1481), 1444-1446 yılları arasında kısa bir dönem, [9] sonrasında 1451'den 1481'de ölümüne kadar toplamda 32 sene tahtta kalmış bir padişahtır. Fatih Sultan Mehmed "Ebû'l-Feth" ve daha sonraki dönemlerde "Çağ Açan Hükümdar" olarak anılmasından da anlaşılacağı üzere beşi Müslüman, onikisi Hıristiyan, onyedi irili ufaklı devleti, ilhak ve fethetmiştir. Bizans İmparatorluğuna 1453 senesinde son vermekle Dünya tarihinde yeni bir çağ başlatan Fatih, ölmeden bir sene önce 1480

[5] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* I-VI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, II, 1 vd.
[6] "Granduk" Fransızca "Grand-duc", İngilizce "Grand duke" kelimelerinden gelmekte olup, taşra krallarına verilen isimdir. Protokolde kralın ve arşidükün altında, düklerin ise üstünde yer almaktadır.
[7] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* II, 2-3.
[8] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* II, 257 vd.
[9] İlk cülusu ve tekrar tahttan inmesi ile ilgi geniş bilgi bkz. Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XI. Seri-III No.6, Ankara, 1954, s. 55 vd.

senesinde Hersek Dukalığını, Osmanlı Devleti sınırlarına katarak zaferlerini sonlandırmıştır.

Kemalpaşazâde'nin doğduğu yıllarda Fatih, Karadeniz'i Türk gölü haline getirmiş, Balkan yarımadasını Türk hâkimiyetine sokmuş, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını kapatıp Anadolu ve Balkanlarda hâkimiyeti sağlamıştır.10

Fatih, fetihlerin yanı sıra ilmî ve hukukî faaliyetleri de ihmal etmemiştir. Bunlardan en önemlileri; dünyanın en parlak ilim ve kültür ocaklarından biri haline gelen İstanbul'da kurduğu "Sahn-ı Seman" [11] ismindeki medreseleri ile devlet nizamını oturttuğu kanunları ihtiva eden ve iki mecelleden meydana gelen "Kânunname"[12] leridir.[13]

Fatih, ilme ve ilim sahiplerine özel ihtimam göstermiştir. Fetihlerinin temelinde ilme verdiği bu önem yatmaktadır. Aynı zamanda kendisi de bir ilim adamı ve şairdir. Ayrıca ilmi ve âlimleri, şiir ve şâirleri dâima himaye etmiş, şair ve âlimleri muhtelif memleketlerden çağırtarak İstanbul'da toplamaya gayret göstermiştir. Fatih'in ana dili haricinde Yunan, Lâtin, İtalyan, Fransız, Arap ve Acem dillerini bildiği rivayet edilir.[14] Bu dilleri bilen bir kimsenin doğu ve batı kültürlerine vâkıf olduğu muhakkaktır. Ortaçağ surlarını yıkan devasa çaplı toplar, havan topu, tahrip ve yangın topları hep Fatih'in geliştirmiş olduğu silahlardır.[15] Ancak ilmî ve hukukî alanda yapmış olduğu çalışmalarından bazıları Kemalpaşazâde ve Aşıkpaşazâde (1400-1484) gibi zevat tarafından tenkid edilmiştir. Bunun sebebi

[10] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I, 351.
[11] Sahn-ı Semân Medreseleri, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da kurduğu külliyede bulunan sekiz medresedir. Bu medreseler, Kanunî Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye Medreseleri kuruluncaya kadar en yüksek tahsil veren eğitim kurumlarıydı. Fatih vakfiyesinde müderrislere yevmiye 50 akçe tayin edilmişse de bazı müderrislerin burada kalarak terakki ettikleri, yani başka medreselere gitmeden yevmiyelerinin, bulundukları yerde yükseltildiği ve böylece 60, 70, 80, 90 akçeye kadar çıkarıldıkları görülmektedir.
[12] Fatih Kanunnamesi, İstanbul'un fethinden sonra, devlet teşkilâtına, imparatorluğun büyüklüğüne ve coğrafi durumuna yaraşan bir hüviyet vermek ve çeşitli müesseselerin vazifelerini tespit etme ihtiyacı duyulduğundan; Fatih Sultan Mehmed tarafından oluşturulan yasal düzenlemelerdir. Ayrıca bu kânunnâme; medreselerin yönetim, müfredat ve akademik yapısını yeniden düzenleyen, akademik personelin seçim ve atanması ile maaşların belirlenmesine ilişkin işlemleri, usul ve esaslara bağlamıştır. Bu ferman Türk tarihinde ilk yükseköğretim mevzû'atını oluşturması açısından da mühimdir.
[13] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I, 352.
[14] Fatih Sultan Mehmed'in bu dillerin hepisni bilmesine dair itiraz, bkz. A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 31-40.
[15] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I, 352.

Fatih Sultan Mehmed'in devşirme âlim ve devlet adamlarının devlet kadrolarına yerleşebilme imkânını sağlamasıdır. Bâzı devşirme âlim ve devlet adamları saltanat değişimlerindeki karışıklıklardan istifade ederek devlet düzenine zarar verici tavırlar sergilemişlerdir. [16]

Fatih Sultan Mehmed'in ilmî kişiliği ve ilim adamlarına sahip çıkması, memlekette serbest düşünceye önem vemesi, ilmî münâzaralarda makama değil ilmî kudrete ehemmiyet vermesi, Osmanlı ülkesinde bilhassa İstanbul'da kültürel bir uyanışa sebep olmuştur. [17] Bu uyanışın semeresi, Sahn-ı Seman medreselerinde yetişen mâhir âlimler ve güzel neticelerle XV. yy sonlarında görülmüştür. Fatih'in 1481'de vefatından sonra,[18] müsbet ilimlere gösterilen alaka bir süre daha devam etmiştir. [19]

Kemalpaşazâde'nin en verimli dönemine denk gelen II. Bâyezid (1481-1512) devri, Osmanlı'da iç karışıklıklarla geçen bir dönemdir. Vezir-i A'zam Karamânî-Mehmet Paşa (1458-1481) büyük şehzâde Bâyezid'in yerine, tahtın veliahtı olan Cem Sultan'ın tahta geçmesi taraftarıdır. Cem Sultan'ı, Sultan Bâyezid'e göre daha kuvvetli karakterde gören Vezîr-i A'zam'ın bu düşüncesinden haberdar olan yeniçeriler, devşirme olan vezirlerle bir araya gelerek derhal harekete geçmişler ve Vezîr-i A'zam'ı katletmişlerdir. Bir dizi siyasi cinayetlerle başlayan bu dönem öncesindeki ve sonrasındaki dönemlere göre durgun geçmiştir. [20]

Cem Sultanla, Padişah II. Bâyezid arasındaki taht kavgası şeklinde başlayan kargaşa, Cem Sultan'ın vefatına kadar devam etmiştir. Bâyezid, bu siyasi kargaşalar sebebiyle fetihler konusunda selefinden geride kalmış, Memluk devleti ile arasında dokuz olay yaşanmış ancak gerçek manada bir ilerleme kaydedememiştir. Şehzade Selim'in devlet idaresini alması niyetiyle yeniçerilerle, sipahilerin saray önünde yaptıkları gösterilere halk da iştirak etmiş, vezirler padişaha gönderilip saltanattan çekilmesi istenmiş ve artık çaresiz kalan yaşlı ve hasta padişah "*Oğlum Sultan Selim*

[16] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I, 354.
[17] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 629.
[18] Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ile ilgili geniş bilgi bkz. Feridun Nafiz Uzluk, " Fatih Sultan Mehmed zehirlendi mi? Eceli ile mi öldü?", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, S. 150, s. 3 vdd.
[19] Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s.44.
[20] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I, 357 vd.

Han'ı yerime nasbeyledim; Allah mübarek eyliye." diyerek saltanattan feragat etmiştir. Bu vaziyet üzerine Sultan Selim gelip büyük bir hürmetle babasının elini öpmüş ve tekbir sesleri içinde Osmanlı tahtına geçmiştir.[21]

Yavuz Sultan Selim (1512-1520) devri, yeniden fetihlerin başladığı dönemdir. Ancak fetih politikası bu sefer batıya değil, Şiî propagandası yapan Safevî Devleti'ne ve bunlarla Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak eden Memlük Devleti'ne karşı olmuştur. Bu politika, İbn Kemal'in de tabir ettiği gibi "saf ve temiz olan islâmî akideleri, bozuk mezhep ve akidelerden korumaya yöneliktir."[22] Lübnan, Sûriye, Filistin, Kuzey Irak, Mısır ve Hicaz hep Yavuz devrinde ilhak edilmiştir.[23] Trabzon'da bulunan Yavuz'un tahta geçmekte acele etmesi de, Anadolu'ya yayılmaya başlayan Şiî tehlikesini görmesi ve bu konuda babasının pasif durmasıdır.

Yavuz'un kardeşleriyle taht kavgası, babası döneminde olduğu gibi saltanatının büyük kısmını işgal etmemiştir. Altı kardeşinden aktif olan Şehzade Ahmet (1465-1513) ve Şehzade Korkud (1467-1513)'u[24], yaş olarak küçük olmasına rağmen, askerin ve halkın desteğini yanına alarak yenilgiye uğratmış ve kellelerini almıştır. Çok tedbirli, zeki ve yeri geldiğinde çok sert olan Yavuz Sultan Selim, elli yaşlarında vefat etmiş, sekiz küsur sene saltanatına rağmen doğu ve güney fetihlerinde önemli mesafe kat etmiştir.

İlme önem veren Yavuz Sultan Selim, Kemalpaşazâde'ye ayrı bir önem vermiştir.[25] Nitekim Kemalpaşazâde, Mısır seferinde Yavuz Sultan Selim'in yanındadır. Onun için yolda kitaplar tercüme eder, sohbet eder ve idari görevleri yerine getirirdi.[26] Mısır seferi dönüşünde o meşhur çamur sıçrama olayı vuku bulmuştur. Yavuzla beraber atbaşı giderken Kemalpaşazâde'nin atının ayağından

[21] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I, 424.
[22] Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, *ed-Devletü'l-Osmaniyyetü'l-Mechule,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2012, s. 44.
[23] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* II, 257.
[24] İbn Kemal, Şehzâde Korkud'u takdir ederek övmüş ve onun usûlde kapalı meseleleri açıklayıcı, fürûda ise mezhepte ihtilaflı meselelerde zayıf ile kuvvetli görüşü tefrikte ve tercihte Pezdevî ve Serahsî gibi fakih, belâgatta da Zemahşerî (538/1144) gibi üstün bir âlim olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman: VIII. Defter,* s. 265- 267.
[25] İbn Kemal hem Safeviler'e hem de Memlükler'e karşı Yavuz'a savaş açma izni anlamına gelen fetvalar vermiştir. Bu fetvalar bir t5araftan Şiî diğer taraftan Sünnî olan devletlere karşı verilmiştir. Bu açıdan hem fetvanın gücü hem âlimlerin devlet yöneticileri ve halk nezdindeki etkileri hem de İslam dünyasıyla Osmanlı'nın ilişkilerini ortaya koyma açısından o dönemi yansıtmaktadır.
[26] Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir, 1987, s.95.

çamur, Yavuz Sultan Selim'in latasına [27] sıçrar. Kemalpaşazâde ne yapacağını şaşırdığı anlarda yüce görüşlü sultan devreye girer ve ilme ve âlime verdiği değerin en büyük ispatı olan şu sözleri sarfeder; "Âlimin atının ayağından sıçrayan çamur parçası bizim için kızmaya bir sebep değil bilakis o parça, bizim için iftihar vesilesidir." Adamlarını çağırarak "Alınız şu latayı ben öldüğümde bunu teberrüken üstüme örtünüz" der. [28]

Yavuz Sultan Selim, Memlük Devleti'ni bozguna uğratmakla "Haremeyn-i Şerifeyn'in Koruyucusu Halîfe Sultan" unvanını almış, Mekke ve Medine-i Münevvera'nın anahtarları kendisine teslim edilmiştir. Bu tarihten itibaren 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hilâfeti ilgasına kadar Osmanlı padişahları dört asır boyunca İslâm Âlemi tarafından "Halife" olarak tanınmışlardır. [29]

Yavuz Sultan Selim, iç karışıklıkları bitirip fitneleri ortadan kaldırarak, İslam birliğini sağlamasının ardından oğlu Süleyman'a Doğudan emin olarak Batı fetihlerini yapabilmesi için kapı araladıktan sonra sırtında çıkan küçük bir çıban sebebiyle 1520 yılında vefat etmiştir.[30]

Kânûnî Sultan Süleyman devri (1520-1566), büyük fetihlerin yanı sıra yazdırmış olduğu kanunlarla bilinir. Bilhassa bu kanunlara uymak ve uydurmakla adalet ve refah seviyesinin en üst düzeyde tutulduğu bir dönemdir.

Kânûnî Sultan Süleyman, 46 sene süren saltanatıyla, Osmanlı padişahlarının en uzun hüküm sürenidir. Trabzon'da doğmuş, İstanbul'a giderek tahta oturmuş ve Zigetvar'da vefat etmiş olan padişah, bizzat kendi idare etmiş olduğu onüç sefere katılmıştır. 1521 yılında fütuhatına Belgrad seferiyle başlamış, fethedilmesini büyük bir heyecanla beklemesine rağmen Zigetvar zaferinden (7 Eylül 1566), 5 saat önce vefatıyla bu savaşın neticesini göremeden vefat etmiştir.[31]

---

[27] "Lata" genelde ilmiye sınıfının giymiş olduğu bir tür üstlük. Pardesü makamında kullanılırdı. Hususi bir yere gidildiği zaman çıkarılır resmi yerlerde ise lata ile oturulurdu. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, II, 356.
[28] Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, s.96-97.
[29] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 294.
[30] Bahçıvan, "İbn Kemâl Bâşâ ve Ârâuhu'l-İtikadiyye", s.11.
[31] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 353-354.

Babası Yavuz Sultan Selim'den devraldığı devlete, saltanatının 10 sene, 3 ay ve 5 gününü seferde geçirerek,[32] Macaristan, Erdel, Trablusgarp, Cezayir ve Irak topraklarını, Rodos haçlı devleti ülkeleriyle, Anadolu'nun Van'dan Ardahan'a kadar doğusunu ve kuzeydoğusunu, Gürcistan atabeylerinden Çoruh Boyunu, Belgrat çevresini, Osmanlı topraklarına ilhak etmiştir. Denizde ise adalardan en mühimi Sakız olmak üzere, Venedik ve Cenevizlere ait bazı adalarla, cebre adasını fethetmiştir. Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezini birer Türk gölü haline getirmiş, Umman ve Hint denizlerinde Türk bayrağını dalgalandırmış, İran'ı tamamen sindirmiş, dünya üzerinde sömürgeleriyle büyüklüğünü kabul ettiren İspanya ve Alman krallıklarını haraca bağlayarak[33] bütün dünyanın en büyük gücü olduğunu ispat etmiştir.

Edîb ve Şâir olan Kânûnî, ilmî alanda da birçok gelişmeye ön ayak olmuş, Fatih'in kurduğu medrese teşkilatına, Süleymaniye Daru'l-Hadisi ile Osmanlı medrese tarihinde ilk olan müstakil bir "Tıp Medresesi" ilave etmiş ve "Altmışlı Medreselerin"[34] sayılarını çoğaltmıştır. [35]

Osmanlı medreseleri, Osmanlı'da eğitim ve öğretimin ana dayanağı durumundadır. Sıbyan mektebleri 5-6 yaşındaki çocukların eğitime ile başlar, Çocuklar, okuma-yazma, matematik ve bazı dini bilgileri öğrenirlerdi. Daha sonrasında orta ve yüksek eğitim-öğretim müesseseleri olarak umumi medreseler ve mesleki medreselere geçiş yaparlardı. Dâru'l-Kurralar, Dâru'l-Hadisler ve Dâru't-Tıb'lar aracılığıyla, muhtevası düzeyce artan ilmi kitaplar ve hocalar sayesinde, dini manada yetkin ve alanına hâkim ilim adamları yetiştirilirdi.[36]

Osmanlı'da ilim XV. asra kadar gelişmeye devam etmiştir. Ehl-i sünnet ile tasavvufu çok iyi terkip eden Gazzalî'nin (505/1111) öğretileri doğrultusunda, Fahruddîn Râzi (606/1210) gibi değerli şahsiyetler Osmanlı'da ilim hayatını

[32] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* II, 354.
[33]Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* II, 355.
[34] Müderrisine yevmiye 60 akçe verilen medreselerdir.
[35] Cahid Baltacı, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I-II, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 134.
[36] Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 76 vd.

etkilemeye devam etmiştir.[37] Bu devirde "Râzi Mektebinin"[38] en önemli temsilcisi Mollâ Fenâri (834/1431) olarak bilinen Şemsüddîn Mehmed'dir.[39]

XVI. asrın ikinci yarısında Râzi mekteplerinden tamamen farklı yeni bir mektep ortaya çıkmıştır. Osmanlı ilim ve fikir hayatında ciddi etkileri olan Birgivî Mehmed Efendi (981/1573) tarafından tesis edilen bu medrese, ahlakî anlayış ve takva gibi konularda Osmanlı devleti âlimlerini tasvip etmeyen grupların oluşmasına sebep olmuştur. [40]

XVI. asırda yine dikkat çeken ancak Birgivî hareketi kadar etkili olmayan Molla Kâbız (934/1527) hâdisesidir. Bu hareketin genel tavrı, Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerden üstün olduğunun iddia edilmesi ve bunun ısrarla savunulması şeklinde özetlenebilir. İbn Kemal ile karşılıklı münâzaraya çağrılan Molla Kâbız ağır bir yenilgiye uğramıştır. Halkı dalalete yöneltmesi sebebiyle zındıklık (kafirlik) ve ilhadına hükmedilerek 1527 yılında idam olunmuştur. Bu vâkıâdan da anlaşıldığı gibi Osmanlı'da geniş bir fikir hürriyeti vardı. Bu ve benzeri fikirleri yaymaya çalışanlara bile ulema nezdinde müdâfaa imkânı verilmiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. Yüzyılın ortalarına kadar padişahların desteğiyle yazılan veyahut padişahların namlarına yazılan eserler dışında Tarih, Edebiyat, Şiir, Coğrafya, Mûsikî, Terceme-i Haller, Riyaziye gibi sâir ilim ve sanatlara dair bir hayli eserler kaleme alınmıştır.[41]

Medeniyetin en yüksek seviyesine ulaşılmış olan bu dönemde, Edebiyat'ta Fuzulî (963/1556) ve Bâkî (1008/1600), Fıkıh'ta Zenbilli Ali Efendi (932/1526), İbn Kemal ve Ebûssuûd Efendi (982/1574), Mimârî'de Koca Sinan (996/1588), Tarih'te Selânikî Mustafa (?-1600), Gelibolulu Mustafa Âli (1008/1600) ve Celâl-zâde

---

[37] Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, No:17, İstanbul, 1997, s. 14.

[38] Razi Mektebi, Fahreddin er-Râzî'nin kelâm ve mantık ilmi başta olmak üzere bütün aklî ilimlere hususi bir değer vermesiyle oluşan ve gelişen mektep tarzıdır. Geniş bilgi için bkz: Tuncay Başoğlu, *Fıkıh Usûlünde Fahreddin er-Râzi Mektebi*, İsam Yayınları, İstanbul, 2014.

[39] Ahmet Yaşar Ocak, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı" Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989, s.31.

[40] Ahmet Yaşar Ocak, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı" Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu, s.31-32.

[41] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 634.

Mustafa Çelebî (974/1567), Coğrafya'da Piri Reis (960/1553), Denizcilik'te Barbaros Hayreddin Paşa (952/1546) ve Turgut Reis (972/1565) gibi dalında zirveye ulaşmış şahsiyetler yaşamıştır. [42]

[42] Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 355.

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMALPAŞAZÂDE'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

A- HAYATI

1. Adı, Künyesi, Lakabı ve Nisbeleri

Kemalpaşazâde'nin asıl adı Şemseddin Ahmed b. Süleyman'dır.[43] İsmi konusunda kaynaklar müttefiktir. Ancak künyelerine bakıldığında farklı şekillerde anıldığı görülmektedir. Babası Süleyman Bey yerine, dedesi Kemal Paşa'ya izafetle üç farklı künyesi olan Şemseddin Ahmed, dönemine yakın kaynaklarda ve en genel şekliyle "Kemalpaşazâde"[44] şeklinde anılmıştır. İleriki dönem kaynaklarda ve Arapça eserlerde "İbn Kemal Paşa" veya sadece "İbn Kemal"[45] şeklinde zikredilirken nadir de olsa bazı kaynaklarda "Kemalpaşaoğlu" şeklinde bahsedilmiştir.

Kemalpaşazâde'den bahseden kaynaklar, onu övgü ifade eden lakap ve unvanlarla anmaktadır. Bunlardan bazıları; "Âlim", "Allâme", "Mevlâ", "Müftî", "Müfti's-Sekaleyn" ve "Şeyhülislam" gibi unvanlardır. Kaynaklarda nereli olduğunu ve hangi mezhebe mensup olduğunu gösteren "er-Rûmî"[46] ve "el-Hanefî"[47] nisbeleri verilmiştir.

---

[43] İbn Kemal, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Tevârih-i Âlî Osman*, (nşr. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, I. Defter, s.1; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 668; Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, (nşr. Muhammed Bedreddin en-Na'sânî), 1.Baskı, Matbaatü's-Saâde, Mısır, 1324, s.2; İsmet Parmaksızoğlu,"Kemalpaşazâde Maddesi", İA, M.E.B Yayınları, Ankara, 1994 VI, 561.

[44] Sehî, *Tezkire-i Sehî*, (nşr. Mehmed Şükrü), Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1325, s. 43; Hüseyin Hüsameddin, Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, I-IV, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul 1927, III, 222, 224, 293; Evliya Çelebi, Mehmed Zıllî b. Derviş, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, (nşr. Ahmed Cevdet), İkdam Matbaası, İstanbul, 1314, I, 345; Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, ts., V, 3885, 3886; Peçevi, Peçuylu İbrahim, *Târîh-i Peçevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1281, I, 51, 56, 456.

[45] Taşköprîzâde, Ebû'l-Hayr İsâmudddîn Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (nşr. Ahmed Subhi Furat), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1985, s.198, 377; İbnü'l İmad, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî ed-Dımeşkî, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, (nşr. Abdülkâdir el-Arnâût- Mahmûd el-Arnâût), I. Baskı, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1412, X, 335; Leknevî, *Fevaid*, s.21; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-VI, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, I, 197; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333, I, 223.

[46] Sehî, *Tezkire*, s. 43.

[47] İbnü'l İmad, *Şezerât*, X, 335.

2. Doğumu ve Yetiştiği Muhit

Osmanlı devleti sınırları içerisinde yaşamış olan Şemseddin Ahmed'in doğum tarihi, h. 873 yılı Zilkâde ayının 5. günüdür. (5 Zilkâde 873/17 Mayıs 1469) Doğum yeri hakkında ise kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Edirne, Amasya, Tokat; nadiren Dimetoka'lı olduğunu ileri sürenler olmuştur. Hayatını ve ailesini anlatırken de belirteceğimiz bu ihtilâfın çıkışına, dedesinin İran'dan Tokat'a göçmesi, memur olan babasının Amasya ve Tokat'ta görev yapması, İbn Kemal'in tahsil dönemini Edirne'de geçirmesi ve İbn Kemal'in Amasya'yı çok sevmesi gibi sebepler sayabiliriz. Daha dikkatli bakıldığında Edirneli zevâtın onun Edirne'den olduğunu, Amasyalıların ise Amasya'dan olduğunu söylemesi, büyük bir zâtın halk tarafından benimsenmesi ve sahiplenilmesiyle, geleneksel açıdan anlaşılabilecek bir durumdur.

Kemalpaşazâde isminin kendisine izafe edildiği dedesi "Kemal Paşa", Fatih Sultan Mehmed devri beylerindendir. Amasya ulemasından Hacı İbrahim Çelebi b. Halil Çelebi'nin oğludur. Tam ismi "Kemâleddîn Ahmed Çelebi"dir.[48]

Devlet hizmetinde yetişen Kemal Paşa, Şehzâde II. Bâyezid Amasya'ya vali olduğunda onun ilk "Nişancısı"[49] olarak görev yapmıştır. Daha sonraları Dîvân-ı Hümayûn'a üçüncü vezir olmuştur. [50]

İran Şahı Uzun Hasan'ın Sivas ve Tokat çevresini yağmalatmasından müteessir olarak, 1470-71 yılında vefat etmiştir.[51]

İbn Kemal'in babası Süleyman Çelebi'nin, komutanlardan olduğu bildirilmektedir. 1453 yılında İstanbul'un fethine katılmıştır. Şehzade Bayezıd'ın maiyyetinde bulunan Süleyman Çelebi, ilk önce Amasya muhafızlığına sonrasında Tokat Sancak beyliğine nakledilmiştir. Karamanoğlu Mustafa Bey'in, Karaman'a gelip hükümetini ilan etmesinde desteği olduğu düşüncesiyle İstanbul Yedikule'de

[48] Hüseyin Hüsamedddin, *Amasya Tarihi*, III, 220 vd.
[49] Padişahların alametlerini taşıyan ferman, berat ve nâmelere "Nişan", bu alâmeti çekmeğe izinli makam sahibine de "nişancı" denilmiştir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, 697 vd.
[50] Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 226.
[51] Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III. 227

hapsedilmişse de sonrasında affedilip serbest bırakılmıştır.[52] Daha sonra İstanbul'da vefat edip Kemal Paşa türbesine defnedildiği rivayet olunmaktadır.[53]

İbn Kemal, anne tarafından ulema bir aileye mensuptur. Bazı kaynaklarda annesinin babası, "İbn Küpeli" olarak geçmesine rağmen gerçekte annesi, "İbn Küpeli" künyesiyle meşhur âlim Muhyiddin Mehmed'in kız kardeşidir. İbn Küpeli zamanın âlimlerinde okumuş ve faziletiyle meşhur olmuştur. Fatih Sultan Mehmed döneminde kazazker olarak tayin edilmiş sonrasında bu görevinden azledilmiştir. Ayrıca İbn Kemal'in teyzesi, Sinan Paşa ile evlenmiş, oğulları Mehmed Çelebi yetiştikten sonra müderrislik ve bazı beldelerde kadılık yapmıştır. [54]

İbn Kemal'in yetişmiş olduğu ortama bakıldığında, baba tarafından devlet adamları ve komutan, anne tarafından ise ulema bir aileye mensup olduğu ortaya çıkmaktadır. Ailevî durumu, hayatını şekillendirmesinde etkili olmuştur diyebiliriz.

3. Tahsil Hayatı

İbn Kemal'in çocukluk dönemi ile ilgili geniş bilgiye kaynaklarda pek rastlamadık. Bulunan bilgiler ise genelde birbirini tekrar eder niteliktedir. Taşköprîzâde, Kemalpaşazâde'nin askerliğe intisabından önceki zamanı hakkında sadece şu bilgileri vermektedir: "Dedesi umeradan olan İbn Kemal Paşa, çocukluğunda naz ve niyaz kucağında büyüdü. Sonra ilmini kemâle erdirme arzusu içini kaplayınca, sabah akşam ilimle meşgul oldu. Daha sonra İbn Kemal'i askerî zümresine soktular." [55]

Hüseyin Hüsameddin ise, 1478-79 yılında, on yaşındayken babasının Tokat Sancakbeyi olarak görevlendirilmesiyle Tokat'a gittiğini, on üç yaşındayken de babasının memur olmasıyla Amasya'ya döndüğünü zikreder.[56]

Bu dönemde Amasya ulemâsından sarf, nahiv, meânî, mantık ve lügat ilimlerine dair muhtasar bazı eserler okumuştur. Akabinde Farsça dilbilgisi, Gülistân

[52] Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, VI, 629.
[53] Parmaksızoğlu,"Kemalpaşazâde" İA, VI, 562, Şerafettin Turan, *Tevarih*, VII, 11.
[54] Taşköprîzade, *Şekâik*, s.197,198. Mehmed Süreyya, *Sicil*, IV, 338-39.
[55] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 350
[56] Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 231-232; VI, 422.

ve Farsça dersleri almıştır. Böylece Arapça ve Farsça konuşabilecek düzeye gelmiş, ayrıca gençliğinin başında temel ilimleri öğrenmiştir.[57]

Delikanlılık çağında askerliğe intisap ederek Edirne'de Sultan Bâyezid Hân'ın maiyyetindeki hâssa bölüğüne kaydolmuştur.[58]

Sultan Bâyezid ile seferlere katılan İbn Kemal bir olay üzerine askerlikten ayrılıp ilmiye sınıfına geçmeye karar vermiştir. İlk ağızdan Taşköprîzâde olayı şu şekilde rivayet eder:

Kemalpaşazâde'den nakledilmiştir; "Sultan Bâyezid ile bir seferde idim. O zamanki vezir İbrahim Paşa b. Halil Paşa idi; şânı yüce bir vezirdi. Yine o zaman da Evrenos oğlu Ahmey Bey adında, şanı cidden yüce olan, hiç bir kimsenin mecliste onun üst tarafına oturamadığı bir emir vardı."

Kemalpaşazâde sözlerini şu şekilde sürdürdü; "Ben vezirin karşısıda ayaktaydım, yanında da emîr oturuyordu. Kılık kıyafeti düzgün olmayan bir adam geldi ve emîrin üst tarafına oturdu. Hiç kimse de üst tarafa oturmasını engellemedi. Buna şaşırarak, emîrin üst tarafında oturan adam kimdir, diye arkadaşlarıma sordum. Kendisine Molla Lütfî denildiğini ve Filibe Medresesinin müderrisi olduğunu söylediler. Onun maaşını sordum, 30 dirhem olduğunu söylediler. Maaşı bu kadarken nasıl emirden de üste oturur diye sordum. Arkadaşım "Âlimlere ilimlerinden dolayı saygı gösterildiğini, eğer geride dursaydı buna ne emîr ne de vezir razı olmazdı" dedi."

Kemalpaşa sözüne devam etti: "Bunun üzerine kendi kendime düşündüm; adı geçen emîrin rütbesine ulaşamayacağımı anladım. Ancak eğer ilimle uğraşırsam adı geçen âlimin rütbesine ulaşabilirdim. Bu olaydan sonra ilimle meşgul olmaya karar verdim."

Hayatını ilimle meşgul olmakla geçirmeye karar veren İbn Kemal olayın devamını şöyle anlattı: "Seferden dönünce adı geçen âlimin hizmetine girdim. O

[57] Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, VI,422,423.
[58] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s.377; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, X, 335; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 669: (Tımarlı sipahi olduğunu zikrediyor.); Parmaksızoğlu,"Kemalpaşazâde" İA, VI, 562: (Muhtemelen aşağı altı bölük sipahilerine kaydolduğunu söylüyor.); Şerafettin Turan, *Tevarih*, VII. Defter, s XII (Altı bölük sipahisidir diyor.)

zamanda Edirne Dârü'l-Hadis'ine 40 dirhemle tayin edilmişti. Ondan Şerhu'l-Metâli'in[59] şerhini okudum".[60]

Anlaşıldığına göre bu olay Çandarlı İbrahim Paşa'nın ikinci vezirliği döneminde meydana gelmiştir. II. Bâyezid düşmanı şaşırtmak için Arnavut üzerine gitmeyi düşünürken, Belgrad üzerine yürüyeceğini duyurmuştur. Edirne'den Sofya'ya vardıktan sonra oradan Arnavutluk tarafına yönelmiştir.[61] Filibe şehri, adı geçen Sofya ile Arnavutluk güzergâhı arasındadır. Dolayısıyla bu olay, sefer sırasında Filibe şehrinde konaklarken vuku' bulmuştur. Seferden sonra İbn Kemal II. Bâyezid ile birlikte İstanbul'a dönmemiş, Edirne'de kalarak 25 yaşında iken askerliği bırakıp Edirne Dârü'l-Hadisi'nde ilim yoluna koyulmuştur.

İbn Kemal, sonrasında Molla Kestelli (Kastallânî), Molla Hatîbzâde ve Molla Muarrifzâde'den ders almıştır.[62] Ders aldığı hocalarının İstanbul'da bulunmaları ve sonrasında hocası Molla Lütfi'nin İstanbul'da Sahn-ı Semân medresesine tayin olması, İbn Kemal'in eğitimine Edirne'den sonra İstanbul'da devam ettiğini göstermektedir.

Bu bilgilerden sonra İbn Kemal'in medrese eğitiminde ders aldığı hocalarını kısaca tanıyabiliriz.

4. Hocaları

a) Molla Lutfî (850/1446-900/1495)

Asıl adı Lütfullah'tır. Molla (Sarı, Deli, Maktul) Lutfî diye meşhur olmuştur. 850/1446 yılı civarında dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini çağının âlimlerinden olan babası Kutbuddîn Hasan Efendi'nin yanında gördü. Daha sonra İbn Kemal'in eniştesi olan Sinan Paşa'dan mantık, felsefe ve kelam dersi aldı. Sinan Paşa'nın derslerinden mezun olduktan sonra hocasının yönlendirmesiyle Ali Kuşcu'dan matematik dersi

[59] "*Şerhu'l-Metâlî*": Selçuklu müderrisi Kadı Siraceddin Mahmut Urmevî'nin (1283) "Metâliü'l-Envâr" adlı mantık kitabının şerhidir. Bu esere Şemsettin İsfehanî (687/1289), Kadı Beydâvî, Seyyid Şerif Cürcânî, Şemsettin Sivasî (1005/1597), Kutbuddin Muhammed Râzî (765/1364), Hacı Paşa ve Yanyalı Esat Efendi'nin şerhleri ile Kara Dâvûd b. Kemal'in (-1541) hâşiyeleri meşhurdur. Bunun da hâşiyeleri vardır: "*Hâşiye alâ Kara Davud min'el-Mantık*" Genellikle Osmanlı medreselerinde okutulan Seyyid Şerif'in şerhi ve Kara Davûd'un hâşiyesidir.
[60] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 377,378.
[61] İbn Kemal, *Tevarih: VIII. Defter*, s.126.
[62] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 378.

aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra hocası Sinan Paşa'ya matematik öğretti. Sinan Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed dönemindeki vezareti sırasında tavsiyesiyle saray kütüphanesine Hâfız-ı Kütüb olarak atandı. Bu sayede kütüphanede bulunan nadir eserleri inceleme imkânına sahip oldu. Her konuda görüş bildirecek seviyeye geldi. [63]

Padişahla şakalaşacak kadar yakınlığı olan Molla Lutfi daha sonraları kütüphaneye ihanetle suçlanarak hapse atıldı ve ta'zir cezasına çarptırıldı. İleri zamanlarda tekrar göreve iade edildiyse de Sinan Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed ile arasının açılmasıyla Seferhisar'a sürülen hocasının yanında Seferhisar'a gitti. Beş yıl sonra Fatih Sultan Mehmed'in vefatıyla İstanbul'a geri döndü.

II. Bâyezîd tarafından ilk önce Bursa'daki Sultan Murad Medresesi müderrisliğine, ardından sırasıyla Filibe'de Şehabeddin Paşa medresesine (Günlük otuz akçe ile), Edirne'de Daru'l-Hadis'e (Günlük kırk akçe ile), İstanbul'da Sahn-ı Semân'a, Bursa'da Sultan Murad ve muhtemelen tekrardan İstanbul Sahn-ı Semân medreselerine tayin edildi.

Dili keskin ve kırıcı olan, ancak Taşköprîzâde'nin "Eşi bulunmaz, üstün kişiliğe sahip, rakipsiz bir âlim" olarak nitelendirdiği Molla Lutfi, zındıklık, nübüvveti inkâr etme, peygambere hakaret etme, halkı saptırma gibi hasımları tarafından asılsız ve kasıtlı suçlamalarla 25 Rebîulâhir 900/23 Ocak 1495 tarihinde Atmeydanı'nda boynu vurularak infaz edildi. Naaşı Eyüp'te Defterdar Mahmud Çelebi Mescidi yakınlarına gömüldü. [64]

Molla Lutfi'nin idamı üzücü bir olay olarak, halkın nazarında tepki çekmiş, hatta geniş yankı uyandırmıştır. Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi sırasında o zaman Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunan Kemalpaşazâde'ye "Tokatlı Molla Lutfî sizin hocanız imiş; bilgisi ve fazileti bilinir iken öldürülmesine sebep ne oldu?" diye sorunca, "Hased-i akran belâsına uğradı" cevabını almıştır. Dinî, edebî, felsefî ve fennî ilimlerde bir çok eser veren Molla Lutfî'nin talebeleri arasında Kemalpaşazâde, Hayâlî-i Evvel, Fatih Sultan Mehmed'in hocası Molla Halebî'nin oğlu Abdurrahman Çelebi, Taşköprîzâde'nin amcası Kıvâmüddin Kâsım, Vâsiî Çelebi, Molla Davûd-i Kocevî, Molla Alâeddin Çerçin, Menteşeli Molla Ayı Seyyidî, Seyyid Mahmud,

[63] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 280.
[64] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 280-281.

Küçük Bedreddin, Kazâbadlı Kâzımî ve Molla Hakîm İshak gibi âlimler yer almaktadır. [65]

b) Kestelli (Kastallânî)(901/1496)

İsmi Muslihuddîn Mustafa'dır. Kastallânî ve Kestelî nisbeleriyle anılmıştır. Doğum yerinin Bursa'nın Kestel ilçesi veya Aydın'ın Nazilli ilçesinin Kestel köyü olduğu rivayet edilir. Rum ulemasından ilköğrenimini tamamladı. Sonrasında Bursa'da Çelebi Mehmed Medresesi müderrisi olan Hızır Bey'in öğrencisi oldu. Bu sıralarda Hızır bey'in muîdleri olan Hayâlî ve Hocazâde'den de faydalandı. Tahsilini bitirdikten sonra sırasıyla Mudurnu Kasabası müderrisliğine ve Dimetoka müderrisliğine getirildi. Fatih Sultan Mehmed, Sahn-ı Semân inşaatını tamamlayınca medreselerden birini Kestelî'ye verdi. Müderrislik yaparken Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevini ifa etti. Kestelî'nin ilmine değer veren Fatih Sultan Mehmed tarafından kazaskerlik görevine getirildi. Her ne kadar Kestelî istemese de daha sonrasında kazaskerlik müessesesi Rumeli ve Anadolu olarak ikiye ayrılınca, Rumeli kazaskerliğine atandı. Doğru gördüğü şeyleri dile getirmekten çekinmeyen Kestelî o zamanın vezîri Mehmed Paşa ile ilgili bazı sıkıntılar yaşadı ve babasının vefatıyla cülus eden II. Bâyezîd tarafından kazaskerlik görevinden azledilerek günlük 100 dirhem maaş bağlandı. Birçok kitabı defalarca mutâlaa etmesiyle ve ilmî konulardaki derin vükûfu ile meşhur olan âlim 901/1496 yılında vefat etti ve Ebû Eyyub el-Ensârî'nin kabri yakınlarında bulunan Meyyit Kuyusu'na defnedildi. [66]

c) Hatibzâde (864/1461-901/1496)

İsmi Muhyiddin Mehmed, babası Hatibzâde Taceddin İbrahim'dir. Kaynaklarda "Hatibzâde", "Hatibzâde-i Rûmî" ve "İbnü'l-Hatîb" künyeleriyle meşhur olmuştur. İlköğrenimini İznik'te müderrislik yapan babasından aldı. Temel İslâmî ilimleri babasında tamamladıktan sonra devrin ünlü âlimleri, Hızır Bey ve Alaeddîn et-Tûsî'de tahsilini tamamladı. İlk müderrisliğine İznik'teki Orhan Gazi Medresesi'nde başladı. Gayretiyle dikkat çekince, yapımı tamamlanan Sahn-ı Semân Medresesine atandı. Baş müderrisliğe kadar yükseldikten sonra Fatih Sultan Mehmed

[65] Molla Lutfi hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 279-283; Orhan Şaik Gökyay-Şükrü Özen, "Molla Lutfi", DİA, XXX, 255-258.
[66] Kestelî hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 142-147; Franz Babinger, "Kastallanî", İA, VI, 399; Salih Sabri Yavuz, "Kestelî", DİA, XXV, 314.

ile aralarında geçen bir hâdise sebebiyle görevinden azledildi. Daha sonra Molla Gürânî'nin araya girmesiyle görevine geri döndü. Fatih Sultan Mehmed'in güvenini kazanarak padişahın hocası makamına kadar yükseldikten sonra Fatih'in kulağına, ilmi müzakerelerde baş hoca olmasını kullanarak kendisini istismar ettiği haberi gelince, saraydan bizzat padişah tarafından uzaklaştırıldı. Bundan sonra uzun süre İstanbul medreselerinde müderrislik yaparak birçok âlimi yetiştirdi. İlmî tartışmalara düşkün olan Hatibzâde, tartışmalardaki üslubu ve kendini diğer âlimlere göre daha üstün görmesi sebebiyle zamanın âlimleri tarafından tenkit edildi. 901/1496 yılında vefatıyla, Eyüp Sultan civarındaki Ali Kuşçu'ya ait kabrin yakınına defnedildi.[67]

d) Muarrifzâde (?)

İsmi Sinânuddîn Yusuf Efendi b. Ali'dir. Muarrifzâde künyesiyle tanınan âlim Balıkesir'lidir. Döneminin âlimlerinde okuduktan sonra Hızır Bey'in derslerine katıldı. Müderris olup bazı medreselerde görev yaptıktan sonra o zaman Amasya'da şehzade olan Bâyezid'a muallim olarak tayin edildi. II. Bâyezîd'in tahta geçmesiyle birlikte İstanbul'a gitti ve muallim-i sultanî unvanını aldı. Padişah, Muarrifzâde'ye karşı sevgi ve muhabbetini vefatına kadar devam ettirdi. Hakkında "Eğer Muarrifzâde ile sohbetim olmasaydı, inancım sahih olmazdı" demiştir. Ömrünün sonlarında âmâ olmasına rağmen II. Bâyezid ile sohbetleri, vefat edene kadar devam etti. [68]

e) Diğer Hocaları

Kaynaklarda Kemalpaşazâde'nin hocaları olarak genelde bu dört âlimden bahsedilir. Hüseyin Hüsameddin bunlara ek olarak, Şeyhizâde Abdî (?), Abdîzâde Abdurrahman (?), Yâkubzâde Bahşî (930/1524), Sebekzâde Ahmed (910/1504-05), Şirvânî Ebü'l-Hayr (?), Kutbuddinzâde Ahmed Câmî (905/1499-1500), Müeyyedzâde Abdurrahman (922/1516), Halîmî Çelebi Lütfullah b. Ebî Yusuf (912/1506) ve Molla İzârî (901/1496)69'yi, İbn Kemal'in hocaları arasında zikreder.

[67] Hatibzâde hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 147-150; İlyas üzüm, "Hatibzâde Muhyiddin Efendi", DİA, XVI, 463-464.
[68] Muarrifzâde hakkında bilgi için bkz. Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 194; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 232-234.
[69] Hüseyin Hüsameddin, *Amasya* Tarihi, VI, 423, 426.

5. Görevleri

İbn Kemal, askerlikten ilgisini kesip Molla Lutfi'den ders alırken arkadaşları arasında temayüz etmişti. Daha sonra ilimle alakasını kesmemiş, Kestelli Muslihuddin Mustafa Efendi, Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Efendi, Muarrifzâde Sinanüddin Yusuf Efendi gibi devrin önemli müderrislerinden usûl ve tefsir dersleri alarak tahsilini tamamladı.[70]

İlk müderrisliğini (909/1503) 36 yaşında iken bir medreseye müderris olarak tayin edilmek isteğiyle Rumeli kazaskerine müracaat etmesiyle başladı. Lakin müderris olarak atanması kolay olmadı. Kazasker, onun talebeliği esnasındaki kabiliyet ve istidatından şüpheli olduğu için, ufak bir beldede kadılık vererek İbn Kemal'i Edirne'den uzaklaştırmak istedi. İbn Kemal kendi açısından hoş olmayan bu durumu baba dostu, Anadolu Kazaskeri olan Müeyyidzâde Abdurrahman Efendi'ye anlatınca, Müyyidzâde Abdurrahman Efendi durumu II. Bâyezid'a arzetti. İbn Kemal'in gerek aile, gerek bilgi birikimi ve istidat yönünden sahip olduğu değerleri padişaha anlattı. Gelecek vâ'deden böyle bir şahsın sıradan bir kadılık göreviyle israf edilmemesini, o sıralarda münhal bulunan Edirne'deki Ali Bey Medresesine (Taşlık Medresesi) günlük 30 akçe ile tayin edilmesini rica etti.[71]

II. Bâyezid, İbn Kemal hakkında bu bilgileri duyduktan sonra Taşlık Medresesine tayin edilmesini emretti. Ayrıca o zamanda İdris-i Bitlîsî'nin Farsça kaleme aldığı "Heşt Behişt" adlı Osmanlı tarihine bir nazire olarak Türkçe Osmanlı tarihi yazması için 30 bin akçe ihsan eyledi. Taşlık Medresesine müderris olduktan sonra gündüzleri talebeleri okuturken, geceleri de "Tevârîh-i Âli Osman" yazmaya devam etti.[72] Gece gündüz çalışmaktan dolayı yorulan Kemalpaşazâde, tebdîl-i hava olsun diye birkaç yıl Edirne Taşlık Medresesinde çalıştıktan sonra, Üsküp'teki İshak

[70] Mustafa Fayda, "İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri" Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu, , s.49.
[71] Mecdî, *Hadâik*, s. 384; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (nşr. İbrahim Kutluk), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, I, 124-125; Hamîd Vehbi, *Meşâhîr*, Cüz: 49, s. 1555-1557; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, VI, 430-432. Taşlık Medresesi ve müderrisleri hakkında bilgi için bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 718-721.
[72] İbn Kemal, *Tevârîh*, I. Defter, s. 37.

Paşa Medresesi müderrisliğine günlük 40 akçe ile tayin edildi.[73] Daha sonra sırasıyla Edirne Halebiye medresesine, yine Edirne'deki Üç Şerefeli Medreselerine arkasından İstanbul Sahn-ı Semân'a tayin edildi. Sahn-ı Semân'da bir süre ders verdikten sonra dönemin o zaman en üst seviye medresesi sayılan Edirne'deki Sultan Bâyezid Medresesine tayin edildi.[74]

İbn Kemal, Sultan Bâyezid Medresesi'nde müderris iken, 8 Safer 918/25 Nisan 1512'de Yavuz Sultan Selim padişah oldu.

Bazı kaynaklara göre Sahn-ı Seman'da, bazılarına göre ise Sultan Bâyezid Medresesi'nde 4 yıl daha müderrislik yaptıktan sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Edirne kadılığına, aynı yıl içerisinde de Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Anadolu Kazaskeri olarak Yavuz Sultan Selim ile birlikte Mısır seferine katıldı. Burada mısır valisi Hayri Bey'e tahrir işlerinde nezaret etti.[75]

İbn Kemal, Anadolu Kazaskerliği görevini yürütürken, kendisini çekemeyen bazı zevât, padişaha İbn Kemal hakkında tafsilatlı bir dilekçe yazdı. Okuduklarına gazablanan Yavuz Sultan Selim, İbn Kemal'i görevinden aldı ve cezalandırmak istedi. Ancak İbn Kemal'den sonra Anadolu kazaskeri olarak görevlendirilen Fenârizâde Muhyiddin Mehmed tarafından yürütülen teftişte, İbn Kemal'in suçlu olmadığı anlaşılınca, İbn Kemal'in gönlünü almak için padişah günlük 100 akçe ve bazı hediyelerle Edirne'deki Dâru'l-Hadis'e tayin etti.[76]

Kemalpaşazâde, burada müderrisken 8 Şevvâl 926/21 Eylül 1520'de Yavuz Sultan Selim vefât etti. 17 Şevval 926/30 Eylül 1520'de Kanûnî Sultan Süleyman padişah oldu.

---

[73] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 378; Mecdî, *Hadâik*, s. 382; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, X, 335; Hamîd Vehbi, *Meşâhîr*, cüz: 49; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, VI, 432-433. Üsküp İshak Paşa Medresesi ve müderrisleri hakkında bilgi için bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 492-494.
[74] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 378.
[75] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 378.
[76] Mecdî, *Hadâik*, s. 382; Mehmed Süreyyâ, *Sicil*, I, 197.

İbn Kemal iki yıl kadar Edirne Darü'l-Hadis'inde görev yaptıktan sonra Kânûnî Sultan Süleyman tarafından önceden görev yapmış olduğu Sultan Bâyezid Medresesi'ne ikinci defa atandı. [77]

Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin vefat etmesiyle 1532 yılında "Şeyhülislam" olarak atanan İbn Kemal, II. Bâyezid'in vakfiyesine uygun olarak Şeyhülislamlık göreviyle beraber Sultan Bâyezid Medresesi[78] müderrisliği görevini sürdürdü.

İbn Kemal, vefatına kadar Şeyhülislamlık görevini yaptı. Şeyhülislamlığı sırasında, din ve mezhep düşmanlarına karşı kalemi ve fikirleriyle mücadele etti. Yavuz Sultan Selim'in İran'a karşı mücadeleye devam edilmesi hakkındaki vasiyetini, Kanuni'ye aşılayarak İran üzerine seferlere devam edilmesini sağladı.

Şeyhülislamlık görevinden 150 akçe, müderrislik görevinden 50 akçe, toplamda 200 akçe alarak hayatını sürdürdü.[79] İzzet ve makam sahibi olarak bu dönemi eser yazmak ve fetva vermekle geçirdi. Tefsir, fıkıh, fıkıh usulü, hadis, tarih, lügat ve şiir alanlarında birçok kıymetli eser verdi.

Medresede müderris olarak başlayıp en üstün görev olan Şeyhülislamlığa yerleşen İbn Kemal, birçok talebe de yetiştirdi.

6. Talebeleri

İbn Kemal, otuz yıl civarındaki müderrislik hayatı boyunca birçok talebe yetiştirmiştir. İbn Kemal'in talebeleri devletin önemli müesseselerinde görevler almış arkalarında birçok eser bırakmışlardır. Talebelerinden tespit edilebilenler şunlardır:[80]

---

[77] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 378; Mecdî, *Hadâik*, s. 382; Edirne Dâru'l-Hadîs Medresesi ve müderrisleri hakkında bilgi için bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 873-879.

[78] Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 383. İstanbul Bayezid Medresesi ve müderrisleri hakkında bilgi için bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 380-390.

[79] Atâî, Nev'îzâde Atâullah b. Yahyâ, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şekâik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 277.

[80] Kemalpaşazâde'nin talebeleri ve biyografileri için bkz. Mustafa Kılıç, "Kemalpaşazâde'nin Talebeleri" Belleten (Türk Tarih Kurumu), Nisan 1994, Cilt: LVIII, Sayı; 221, s 55-70.

a) Muhyiddin Mehmed b. Pir Mehmed (941/1534-35)

Sadrazam Pîri Mehmed Paşa (940/1533)'nın oğlu olan Muhyiddin Mehmed, Kemalpaşazâde'nin öğrencisidir. Yirmi dört kişinin katılmış olduğu imtihanda en başarılı öğrenci olarak İbn Kemal'e "mümeyyiz"[81] olmuştur. İstanbul Koca Mustafa Paşa Medresesi ve Sahn-ı Semân Medreselerinde görev yaptıktan sonra Edirne Kadılığına tayin olmuştur. Kadılık görevini yaparken gece vakti çıkan bir yangında uyurken yanarak can vermiş, Edirne Daru'l-Hadis bahçesine defnedilmiştir. [82]

b) Sa'di Sâdullah Efendi (945/1538)

Daday'da doğmuş, Molla Samsûnî (919/1513)'den ders almış ve "mülâzımı"[83] olmuştur. Ayrıca Kemalpaşazâde'nin medrese dışı özel talebeliğini yapmıştır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'da Başçı İbrahim, Mahmud Paşa, Semâniye Medreselerinde, Edirne'de Taşlık Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, on bir yıl süreyle İstanbul Kadılığı yapmıştır. Kadılık görevinden sonra bir süre müderrisliğe dönmüş akabinde Şeyhülislamlık görevine tayin olmuştur. "Kâzî"[84] ve" "Hidaye"[85] başta olmak üzere birçok esere hâşiye ve inceleme yazmıştır.[86]

c) Muslihuddin Mustafa (964/1566)

Ayı Seydî (933/1526) diye meşhur olan Seydi Efendi'nin oğludur. Zamanın âlimlerinden ders aldıktan sonra Kemalpaşazâde'ye intisap etmiş ve mülâzımı olmuştur. Farklı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Edirne Üç Şerefeli Medresesi'nde görev yaparken vefat etmiştir. [87]

d) Celâlzâde Salih Çelebi (973/1565-66)

Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi'nin kardeşidir. Tahsilini tamamladıktan sonra Kemalpaşazâde'ye intisap ederek derslerine devam etmiştir. Bunun yanında

---

[81] Çaylaklık dönemini ifade eden ünvandır.
[82] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 460-461; Mecdî, *Hadâik*, s. 458-459.
[83]İlmiye ıstılahında medreseden mezun olmuş bir kişinin göreve başlamadan önce yaptığı staj dönemini ifade eder. Bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 116.
[84]" Kâdi Beyzâvî" diye meşhur olmuş olan tefsir kitabı, Nâsıruddin Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî (685/1286)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı eseridir.
[85] Şeyhulislâm Burhaneddin el-Îcî (756/1355)'nin eseri olup muhtelif şerhleri vardır.
[86] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 443-445; Mecdî, *Hadâik*, s. 443-445; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 465-468; Mehmet İpşirli - Ziya Demir, "Sâdî Çelebi", *DİA*, XXXV, 404-405.
[87] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 522; Mecdî, *Hadâik*, s. 509

Hattat Şeyh Hamdullah' hat dersleri almış, Kemalpaşazâde'nin tarihe ve fıkha dair bazı eserlerini temize çekmiştir.

Kanunî'nin tahta çıkması münasebetiyle ulemaya mülazım verilirken Kemalpaşazâde'den ayrılıp talebesi az olan Kanunî'nin hocası Hayreddin Efendi'nin mülâzımı olmuştur. Medrese ve ilim hayatını seven Celâlzâde birçok medresede müderrislik görevini yaptıktan sonra istemese de padişahın emriyle Halep, Mısır ve Şam'da kadılık ve bazı önemli görevler ifa etmiştir. Daha sonra hayatının sonuna kadar talebe yetiştirmeye devam etmiştir. [88]

e) Ebû's-Suûd Efendi (896-981/1491-1573)

Asıl adı Ebûssuûd b. Şeyh Muhyiddin Mustafa el-Îmâdî, el-İskilibî'dir. Son dönem kaynaklarda İbn Kemal'in öğrencisi olarak geçmesine rağmen klasik kaynaklara bakıldığında ne İbn Kemal'in talebeleri arasında Ebûssuûd Efendi, ne de Ebûssuûd Efendi'nin hocaları arasında İbn Kemâl geçmektedir.

Ebûssuûd Efendi, ilk tahsilini babası Yavsî Muhyiddin Mehmed Efendi'den almıştır. Daha sonra Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi(922/1516), Mevlânâ Seydî Karamânî ve bazı kaynaklara göre de İbn Kemal'in özel talebesi olarak tahsilini tamamlamıştır.[89]

Hoca talebe ilişkisi ihtilaflı da olsa Ebûssuûd Efendi'deki dâhiyane parıltıyı keşfeden İbn Kemal'dir. Bu sebeple daha genç yaştayken onu İshakpaşa Medresesi Müderrisliğine tayin etmiştir. Sonrasında Bursa ve İstanbul Kadılığı görevine getirilen Ebûssuûd Efendi ardından Kazasker olarak görev yapmıştır. Bunların yanı sıra 28 yıl Şeyhülislamlık görevini îfâ eden Ebûssuûd Efendi, İbn Kemal'den sonra gelen ikinci önemli bilgin olmakla "Muallim-i Sâni" ünvânını almıştır. İbn Kemal gibi birçok alanda, özellikle de tefsir, hukuk, dil ve edebiyat alanlarında eserler kaleme almıştır.

[88] Atâî, *Zeyl*, s. 47-49; M. Tayyib Gökbilgin, "Celâl-zâde", İA, III, 63-64; "Celâlzâde Sâlih Çelebi", DİA, VII, 262-264.
[89] Atâî, *Zeyl*, s. 83.

Ebû's-Suûd Efendi 5 Cemâziyelevvel 982 (23 Ağustos 1574) yılında vefat etmiştir.[90] Cenazesi Eyüp Camii civarında[91] kendi yaptırmış olduğu okulun (Sıbyan mektebi) bahçesine defnedilmiştir.[92]

f) Diğer Talebeleri

1) Şâni (941/1534-35): Kemalpaşazâde'nin mülâzımıdır. Şiirle ilgilenmiştir. Ferhatname adında eseri vardır. [93]

2) Aşçızâde Hasan Çelebi (942/1535-36): Kemalpaşazâde'ye bağlı bir zât olan Aşçızâde, İbn Kemal'in isteğiyle Mısır Seferi'ne katılmıştır. Muhtelif medreselerde müderrislik ve Bursa Kadılığı yapmıştır. [94]

3) Hidâyetullah b. Bâr Ali el-Acemî (948-9/1548-49): İstanbul ve Bursa Medreselerinde Müderris olarak görev yaptıktan sonra Mekke Kadısı olmuştur. Usûl ve fıkıhta âlim bir zâttır.[95]

4) Muhyiddin Muhammed b. Abdullah (950/1543): İstanbul, Bursa ve Edirne'de Müderrislik yapmıştır. Sonrasında Şam ve Mısır Kadılığı görevi îfâ etmiştir. Aklî ve riyâzî ilimlere vâkıf bir zâttır. [96]

5) Abdullatif Efendi, Kazasker (953/1546-47): İznik Süleyman Paşa Medresesi'nde Müderrislik yapmıştır. [97]

6) Kurbî (954/1547-48): İbn Kemal'in mülâzımıdır.[98]

7) Abdulkerim Vizeli (961/1554): Mülâzemetle Balıkesir, Bursa ve Çorlu'da müderrislik yaptıktan sonra Manisa Kadısı olmuştur. Hatuniye Medresesi'nde Müderris iken vefat etmiştir.[99]

---

[90] Ahmet Akgündüz, *"Ebüssuûd Efendi"* md. , DİA. , İstanbul, 1994, c. X, s. 366.
[91] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 225
[92] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 225; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 677.
[93] Kınalızâde, *Tezkire*, I, 505-506.
[94] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 459-60; Mecdi, *Hadâik*., s. 457-458.
[95] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 495; Mecdi, *Hadâik*., s.495.
[96] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 498-99; Mecdi, *Hadâik*., s. 491-492.
[97] Atâî, *Zeyl*, s. 76.
[98] Kınalızâde, *Tezkire*, II, 800-801.
[99] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 511;Mecdi, *Hadâik*., s. 501-502.

8) Derviş Mehmed (962/1554-55): Sinan Paşa'nın torunudur. Muhtelif medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Edirne Üç Şerefeli Medresesi Müderrisi iken vefat etmiştir. [100]

9) Muhyiddin Muhammed b. Abdulkadir, Ma'lûl (963/1555-56): Bursa ve İstanbul'da Müderrislik, Mısır'da Kadılık yaptıktan sonra Kazaskerliğe yükselmiştir.[101]

10) Hasan b. Zeyneddin Muhammed b. Muhammed Şah el-Fenârî(964/1566): Molla Fenârî'nin torunudur. İbn Kemal ölene kadar yanında bulunmuştur. Edirne'de Müderrislik yaptıktan sonra Selanik ve muhtelif yerlerde Kadılık ve Müfettişlik yapmıştır. [102]

11) Yahya Çelebi b. Emin Nureddin, Eminzâde(892-964/1487-1556-57): Babası umeradan olup, Bursa, İstanbul, Çorlu ve Edirne' de Müderrislik yapmıştır. Bağdat Kadılığı'ndan emekli olduktan sonra Kanûnî'nin İstanbul'da yaptırdığı Dâru'l-Hadis'e Müderris olmuştur. [103]

12) Muhyiddin Muhammed b. Hüsameddin, Hicrî (965/1558): İbn Kemal'in mülâzımı ve Sultan Beyazıd Medresesi'nde "Muîdi"[104] olmuştur. Bursa, Kütahya, Tire, Amasya, Çorlu, tekrar Bursa, Edirne ve Manisa'da Müderrislik yapmış sonrasında Şam, Bursa, Edirne ve İstanbul Kadılığı yapmıştır. İstanbul Kadısı iken vefat etmiştir.[105]

13) Dursun b. Hacı Murad (966/1558): Dokuz sene okuduktan sonra İbn Kemal'in mülâzımı olmuştur. Edirne ve İstanbul Medreseleri'nde Müderrislik yapmıştır. [106]

14) Muhyiddin Mehmed b. İbrahim (969/1561-62): İbn Kemal'in mülâzımı daha sonrasında Hasköy, Dimetoka ve Edirne'de müderrislik yapmıştır. Rumeli ve Anadolu'da valilik yapmıştır. [107]

---

[100] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 521-522;Mecdi, *Hadâik*., s. 509.
[101] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 489-491;Mecdi, *Hadâik*., s. 484-485.
[102] Atâî, *Zeyl*, s. 13.
[103] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 530-532; Mecdi, *Hadâik*., s. 516-517.
[104] Muîd teknik ifade olarak, müzâkereci, müderrisin derslerini tekrarlayıp îzâh eden ve müderris yardımcısı manasına gelmektedir. Bkz: Baltacı, Osmanlı Medreseleri, s. 113.
[105] Taşköprîzâde, *Şekâik*, s. 503-504;Mecdi, *Hadâik*., s. 495-496.
[106] Atâî, *Zeyl*, s. 15.

15) Abdülvehhâb b. Abdurrahman Ali Siyavuş b. Evran el Müeyyedî (970/1562-63): İstanbul, Edirne, İznik, İstanbul ve Bursa'da müderrislik yapmıştır. [108]

16) Leâlî (972/1565): İbn Kemal'in mülazımı olup fetva kâtipliğini yapmıştır.[109]

17) Taceddin İbrahim (973-74/1565-66): İbn Kemal'in mülâzımı olup, Edirne, Adana, Bursa, Manisa, İstanbul ve Şam'da müderrislik yapmıştır. [110]

18) Molla Muhammed (973/1565-66): Kütahya, İnegöl ve İstanbul Medreseleri'nde müderrislik yaptıktan sonra Amasya Müftülüğü yapmıştır. [111]

19) Alâeddin Ali Manavgadî (974/1566-67): İbn Kemal'in mülâzımı olup, İnegöl, Trabzon ve Manisa'da müderrislik yaptıktan sonra Manisa Müftüsü ve Bağdat Kadısı olmuştur. [112]

20) Muhammed b. Muhyiddin b. eş-Şeyh Tavrud (975/1567-68): İbn Kemal'in mülâzımı olmuş daha sonra Bursa, Manastır, Rodos ve Sahn Medreseleri'nde müderrislik yapmıştır. Bağdat ve Mekke'de Kadılık görevi ifa etmiştir. [113]

21) Muhammed b. Abdülvehhâb b. Abdülkerim(975/1567-68): Gelibolu, Edirne, İstanbul, İznik'de müderrislik, Halep, Şam ve Mısır Kadılığı yapmıştır. Anadolu Kazaskeri iken vefat etmiştir. [114]

22) Mustafa b. Ali Muslihuddin Bostan (904-977/1498-99/1569): İbn Kemal'in gözde talebelerindendir ve mülâzımıdır. İstanbul'da müderrislik; Bursa, Edirne ve İstanbul Kadılığı ve Anadolu Kazaskerliği yapmıştır. [115]

23) Molla Bâlî Efendi (901-977/1496-1569): İbn Kemal'in mülâzımı olarak Edirne'de müderrislik yaptıktan sonra Budin Kadılığı yapmıştır. [116]

---

[107] Atâî, *Zeyl*, s. 30.
[108] Atâî, *Zeyl*, s. 32.
[109] Atâî, *Zeyl*, s. 44-45.
[110] Atâî, *Zeyl*, s. 110.
[111] Atâî, *Zeyl*, s. 51.
[112] Atâî, *Zeyl*, s. 109-110.
[113] Atâî, *Zeyl*, s. 112-113.
[114] Atâî, *Zeyl*, s. 114-117.
[115] Atâî, *Zeyl*, s. 129-132.

24) Şeyh Hasan Zarîfî (977/1569): İbn Kemal'den ders alıp sonrasında Gülşeni tarikatına intisap etmiş 102 yaşında vefat etmiş mutasavvıf şeyhtir.[117]

25) Pervîz Efendi (Molla Pervîz) (987/1579): Müderrislik, kadılık ve kazaskerlik görevinde bulunmuştur. [118]

26) Zuhûrî (?): İbn Kemal'in mülâzımı olup kadılık yapmıştır. [119]

27) Selmân (?): İbn Kemal'in mülâzımıdır. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. [120]

28) Cevânî (?): İbn Kemal'in mülâzımıdır. Tire Kadılığı yapmıştır.[121]

7. Vefatı

Kemalpaşazâde, 2 şevval 940/ 16 Nisan 1534 yılında Şeyhülislamlık görevini yaparken, altmış yedi yaşında vefat etmiştir. Cenaze namazı Fatih Camiî'nde büyük bir kalabalık tarafından kılınmıştır.[122] İstanbul'da Edirnekapı dışındaki, Emir Buharî Camiî yanındaki Mahmud Çelebi zâviyesine defnedilmiştir. İslâm dünyasındaki fazilet ve kamâline binâen, Mekke'de vefat haberi alındığında salât-ı ğâib denilen cenaze namazı kılınmıştır. [123]

İbn Kemal'in vefatıyla ilgili, "İrtehale'l-Ulûm Bi'l-Kemal" (ارتحل العلوم بالكمال)[124], "Vay Gitti Kemali Bu Asrun" (واى كتدي كمالي بو عصرك)[125], "Mâte Veliyyü'l-Arabi ve'l-Acem" (مات ولي العرب والعجم)[126] gibi, İbn Kemal'in yüceliğini ifade eden, ebced hesabıyla hesap edildiği zaman ölüm tarihini ortaya çıkaran tarihler düşülmüştür.

---

[116] Atâî, *Zeyl*, s. 134-135.
[117] Atâî, *Zeyl*, s. 201.
[118] Atâî, *Zeyl*, s. 253-255.
[119] Kınalızâde, *Tezkire*, II, 587.
[120] Kınalızâde, *Tezkire*, I, 478
[121] Kınalızâde, *Tezkire*, I, 269-270.
[122] Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, s.10.
[123] Uzunçarşılı, *Osmanlı* Tarihi, II, 670-671.
[124] Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şekâik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, Çağrı Yayınları,1989, s.385; Hamid Vehbi, *Meşâhir-i İslâm*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1301/1884, Cüz:49, s. 1560.
[125] Mecdi, *Hadâik*., s.385.
[126] Hamid Vehbi, *Meşâhir*, s. 1559.

Ayrıca İbn Kemal hasta yatağında iken " Yâ Ahad! Neccinâ Mimmâ Nehâf" (يا احد نجنا مما نخاف)[127] sözünü kaydettirmiştir. İbn Kemal'in vefatından sonra bu dua cümlesi hesap edilince, ölüm tarihini gösterdiği anlaşılmıştır.

Bütün ilmî kudret ve ihtişamına rağmen Kemalpaşazâde, son derece mütevâzî ve dervişâne bir gönle sahipti. Onun vefatından sonrası için yaptığı şu vasiyet bu gerçeği kanıtlar niteliktedir:

"Vasiyet ederim ki, ölüm hâlinde iken bir kimse yanımda teenni ve teemmül ile Kur'ân okuya ve kelime-i şehâdeti tekrar ide. Rûhum kabzolduğunda da on dört kimse, tesbîh ile yetmiş bin kelime-i tevhîd çekip sevabını bana bağışlayalar. O kişilere akçe tasaddük edile. Cenâzemi, hiç meyyit yıkamamış sâlih bir zât yıkaya. Her câmîde salâ verdirmeyeler; Sultan Muhammed Câmiînde salâ verdirmek kâfîdir.

Cenâzemi, sünnet üzre olmayan şeyleri terkedip dervişâne götüreler. Kabrimi Müslüman mezarlarında yol üzerinde yüksekçe bir yerde yapalar. Fakat üzerini yüksek yapmayalar. Alâmet içinde sadece yontulmadık bir taş dikeler...

Defnolunduğumda kurban kesmeyeler, fakirlere akçe dağıtalar. Hac için dahî beş bin akçe vasiyet ettim; bir kimseye verip haccettireler. Bu vasiyetimi kabul edip yerine getireler..."

Kemalpaşazâde rivayete göre son deminde:

Gitmesi var gelmeği bildük tamam,

Gitti gelmek, geldi gitmek vesselâm!

Beytini terennüm ederek ruhunu Rabbine teslim eylemiştir.[128]

Mezarına "Hâzâ Makâm-ı Ahmed" (هذا مقام احمد) yazıldığı gibi kefenine de "Hiye Âhiru'l-Libâs" (هي آخر اللباس) ibaresi yazılmıştır. [129]

[127] Mecdi, *Hadâik,* s.385.
[128] Osman Nuri Topbaş, *Abide Şahsiyetleri Ve Müesseseleriyle Osmanlı,* Erkam Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 320-321.
[129] Ahmet Uğur, *İbn Kemal,* s.11.

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlmî Şahsiyeti

İbn Kemal gerek ilmî kişiliği, gerek yetiştirmiş olduğu talebeleri ve gerekse arkasında bırakmış olduğu 300'den fazla eserleriyle, Osmanlı âlimleri arasında müstesna ve önemli bir konuma sahiptir.

Gelibolulu meşhur âlim Mustafa Âli, İbn Kemal'i şöyle tavsif eder: " İlim adamlarının barınağı ve sığınağı olan Osmanlı Devleti'ne, H.7. asırdan bu yana Kemalpaşazâde gibi çok yönlü bir âlim ve faziletleri kendinde toplamış bir filozof gelmemiştir. Bazıları İbn Kemal'i Anadolu'nun İbn Sînâ'sı olarak görmektedirler."[130]

İbn Kemal'in ilmî derecesi o kadar yüksektir ki, zamanın âlimlerinin çoğu, geçmiş meşhur âlimlerden Taftazânî (792/1390) ve Cürcâni'ye (816/1413) benzetmişler, İbn Kemal'i onlardan daha üstün tutarak: " Zamanında yaşasalardı bu âlimler, İbn Kemal'den ders alırlardı" diyerek İbn Kemal'i övmüşlerdir. [131]

Hanefi fakihlerinden İbn Âbidin (1252/1830) "Tabakât'u-Seniyye" sahibi Temîmî'den nakille, İbn Kemal'i çeşitli konularda eserler vermekle tanınan Celâluddin es-Suyûtî (911/ 1505) ile mukayese eder. Bu hususu Reddü'l-Muhtar'da dile getirerek şöyle der: "Allame Ahmed İbn Süleyman her ilimde "yed-i tûlâ"[132] sahibi idi. Hiçbir fen yoktur ki, ona dair bir veya müteaddid kitabı bulunmasın. Te'lifâtının çokluğu, ittilâının genişiliği itibariyle Celâluddin es-Suyûtî'ye benzer. Mısır diyarında Suyûtî ne ise, Diyar-ı Rûm'da da İbn Kemal odur. Bence İbn Kemal, İmam Suyûtî'den daha çok dikkat-i nazara, güzel anlayışa sahiptir. Her ikisi de asrının ziyneti idi."[133]

---

[130] Ahmet Uğur, *İbn Kemal,* s.13.
[131] Ahmet Uğur, *İbn Kemal,* s.14.
[132] Mecaz yoluyla hüner, sanat, maharet yerinde kullanılan bir tâbirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, III, 615.
[133] İbn Âbidîn, Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed, *Reddu'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, 2. Baskı, I-XIV, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, 106.

İbn Âbidin'in İbn Kemal'i her yönden İmam Suyûtî'den üstün görmesi haklı olarak bazı itirazlara sebep olmuştur. Muhammed Abdulhayy'ın mutâlaasını nakleden Ömer Nasuhi Bilmen şu görüşlerini dile getirmektedir: " Fi'l-vâki İbn Kemal, dirayet itibarıyla Suyûtî'ye eşit, belki ondan daha ince fikir ve nazara, daha üstün muhâkemeye mâlik olsa da, rivayet itibarı ile onun derecesine hâiz görülemez. Bu hususta Ebû'l-Hasenât Abdulhayy haklıdır. İbn Kemal'in Hadîs-i Erbaîn risalesi ve Meşâriku'l-Envâr şerhi ile İmam Suyûtî'nin binlerce hadise câmi, muhalled eserleri mukayese edilirse aralarındaki fark ortaya çıkar." [134]

İbn Kemal'in eserlerinin yanında vermiş olduğu fetvaların da haddi hesabı yoktur. Her gün bin kadar fetva verdiği bunun yanında sadece insanlara değil cinlere de fetva verdiği rivayet olunmaktadır. Bundan dolayı kendisine " Müftî's-Sekaleyn" (İnsanların ve cinlerin müftüsü) lakabı verilmiştir. [135]

İbn Kemal'in eserlerinin 300'den fazla olduğu hesaba katıldığında, 67 yıllık hayatına, devlet idaresinde aldığı birçok görev beraber, her yıla 6 kadar risale ve kitap sığdırdığı görülmektedir. [136]

Hakkında düşürülen tarihlerden "İrtehale'l-Ulûm Bi'l-Kemal" "İlimler Kemal'le göçüp gitti" vecizesi İbn Kemal'in değerini gözler önüne sermektedir.

Faik Reşad, Eslaf'ta İbn Kemal'in ilmî kifayeti ile ilgili olarak " Devlet-i Âliye'yi Osmaniye'de nazîri gelmemiş bir allâme olduğu müttefekun aleyhtir" der ve şu hikâyeyi anlatır:

"Bir gün Arap âlimlerden bir zat, o gün geçerli olan fenler ve yüksek meselelere yönelik birçok konuları içine alan bir kitabı İbn Kemal'e takdim eder ve Mısır âlimleri namına kendisine hediye eder. İbn Kemal, bir gecede o kitabı mütâlaa ederek, gerekli cevapları uzun ve kısa olarak kenarlarına not eder. Sabahleyin de geri iade eder." [137] Bu hadiseden sonra Arap âleminde şöhreti bir kat daha artmıştır. Mısır'ın zabtını müteakip, İbn Kemal'in şöhretini işiten Mısır uleması, yanına

[134] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu*, I-X, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts. I, 410.
[135] Ahmet Uğur, *İbn Kemal*, s.14.
[136] Ahmet Uğur, *İbn Kemal*, s.13.
[137] Faik Reşad, *Eslâf*, İstanbul, Âlem Matbaası, 1311, s.9; Mecdi, *Hadâik*., s.384-85.

gelmişler ve ilmî mübâheselerde bulunduktan sonra, onun ne denli ilmî kudrete sahip olduğunu görmüşler ve hakkını teslim etmişlerdir.[138]

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: İlmî, idarî ve edebî yönden asrının ender şahıslarından olan İbn Kemal, zamanının yöneticileri ve âlimleri tarafından takdir edilmiş ve onların muhabbetlerini kazanmıştır. Onun böylece tanınmasında etkili olan birçok fenne ait çalışmalarını görmekte fayda vardır.

2. Tarihçiliği ve Önemli Eserleri

Eser vermiş olduğu alanlar arasında İbn Kemal daha çok tarihçiliğiyle anılır. Bunun sebebi şahsına münhasır bir üslupla, öncekilerin takipçisi olarak değil, yeni bir tarzda tarih kitabını yazmasındandır.

Şahidi olduğu olayları veya güvenilir kaynaklardan aldığı malumatı, Türkçenin en güzel ifadeleriyle nakletmiştir. Kaynakları kullanırken de kopya bir telif yoluna gitmeyip genel bir sentez yapmıştır. Çeşitli rivayetlerden akla uygun olanları alıp diğerlerini bir dipnot gibi alt kısımlara serpiştirmiştir.[139]

İbn Kemal'in Tabakât ve tarih alanında Seyit Bahçıvan'ın naklettiğine göre 9 adet kitabı vardır.[140] Tartışmasız II. Bâyezid'in emri ile yazmış olduğu Tevârihi Âli Osman, İbn Kemal'in tarih alanında yazmış olduğu en önemli eseridir. Bu kitapla tarih ilminin resmî olarak temelini atmış, kendisine has bir üslupla; olayları anlatışı, sebep-netice bağı, şiir, âyet, hadis, darb-ı mesel ve hikmetli sözlerle bezeme, yer yer verilen kesin ve katı kararlar, dînî ve ilmî ağırlığını koyma hep İbn Kemal'e has özelliklerdir.

II. Bâyezid'ın emriyle başlayıp daha sonra Kanûnî'nin teşvikiyle devam ettirdiği kitabı, Osmanlı devletinin kuruluşu olan 699/1299 yılıyla başlar ve vefatından 7 sene öncesi 933/1524 yılına kadar devam eder. 10 defterden meydana gelmektedir.[141]

---

[138] Mecdi, *Hadâik*, s.384.
[139] Ahmet Uğur, *İbn Kemal*, s.114.
[140] Seyit Bahçıvan, "İbn Kemâl Bâşâ ve Ârâuhu'l-İtikadiyye", s. 98.
[141] Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, Çağru Yay. İstanbul, 1981, s.366.

Osman Bey, Orhan Bey ve Fatih devrine ait, I,II ve VII. Defterler Şerafettin Turan, VIII. ve IX. Defterler Ahmet Uğur, IV. Defter Koji İmazawa, X. Defter Şerafettin Severcan tarafından yayınlanmıştır.[142]

3. Fıkhî Yönü ve Önemli Eserleri

İbn Kemal, birçok medresede görev almış, bunun yanında kadı, kazasker ve şeyhülislam olarak uzun süre yasama ve yargı alanında faaliyet göstermiştir. Bu süreçte İslam hukukunun usul ve furûuna dair çeşitli eserler kaleme almış, Arap uleması tarafından kitaplarında, görüşlerine yer verilmiştir.

Ayrıca İbn Kemal, Osmanlı kanunnamelerinin hazırlanmasında ve Anadolu kazaskerliği görevinde iken, Mısır kanunnamesinin hazırlanmasında aktif görev almıştır.[143]

Kemalpaşazâde'nin fetvaları o günkü Osmanlı toplumunun dînî, ahlâkî ve hukukî yapısı yanında siyasî ve ictimâî hayatını yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Eser telif etmekle meşgul olurken günde 1000 kadar soru için fetva verdiği rivayet olunur.[144] Bu kadar soruya cevap vermesi muhal olarak gözükse de kısa cevaplarla ve yardımcılarıyla bu kadar çok soruya cevap vermesi imkan dairesindedir. Ancak bununla beraber bin sayısının verilmesi kesretten kinaye de olabilir.

İbn Kemal'in hukukla ilgili onu aşkın şerh, haşiye ve ta'liki, kırkı aşkın da risalesi olduğu bilinmektedir. Hukuk üzerine yazmış olduğu önemli eserleri;

Tağyîrü't-Tenkîh: Sadrûşşerîa'nın "Tenkîhu'l-Usûl" adlı eserini yeniden oluşturarak metni şerh etmiş ve Sadrûşşerîa'dan ayrıldığı hususları sayfa kenarlarında zikretmiştir. Kâtip Çelebi bu çalışmaya iltifat edilmediğini ve asıl eserin revaçta kalmayı sürdürdüğünü belirtir.

İslâhu'l-Vikâye: Tâcüşşerîa'nın "Vikâyetü'r-Rivâye" adlı eserinin yanlışlarını düzeltmek için kaleme almış, ardından bunu "el-İzâh" adıyla şerh etmiştir. Bu eserin

---

[142] Şerafettin Turan, *"Kemal Paşazâde"* md. , DİA. , XXV. , s. 240.
[143] Taşköprîzâde, *Şekāik*, s. 378.
[144] Mustafa el-Azm, Cemil bin Mustafa el-Azm, *Ukûdu'l-Cevher fî Terâcimi men lehum Hamsûne Tasnîfen fe Mietün fe Eksera*, Matbaatu'l-Ehliyye, 1908, s. 217-218.

İstanbul Kütüphanelerinde bulunan yazmalarının çokluğu, Hacıhasanzâde Şah Mehmet, Hürremzâde Şah Mehmet, Celalzâde Salih[145], Molla Uzun Bâli, Gazâlizâde Abdurrahman ve Birgivî[146] gibi âlimlerin talikat yazmış olmaları dikkate alınırsa Osmanlı döneminde esere oldukça önem verildiği söylenebilir.

Hâşiye ale't-Telvîh: Teftâzânî'nin eseri üzerine yaptığı bu hâşiyede kendisinden önce aynı esere hâşiye yazan Molla Hüsrev ile Hasan Çelebi'yi birçok konuda isim vermeden eleştirmiş, eleştirdiği diğer kişileri sayfa kenarlarında belirtmiştir.

Mühimmâtü'l-Müftî: Arapça olan bu eser hakkında Birgivî, "Ortada dolaşan boş şeyler cümlesindendir." ifadesini kullanmışsa da fıkıh kitapları tertibinde düzenlenen meselelerin sonlarında kaynaklarına yer verilen eser, müftülerin kullanımı için pratik bir değer taşımaktadır.[147]

4. Tefsir Yönü ve Önemli Eserleri

İbn Kemal, tefsirde ünlü müfessirler ölçüsünde yeni bir ekol ve metod sahibi olmasa da, Kur'ân ayetlerini izah ederken ayetlerin net bir şekilde anlaşılması için ilmî kudret ve maharetini kullanmıştır. Arapça'ya çok iyi derecede hâkim olmasıyla Kur'ân'ı iyi derecede anlamış, okuyucuya naklederken de sıkmadan sade bir üslupla meseleleri izah etmiştir. Yani tefsir ilminin amacı olan "Kelâm-ı İlâhi'den Murad-ı İlâhiyi anlama" tarifine uygun tefsir yazmıştır.

İbn Kemal sadece kendisinden önceki müfessirlerin kelâmını aktarmakla yetinmemiş, kendi görüşlerini de açıkça belirtmiştir. Yeri geldiğinde doğruluğuna kâni olmadığı ya da isabetli bulmadığı konularda tartışmaya girmekten çekinmeden görüşlerini ortaya koymuştur ve eleştirilerde bulunmuştur.

İbn Kemal hakkında her ne kadar tefsirde yeni bir ekol sahibidir diyeme sekte, Osmanlı tefsir tarihinin en önemli müfessirleri arasındadır diyebiliriz.

[145] Süleymaniye ktp., Fatih, nr. 1274.
[146] Süleymaniye ktp., Serez, nr. 3897.
[147] Çelebi, İlyas, *"Kemal Paşazâde"* md. , DİA. , s. 247.

Önemli eserleri:

Tefsiri: Saffat suresine kadar olduğu bilinen eserin, Lâleli'deki bir nushasında Sâd suresi de vardır. Mülk, Nebe', Nâziât, Târık, Fecr ve Asr sureleri için müstakil risâleleri mevcuddur. [148]

Risâle fî Muğayyebâti'l-Hams: Lokman suresinin son ayetinin tefsiri ve ilgili bazı konuların izahıdır. 20 civarında yazma nushası olan eser matbudur. [149]

Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzil li'l-Beydâvî: Beydâvî'nin tefsire ait "*Envâru't-Tenzîl Esrâru't-Te'vîl*" adlı eserinin bir bölümünün haşiyesidir.

5. Felsefe, Kelam ve Akaid Yönü ve Önemli Eserleri

İbn Kemal öncelikle kendi dönemindeki şerhçilik anlayışından sıyrılıp, kelâmî ve felsefî konularda derin araştırmalar ve analizler yapmakla diğerlerinden ayrılır. Ancak bu durum onun hiç haşiye ve şerh yapmadığı manasında anlaşılmamalıdır.

İbn Kemal felsefenin İslamlaştırılmasının bir adım ötesine geçip felsefeyi kelâmîleştirmiştir. Yani kelâmî meselelere felsefî bir derinlik getirmiş, değişik yorum ve izah tarzları ortaya koymuştur.

Eserlerinden öne çıkanlar:

Hâşiye Ale'l- Mevâkif: İslam âleminde özellikle de Osmanlı medreselerinde çokça okutulan Mevâkif şerhine yapmış olduğu hâşiye çalışmasıdır. Felsefe ve Kelâmın iç içe girmiş olduğu bir dönemde yazılmış olması hasebiyle felsefî konular ağırlıklıdır. 6 bölümden oluşan haşiyenin ilk dört bölümü Felsefî-Kelâmî özellik taşırken, son iki bölümü tamamen kelâmî konuları işler.

Hâşiye Ale't-Tehâfût: Fatih Sultan Mehmed'in yeni bir Tehâfut yazılması emriyle Tehâfut yazmaya başlayan Hocazâde Muslihuddîn Mustafa'nın "Tehâfûtu'l-Felâsife" adlı eserine yazmış olduğu hâşiyesidir.

[148] Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, s.367.
[149] İbn Kemal, *Resail*, s.186 vd.

Risâle fî Fazîleti'n-Nebî alâ Sâiri'l-Enbiyâ: Molla Kâbız'ın, Hz. İsa'nın peygamberimizden üstün olduğu iddiasına karşı Kanûnî'nin nezaretindeki tartışmadan İbn Kemal'in galip çıkması ve sonuç olarak Molla Kâbız'ın görüşünden dönmemesi sebebiyle, Molla Kâbız'ın idamıyla sonuçlanan tartışma üzerine İbn Kemal bu risâleyi yazmıştır. Hz. Peygamberin diğer peygamberlerden üstünlüğünü ortaya koymuş olduğu risâlesidir.

Nesâyih: Onbeş bölümden meydana gelen eserde ayet, hadis, kelâm-ı kibar, şiir ve meşhur kişilerin sözlerine yer verilerek akıl, ilim, konuşma âdâbı, dünya malı tutkusu, dostluk, çocukların eğitimi, insanları yönetme, iyiliği emredip kötülükten sakındırma gibi ahlâkî konular ele alınmaktadır.[150]

Risâle fî Hakîkati'l-Cism: Kemalpaşazâde bu eserinde cismin kelâmcılara göre atomlardan, Nazzâm'a göre bölünebilen sonsuz parçalardan, Şehristânî'ye göre potansiyel parçalardan ve filozoflara göre sonsuz sayıda bölünebilir parçalardan oluştuğunu kaydeder ve bu görüşler hakkında değerlendirmelerde bulunur. Risâle Nazzâm'ın "Tafra" teorisine genişçe yer verildiği için "Risâle fî Tahkîki Hakîkati't-Tafra" diye de isimlendirilmiştir.[151]

6. Edebî Yönü ve Önemli Eserleri

İbn Kemal, 16. yy Osmanlı Devleti'nin tanınmış âlim ve şeyhülislamı olmakla birlikte şâir ve edebiyatçısıdır. Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkimiyeti, bunun yanında da edebiyatla uğraşması onun edebî kimliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Edebî alanda azımsanmayacak derecede eser te'lif etmiştir.

Eserlerinde halk edebiyatına ait motifler, daha çok tasavvufî terimler içerisinde işlenmiştir. Ayrıca İbn Kemal kendi asrında Türkçe'nin yazı dili olarak inkişaf etmesinde büyük rolü vardır. Divan edebiyatı ve halk edebiyatı unsurları eserlerinde bir hayli çoktur. [152]

[150] Süleymaniye ktp., Esat Efendi, nr. 1781; Çelebi, İlyas, *"Kemal Paşazâde"* md. , DİA. , s. 246.
[151] Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4794.
[152] İsmet Parmaksızoğlu,"Kemalpaşazâde Maddesi", İA, M.E.B, VI, 565.

Edebi eserlerine bakacak olursak:

Yûsuf ile Züleyhâ: Türkçe mesnevîlerin en önemlilerinden sayılan eser, 7777 beyitten oluşmaktadır. [153] Bu mesnevi üzerine Mustafa DEMİREL, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde başladığı doktora tezini 1979 yılında tamamlamıştır.

Kasîde-i Bürde Tercümesi: Bûsîrî'nin eserinin çevirisi olup M. A. Yekta Saraç tarafından neşredilmiştir.[154]

Dekâiku'l-Hakâik: Farsça'daki bazı eş anlamlı ve eş sesli kelimeler arasında bulunan farklara dair Türkçe bir eserdir.

Nigâristân: Sa'dî-i Şîrâzî'nin "Gülistân" adlı eserine nazîre olup ahlâkî ve tasavvufî bir muhteva taşır. Farsça olarak kaleme alınmıştır.[155]

7. Hadisçiliği ve Eserleri

İslam Hukuku, Kelâm, Tefsir, Belâğat, Edebiyat, Tarih, Felsefe gibi alanlarda eserler veren Kemalpaşazâde, hadisle de ilgilenmiş bu alanda kırk hadis kitapları, bazı hadislere özel şerhler ve hadis usûlüne dair eserler te'lif etmiştir.

İbn Kemal'in kariyerinin ortalarında Edirne Dâru'l-Hadis'inde müderrislik yaptığı, hatta müderrislik yaparken Sahih-i Buharî'ye bir şerh yazdığı bilinmektedir.[156] Ancak diğer ilim dallarına nazaran, Hadîs alanında yazmış olduğu büyük şerhler dışındaki eserleri bir iki sayfalık makaleler şeklindedir.

Yeri gelmişken bir kıyaslamaya temas etmeliyiz ki, İbn Âbidin'in, İbn Kemal'i her yönden İmam Suyûtî'den üstün görmesi âlimler tarafından hoş karşılanmamış, özellikle de İbn Kemal'in Hadîs-i Erbaîn risalesi ve Meşâriku'l-Envâr şerhi ile İmam Suyûtî'nin binlerce hadisi câmi, muhalled eserleri mukayese edilirse aralarındaki farkın ortaya çıkacağını zikretmişlerdir. [157]

---

[153] Ana Britannica Ans. , *"Kemalpaşazâde"* md. , Ana yay. , c. XIII, s. 166.
[154] İslam Edebiyat, sy. 24, İstanbul, 194, s. 65-70.
[155] Taşköprîzâde, *Şakâik*, s. 227.
[156] Mecdi, *Hadâik*., s.384
[157] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I, 410.

Genel itibari ile bakıldığında klasik kaynaklarda İbn Kemal'in hadisçiliğine pek fazla değinilmemiştir. İslam ansiklopedisinde Kemalpaşazâde maddesinde müellifimizin ilmî yönüyle ilgili bilgi verilirken yine hadisçiliğine değinilmemesi bir eksiklik olmakla birlikte bunu, hadis alanında İbn Kemal'in diğer ilimlerdeki üstünlüğünü gösterememesi sebebine dayandırabiliriz. Nitekim İbn Kemal'in dirayet ilimlerine gösterdiği ehemmiyeti rivayet ilimlerine göstermemiş olmasına dair tespitler mevcuttur.[158]

İbn Kemal'in hadis şerhlerine bakıldığı zaman, isnâdlar ve rivayetlerin kaynakları ve sahihliği konusunda pek bir gayret içine girmediği, daha çok metin üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Metinleri analiz ederken de belirli tutarlılıkları takip etmekle birlikte diğer rivayetlerle, İslâmî prensiplerle uyumluluğunu araştırmakta ve sık sık da dil analizleri yapmaktadır. Metinsel eğilimi sebebiyle bazen beklenmedik açıklamalarıyla karşılaşılmaktadır.

Seyit Bahçivan, İbn Kemal'e ait 369 eseri tesbit etmiş, bunlardan 19 tanesinin hadis alanında yazılmış olduğunu bildirmiştir. [159] Nihal Atsız ise, İbn Kemal'e ait 209 eserin bulunduğunu, bu eserlerin 8 tanesinin hadis alanıyla alakalı olduğunu bildirmiştir.[160] Eserler arasındaki sayı bakımından bu ihtilafın sebebi çoğu risalelerin birkaç sayfadan oluşan makaleler şeklinde olmasındandır. Yani daha hacimli kitaplarda zikrettiği bazı konuları tekrardan işlemiş yahut da parça parça yazdığı bazı meseleleri sonra birleştirip tekrar ele almıştır.

Nitekim yazmış olduğu eserlere bakıldığı zaman Seyit Bahçivan'ın tasnifine göre hadis alanında yazmış olduğu eserler %5'lik bir yekün tutarken, Nihal Atsız'ın tasnifinde %4 civarındadır. Her halükarda hadis ilmiyle alakalı çalışmalarının genel çalışmalarına oranı %5'in altındadır. Yıllarca Müderrislik, Kâdılık, Kazaskerlik ve hayatının sonuna kadar Şeyhülislamlık görevinde bulunan ve her alanda eserler bırakan bir âlimin hadis alanında ki eserlerinin bu kadar az olması düşündürücü bir durumdur. Ancak şunu kabul etmek gerekir ki, her kişi yaşamış olduğu dönem ve

[158] Zekeriya Güler, "*Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri*" İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Tasavvuf, yıl:4 sayı:10, 2003, s. 82.
[159] Bahçıvan, "İbn Kemâl Bâşâ ve Ârâuhu'l-İtikadiyye", s. 98.
[160] Nihal Atsız, "KemâlpaşaOğlu'nun Eserleri", Şarkiyat Mecmuası, sy. IV, ss. 71-112, sy. VII, ss. 83-135.

şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Yani; İbn Kemal'in hadis konusundaki tavrını anlayabilmek için ilk önce, İbn Kemal'in yaşamış olduğu dönemdeki medreselerde okutulan hadis kitapları ve dönemindeki hadis çalışmaları dikkate alınmalıdır.

Osmanlı devri hadis çalışmalarında müsbet ve menfî iki farklı eğilim oluşmuştur. Bu kanaatlerin oluşmasında olgunun farklı yönlerinin ele alınması ve farklı bakış açılarıyla meseleye bakılmasının etkili olduğu kesindir. Zira müsbet düşünenler meselenin eğitim tarafını ele almışlar; bölgedeki dâru'l-hadîs'lerin çokluğu ve son dönem Osmanlı'da, icazetnamelerdeki rivayet ilimlerine dair kitapların çeşitliliğine dikkat çekmişlerdir.[161] Diğer taraftan bu konuda menfî görüş bildirenler genelde te'lif boyutunu ele almış ve hadis konusundaki eserlerin fıkıh, kelam ve tefsir alanındaki eserlere nazaran çok az olduğunu, hatta Osmanlı'da hadis alanında kayda değer bir çalışmanın bulunmadığını dile getirmişlerdir. [162]

Müsbet ve menfi görüşlerin dışında, o dönemde yaşamış Seydî Çelebi (931/1524) hadis ilmine karşı ilgisizliği tenkid etmiş, II. Bâyezid'a takdim etmek için Buhârî'den seçtiği yönetim ile ilgili hadislerin şerhine başlamadan önce yazdıkları o dönemdeki durumu izah etmektedir. "Bilindiği gibi hadis ilmi, Kur'an'dan sonra ilim ve irfan içerisinde ilimlerin en faziletlisi ve yücesi, en değerli ve şereflisidir. Zira Allah Teâlâ'nın kelamından muradı ancak onunla bilinir, hükümlerinde gözetmiş olduğu yüce maksatlar bu yolla anlaşılır. Ne var ki, zamanımızda çocuklarımızın hadis ilmini tahsile karşı himmetleri zayıflamış, onu ikmal etme uğrunda azimleri körelmiştir."[163]

Taşköprîzâde, XV ve XVI. yüzyıldaki âlimlerin biyografilerinde, âlimlerin hadis alanında "Sahîhu'l- Buhârî" ve Beğavi'nin "Mesâbîh"ini okuduklarını belirtmiştir. [164] Ayrıca kendi tahsilini anlatırken, orta seviyeli medreselerde "Mesâbîh", yüksek seviyeli medreselerde "Buhârî" okutulduğunu, kendisinin farklı olarak Kâdî İyâd'ın "Şifa" adlı eserini okuduğunu zikretmiştir. [165]

---

[161] Bkz. Mehmet Emin Özafşar, *Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis*, Türkler, (ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, 2002, XI, 359.
[162] Bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 1.baskı, İstanbul, 1983, s. 358-360.
[163] Seydî Çelebi, Muhyiddin (haz. Mehmet Erdoğan), *Buhârî'de Yönetim Esasları*, İstanbul, 2000, s. 57.
[164] Taşköprîzâde, *Şakâik*, s, 38, 170, 255, 355.
[165] Taşköprîzâde, *Şakâik*, s. 327-330.

Osmanlı medreselerine göz atıldığında Dâru'l-Hadisler yüksek payeli medreselerdendir. Mana olarak "Hadis evi" ya da "Hadis ihtisas yeri" gibi manalara gelen bu medreselerin kuruluş amacı, hadis ilmini öğretmektir. Ancak kuruluş amacının aksine daha çok hadis dışındaki ilimlere öncelik verildiği görülmektedir. Süleymâniye Dâru'l-Hadisi açılmadan yani 964/1557 tarihine kadar, Edirne Dâru'l-Hadisi'nde görev yapan 27 müderrisin yapmış olduğu çalışmaları göz önüne alan Ayaz, toplamda 280 eserin te'lif edildiğini, bu eserlerin de sadece 12 tanesinin hadisle alakalı olduğunu tesbit etmiştir.[166] Bu tabloya bakıldığında Dâru'l-Hadîs'te görev almalarına rağmen bu müderrislerin daha çok diğer ilimlerle ilgili te'lif yaptığı, hadisle alakalı çalışmaların toplam telîfâtına oranla %4 civarında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı yükseliş döneminde medreselerde okutulan kitaplara, hadis alanında yapılan çalışmalara ve dönemin âlimlerinin yorumlarına bakıldığında, hadis çalışmalarının diğer ilimlere göre çok az miktarda olduğu görülmektedir. Fatih'in başlatmış olduğu felsefî ve fıkhî akım fıkıh, felsefe ve kelâm alanında değerli çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlarken, rivayet ilimleri adına değerli çalışmalar sunulamamıştır. Buraya kadar zikrettiğimiz bilgi, tesbit ve yorumlara göre Kemalpaşazâde'nin hadis ilmine dair niye az eser verdiğinin sebepleri ortaya çıkmış görünmektedir. Bu bilgilerden sonra İbn Kemal'in hadis alanındaki eserlerini tanıtabiliriz.

a) Hadis Usûlüne İlişkin Eserleri

-Risâle Ma'mûle fî Mustalahâti'l-Muhaddisîn/ Mustalahu Ehli'l-Hadîs: Muhaddislerin ıstılahları hakkında yazılmış bir eserdir. Usûlü'l-Hadis, Mustalahu Ehli'l-Hadîs, Istılâhâtu'l-Muhaddisîn gibi farklı isimlerle anılmıştır. Kitabın adından da anlaşılacağı gibi hadis terimleri sözlüğü veya hadis usûlü olarak kaleme alınmıştır.

[166] Bkz. Kadir Ayaz, "Molla Gürânî ve el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdı Ehâdîsi'l Buhârî", Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2014, s.16.

Bu risâle, Salih Özer tarafından, "Şeyhu'l-İslam Kemâl Paşazâde'nin (ö. 1534) Hadis İlmine İlişkin Faaliyetleri, Şerhçiliği ve Hadis Usûlü Risalesinin Tercümesi" adıyla neşredilmiştir.[167]

-Risâle fî Tahdîdi'l-Hadîsi'l-Mütevâtir: Ayrı bir risâle olarak zikredilmesine rağmen bir önce zikrettiğimiz risaleden bir cüz olabilir.

b) Büyük Hadis Eserlerine İlişkin Şerhleri

-Şerhü'l-Câmii's-Sahih li'l-Buhârî: Buhâri'den "Vahyin Başlangıcı Nasıldı?" babını şerh etmiştir. Buhârî üzerine yapılmış olan bu çalışma günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu çalışmanın mücerred bir şerh çalışması değil kitap yanına alınan not ve açıklamalardan ibaret bir ta'lik mahiyetinde olduğu düşünülmektedir.[168]

-Şerhu Meşâriki'l-Envâr: Kitabın ismi "Hadâiku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr" adıyla da anılmıştır.

- Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih: Beğavî (516/1117)'nin "Mesâbîhu's-Sünne" adındaki hadis kitabının bir şerhi niteliğindedir.

c) Kırk Hadis Şerhleri

-Risâle fî Şerhi'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn (Mukaddimeli): "Selam kelamdan öncedir" hadisiyle başlar. H. 933 yılında yazılmıştır. Sözünü ettiğimiz Erbeûn şerhi, diğer bazı risâlelerden oluşan toplu neşrin içinde 5. Risâle olarak Ahmed Cevdet tarafından h. 1316 yılında İstanbul İkdam Matbaâsında basılmış olup cem ve tashih işinide Ahmed Râmiz eş-Şehrî yapmıştır.[169]

Aynı eser özelinde diğer Erbaûn şerhleriyle birlikte akademik çalışma olarak, Kahraman Bulgurcu'nun, **Kemalpaşazâde'nin Hadis İlmindeki Yeri (Kırk Hadisler Örneği)**, adıyla Selçuk Üniversitesi, Konya 2004'te tamamlanmış lisans tezini bahsetmeliyiz.

-Risâle fî Şerhi'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn (Mukaddimesiz): "Kolaylaştırın zorlaştırmayın…" hadisiyle başlar. İbn Kemal'in İkinci kırk hadis çalışmasıdır. h.

[167] Dini Araştırmalar, Cilt:9, sayı:26, Eylül-Aralık 2006, s. 193-210.
[168] Kadir Ayaz, "Molla Gürânî ve el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdı Ehâdîsi'l Buhârî", Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2014, s.16.
[169] İbn Kemal, "Risâle fî Şerhi'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn li'n-Nebî", *Resâilü İbn Kemâl*, nşr. Ahmet Cevdet, cem ve tashih: Ahmed Râmiz eş-Şehrî, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316,I,41-60,(5. Risâle)

933 yılında yazmıştır. Az önce bahsettiğimiz risâleler içinde 6. Risâle olarak basılmıştır. [170] Kahraman Bulgurcu'ya ait tezde, bu ikinci Erbeûn şerhi de incelenmektedir.

d) Kırk Dışındaki Sayılarda Hadis Derleme Ve Şerhleri

-Selâsûne Hadîsen ma'a Şerhihâ: Risâle "Allah'ım senin hayrından başka hayır yoktur..." hadisiyle başlar.

- Şerhu Erba'u ve İşrîne Hadîsen: Bu derleme de "Ameller niyetlere göredir…" hadisiyle başlar.

-Manzum Yüz Hadis-i Şerîf Tercemesi

e) Değişik Konulardaki Hadis Şerhleri

-Risâle fî Şerhi Hadîsi "Se-Uhbirüküm Bi-Evveli Emrî": bu risâle de, daha önce neşri hakkında bilgi verdiğimiz ahmed Cevdet neşri olan mecmuada 10. Risâle olarak yer almaktadır.[171]

-Risâle fî Beyâni Hadisi "İzâ Tahayyartum Fi'l-Umûr": İbn Kemal, hadisi felsefî bir bakış açısıyla şerhetmiştir.

-Risâle fî Tahkîki'l- Fakri Şerhu "el-Fakru Fahrî" ve "Enne'l-Fakra Savâdü'l-Vech fî'd-Dâreyn": Aralarında teâruz olduğu gözüken iki hadisi, ihtilâfı gidermek üzere şerhetmiştir.

-Risâle fî el-Ervâhu Cünûdetün Mücennedetün: Seyit Bahçıvan, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bir nüshasının bulunduğunu ve aslında "Şerhu Meşâriki'l-Enver" adlı eserinin bir bölümü olduğunu bildirmektedir. İbn Kemal, hadisi Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerini bildirdikten sonra, farklı âlimlerin görüşleriyle açıklamaktadır.

-Risâle fî Şerhi Duâi't-Tahiyyât

- Risâle fî Şerhi "Kâne Allah-u ve lem yekün şey'un meahu"

[170] İbn Kemal, Risâle fî Şerhi'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn li'n-Nebî, *Resâilü İbn Kemâl*, nşr. Ahmet Cevdet, cem ve tashih: Ahmed Râmiz eş-Şehrî, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316,I,61-80,(6. Risâle)
[171] Risâle fî Şerhi'l-Ehâdîsi'l-Erbaîn li'n-Nebî, **Resâilü İbn Kemâl**, nşr. Ahmet Cevdet, cem ve tashih: Ahmed Râmiz eş-Şehrî, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316, I, 102-107, (10. Risâle).

-Risâle fî Edıyeti't-Tâûn: Risâle "Râhatu'l-Ervâh fî Def'i Âheti'l-Eşbâh" ve "Şâfiyetü'd-Dâ' ve Tiryâki't-Ta'ûn ve'l-Vebâ" isimleriyle de anılmıştır.[172]

İbn Kemal'in Hadis ilimleriyle ilgili eserlerine bakıldığında genelde "hadis şerhi" olarak telif edilmiş risalelerden oluştuğunu rahatlıkla söylenebilir. Hadis Usûlü'ne dair çalışması var olsada bu da özet mahiyetindedir. Nitekim İbn Kemal hadis alanında diğer ilim dallarında olduğu kadar derinleşmemiştir.

[172] Cemil el-Azm, *Ukûdu'l-Cevher*, I, 222, 223, 225.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLE-İ MÜNÎRA'DAKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A- HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Burada hadisleri, muhteva itibariyle ilgili oldukları temel konulara göre tasnif etmeyi uygun gördük.

1- İlim

İbn Kemal, iman ehli olan herkesin kendisine fayda verecek fıkıh, hadis ve tefsir gibi ilimleri bilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü mümin kimsenin dünya ve ahiretteki makamı ve mekânı buna bağlıdır.

İbn Kemal, İlim bahsinde öncelikle âlimlerin faziletiyle ilgili ayet ve hadisleri nakledip, okuyucuyu ilim okumaya teşvik etmeye çalışmıştır. Sonrasında iman, ibadet ve ahlak konularından bilinmesi gerekenleri zikrettikten sonra parça parça kitabın her yerinde ilim ve âlime ait meseleleri işlemiştir.

İbn Kemal, âlimleri birbirinden ayırt edip din âlimleri ve kötü âlimler olarak iki kısma ayırmıştır. Gençleri ilim okumaya teşvik ettikten sonra bu tasnifi yapmasının sebebi aslında ilim sahibi olan kimsenin ilmini hangi yönde kullanması gerektiğine dair yol gösterme çabasıdır. Din âlimlerinin Allah katında durumlarını bildirdikten sonra, kötü âlimler hakkında da hükümleri nakletmiştir.

Kitabında naklettiği ayet ve hadislerin birçoğunu, Gazzâlî (505/1111)'nin *İhya* adlı kitabından aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Kemal, Gazzâlî gibi bir âlim bu konuda bir şeyler yazmışsa, başka bir kaynağa müracaat etmeye gerek kalmayacağı kanaatindedir.[173] Aşağıda rivâyetler değerlendirilirken bu kanaat daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

[173] İbn Kemal, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Risâle-i Münîra*, Cemal Efendi Matbası, İstanbul, 1308, s.22.

1. HADİS

قال ابن عباس رضي الله عنه: خلق الله تعالي الارواح قبل الاجساد باربعة الاف و خلق الله الارزاق للارواح باربعة الاف سنة ثم خلق الله الخلق وشهد بنفسه لنفسه.

İbni Abbas (r.) dedi ki; "*Allah Teâlâ ruhları, cesetleri yaratmadan dört bin sene önce yarattı. Ruhları yaratmadan dört bin sene önce de rızıklarını yarattı. Sonra mahlûkatı yarattı ve nefsini nefsine şahid tuttu.*"[174]

İbn Abbas'tan mevkuf olarak nakledilen haber, hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

İbn Hacer el-Heytemî (974/1566) *Fetâvâ'l-Hadîsiyye* kitabında yukarıda zikri geçen haberin aslının olmadığını ve bu haberin benzeri olan "*Allah Teâlâ ruhları, cesetleri yaratmadan iki bin sene önce yarattı*" şeklinde İbn Abbas'tan rivayet edilen haberin de son derece zayıf olduğunu ve itibar edilemeyeceğini zikretmiştir. Sözünün devamında ise "*Şunu kabul etmek gerekir ki, Allah Teâlâ yerleri ve gökleri yaratmadan elli bin sene önce her şeyin miktarını takdir etmiştir. Takdir ettiği şeyler kulların rızıklarına da şamildir*." ifadeleriyle haberin mana olarak sahih olduğuna işaret etmiştir.[175] Aclûnî (1162/1749) *Keşful Hafâ*'da İbn Hacer'in ifadelerini takrir etmiştir.[176]

Mana olarak doğru denilse de, İbn Abbas'tan mevkuf olarak zikredilen haberin aslı yoktur.

2. HADİS

قال ابن عباس رضي الله عنه: للعلماء درجات فوق المؤمنين سبعمائة درجة ما بين كل درجتين مسيرة خمسمائة عام.

[174] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.3.
[175] İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed Şihâbuddin b. Hacer el-Heytemî el-Mekkî, *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye,* Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., s. 161.
[176] Aclûnî, İsmail bin Muhammed bin Abdi'l-Hâdi el-Cerrâhî, *Keşfu'l-Hafâ,* thk Yusuf b. Muhammed el-Hâc Ahmed, I-II, 1. Baskı, Matbaatu'l-Âlemiyye, Dimeşk, 2001, I, 134.

İbn Abbas (r.) dedi ki; " *Âlimlerin, âlim olmayan müminler üstünde yedi yüz dereceleri vardır. Her iki derece arası beş yüz sene yürüyüş mesafesidir.* "[177]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. [178]

İbn Abbas (r.)'ın Nebi sallallahu aleyhi ve sellemden rivâyet etmiş olduğu merfû' hadis bu haberin ilk kısmı benzemesine rağmen, ikisi farklı lafızlarla zikredilmiştir.

فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد سبعون درجة.

"*Âlim mümin kimse, âbid mümin (ilimsiz) kimseye yetmiş derece faziletli kılınmıştır.*"[179]

İbn Abdilber - Yahya bin Bekr- Yahya bin Sâlih el-Eylî - İsmail bin Ümeyye - Ubeyd bin Umeyr - İbn Abbas, tarikiyle rivayet edilen hadisin senedinde bulunan Yahya bin Sâlih el-Eylî zayıf râvîlerdendir.

Zehebî (748/1348) *Mîzân* adlı kitabında Yahya bin Bekr'in, Yahya bin el-Eylî'den, münker hadisler rivayet ettiğini zikretmiştir. Bu hadis de münker olan hadislerden sayılmıştır.[180]

Yine benzeri Ebû Ya'lâ (307/919)'nın müsnedinde rivâyet etmiş olduğu hadistir.

فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد سبعون درجة، ما بين كل درجتين كما بين السماء والارض.

"*Âlim mümin kimse, âbid mümin kimseye yetmiş derece faziletli kılınmıştır. Her iki derece arasında ki fark, sema ile yer arasındaki fark kadardır.*"[181]

[177] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.3.
[178] Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Din ve Meahu Tahrici'l-Ehâdîsi'l-İhya*, I-XVI, Daru'l-Şu'be, Beyrut, ts, I, 10.
[179] İbn Abdilber, Ebî Ömer Yusuf, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, Thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî, I-II, Dâr-u İbni'l-Cevzî, Demmâm, 2014, I, 104.
[180] Zehebî, Şemsüddin Muhammed bin Ahmed bin Osman ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, I-V, thk. Ali el-Becavî, , Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., IV, 386.
[181] Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. El-Müsenna Ebû Ya'la el-Mevsılî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIV, Dâru'l-Me'mûn li'l-Turâs, Beyrut, 1986, II, 163.

Haberin ravilerinden Mübeşşir bin Ubeyd, hadis uydurmakla itham edilmiştir. Bu sebeple bu haber mevzû'dur.[182]

فضل العالم على العابد سبعين درجة، الله اعلم ما بين كل درجتين

"*Âlim olan âbid kimseye yetmiş derece faziletli kılınmıştır. İki derece arasını Allah en iyi bilendir.*"[183]

Ebû Hureyre'nin rivayet etmiş olduğu hadis, sahabeden bir çokları; Ali b. Ebi Tâlib, İbn Mesud, Muâz b. Cebel, Ebû Derdâ, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî, ve Enes (r.) tarafından pek çok tarikle nakledilmesine rağmen, hadisin zayıf olduğu konusunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir.[184]

Nitekim lafız itibarı ile benzer hadisler mevcut olmasına rağmen rivayet bu şekliyle hadis kitaplarında mevcut değildir. Benzer rivayetlerde duruma bakıldığı zaman da, İbn Abbas'tan merfû' olarak zikredilen hadis de dâhil olmak üzere rivâyetin bütün tarîkleri zayıftır.

3. HADİS

قال عليه السلام: اخشاكم من الله اعلمكم.

"*Allah'tan en çok korkanınız en çok bileninizdir.*"[185]

İbn Kemal'in "Nebi Aleyhisselam söyledi" şeklinde bahsetmiş olduğu haber aynı lafızlarla bulunamamasına rağmen Buharî (256/869)'nin, Enes (r.)'den merfû' olarak tahric etmiş olduğu hadise lafız ve mana bakımından yakındır.

والله إني لأخشاكم لله وأتقاكم له

"*Ben Allah'tan en çok korkanınız ve ondan en çok sakınanınızım.*"[186]

---

[182] Cüzcânî, Ebû İshak İbrahim b. Yakub, *Ahvâlu'r-Ricâl*, thk. Subhî el-Bedrî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405, s. 170; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, III, 433; Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I-XXXV, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980, XXVII, 195.

[183] Busîrî, Ahmed b. Ebî Bekir bin İsmail, *İthâfu'l-Hiyerati'l-Mehirrati Bi Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşrati*, I-IX, Daru'l-Vatan, Riyad, 1999, I, 209.

[184] Busîrî, *İthâf*, I, 209.

[185] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.3.

[186] Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mahmud Muhammed Nassâr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2017, Nikâh, 1.

Ve yine aynı manayı barındıran Müslim (261/875)'in tahric etmiş olduğu hadis de benzer lafızlarla rivayet edilmiştir.

و الله إني لأرجو أن أكون أخشاكم لله و أعلمكم بما أتقي.

"*Allah'a yemin ederim ki Allah'tan en çok korkan olmayı ve sakınılması gereken şeyleri en iyi bilen olmayı umuyorum.*"[187]

Ancak sahih rivayetlerde Nebi aleyhisselam, Allah'tan en çok korkan ve sakınanın ve Allah'ı en çok tanıyanın, kendisi olduğuna işaret etmiştir.

İbn Kemal'in naklettiği şekilde bir rivayet bulunamamıştır.

4. HADİS

قال عليه السلام: لولا العلماء لهلكت امتي.

"*Âlimler olmasaydı, ümmetim helak olurdu.*" [188]

İbn Kemal'in merfû' olarak nakletmiş olduğu haber, hadis kitaplarında lafız itibariyle değil mana itibariyle mevcuttur.

وَمَا نَحْنُ لَوْلَا كَلِمَاتُ الْعُلَمَاء.

"*Âlimlerin kelimeleri olmasaydı bizler olmazdık.*"[189]

Dârimî(280/869)'nin tahric etmiş olduğu hadis isnadındaki inkita' sebebiyle zayıftır. Utbe bin Ebi Hâkim, Ebû'd-Derda'ya yetişememiştir.[190]

Ancak hadisi aynı lafızlarla Hatîb(463/1071) *el-Fakîh ve'l-Mütefekkiha'*da sahih isnadla tahric etmiştir.[191]

---

[187] Müslim, Müslim b. Haccâc en-Nisâburî, *Sahîhi Müslim*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2016, Sıyâm, 13.
[188] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.3.
[189] Dârimî, Abdullah bin Abdirrahman Ebû Muhammed el-Dârimî, *Sünenü Dârimî*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013, Mukaddime, 34.
[190] Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, VI, 528.
[191] Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *El- fakih ve'l-Mütefekkiha*, I-II, thk. Ebû Abdurrahman Âdil bin Yusuf el-Ğazzânî, Dâru İbn Cevzî, Demmâm, I. Baskı, 1996, I, 156.

Benzer rivayetler bulunmasına ve hadis mânâ bakımından sahih olmasına rağmen, İbn Kemal'in naklettiği şekilde bir rivayete rastlanmamıştır.

5. HADİS

لو فسد العلماء لفسد العالم.

"*Âlimler fesada uğrarsa, âlem fesada uğrar.*"[192]

Hadis, lafız itibariyle değil, mana itibariyle Ebû Nuaym (430/1038)'ın *Hilye'de* İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadise benzemektedir.

صنفان من الناس إذا صلحا صلح الناس وإذا فسدا فسد الناس: العلماء والأمراء.

"*İnsanlardan iki sınıf vardır. Onlar sâlih olurlarsa, insanlar salih olur. Onlar fesada uğrarlarsa, insanlar fesada uğrar. O iki sınıf âlimler ve âmirlerdir.*" [193]

Suyûtî(911/1505) rivayeti aynı lafızla *Câmiu's-Sağîr*'de zikretmiş ve hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.[194]

Münâvî(871/1467), *el-Câmiu's-Sağîr*'in şerhinde Hâfız Irâkî(806/1404)'den naklen hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.[195]

Hadisin isnadındaki Muhammed bin Zeyyâd el-Yeşkurî'nin, Ahmed b. Hanbel ve İbn Maîn tarafından "Kezzab" (çokça yalan söyleyen) [196] olarak nitelendirilmesi sebebiyle haberin mevzû' olduğunu bildirilmiştir.[197]

Ayrıca kaynaklarda nakledilmeyen haberin mana bakımından benzeri olan haber de mevzû' olarak vasıflandırılmıştır.

---

[192] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.3.
[193] Ebû Nuaym, Ebû Nuaym el-İsbihânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 4. Baskı, I-X, Dâru'l-Kitab el-Arabî, Beyrut, 1405, IV, 96.
[194] Suyûtî, Celâleddin es-Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II. Baskı, I-II, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 44.
[195] Münâvî, Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I-VI, II. Baskı, Daru'l-Marife, Beyrut, 1972, IV, 209.
[196] Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafê*, I-II, thk. Nureddin Itr, İdâretu İhyâi't-Turâs, Katar, 1987, II, 851.
[197] Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletü'l-Ehâdîs ed-Daîf ve'l-Mevdua ve Eseruhe es-Seyyiu fi'l-Ümmeti*, I-XIV, Dâru'l-Maârif, Riyad, 1992, I, 70.

6. HADİS

من يرد الله (به) خيرا يفقهه في الدين و يلهمه رشده.

"*Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde anlayış sahibi kılar ve onu hakka isabet ettirir.*"[198]

Hadisi iki parçaya ayıracak olursak "و يلهمه رشده" kısmına kadar olan kısım Muaviye (r.)'den rivayet edilmiş, Buhari ve Müslim'de müttefekun aleyhtir.[199]

Ancak bir bütün olarak hadisi alacak olursak, hadisi Taberânî(360/971), Muaviye'den[200], Ebû Nuaym ise İbn Mesud'dan[201] rivayet etmiştir.

Hadisin devamındaki "و يلهمه رشده" kısmı "garib'ul-hadis" olup manası hakka isabet ettirmektir.[202]

Sonuç olarak rivayet bu şekliyle Ebû Bekir bin Ayyâş'ın, A'maş'tan tek rivayeti sebebiyle ğaribtir. [203]

7. HADİS

العلماء ورثة الانبياء.

"*Âlimler nebilerin mirasçılarıdır.*"[204]

Ebû Davud (275/888)[205], Tirmizî (279/892)[206], İbn Mace (273/887)[207] ve İbn Hibbân(354/ 965)'ın[208] tahriç etmiş olduğu hadis, Ebû Derdâ'dan merfû' olarak rivayet edilmektedir.

---

[198] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[199] Buhari, İlim, 71; Müslim, Zekât, 98, 100, 175.
[200] Taberânî, Süleyman bin Ahmed bin Eyyub Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdi bin Abdilmecid es-Selefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983, XIX, 340.
[201] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IV, 107.
[202] Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, I, 333.
[203] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IV, 107.
[204] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[205] Ebû Dâvud, Ebû Dâvud Süleyman bin el-Eşas eş-Şicistânî, *Sünenü Ebû Davud*, I-IV, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2015, İlim, 1.
[206] Tirmîzî, Muhammed bin İsa et-Tirmîzî, *Sünenü't-Tirmîzî*, thk. Hâlid Abdu'l-Ğanî Mahfûz, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2016, İlim, 19.
[207] İbn Mace, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünenü İbn Mâce, thk. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2015, İlim, 17.

"*Âlimler nebilerin mirasçılarıdır*" kavli bütün bir hadis değil Ebû Derdâ'nın rivayetinden bir kısımdır.

Ebû Derdâ'nın rivayet etmiş olduğu hadisin tamamı aşağıda nakledilmiştir.

من سلك طريقا يطلب فيه علما سهل الله له به طريقا من طرق الجنة وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضا لطالب العلم وإن العالم ليستغفر له من فى السموات ومن فى الأرض والحيتان فى جوف الماء وإن فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب وإن العلماء ورثة الأنبياء وإن الأنبياء لم يورثوا دينارا ولا درهما ورثوا العلم فمن أخذه أخذ بحظ وافر.

"*İlim taleb etmek için yola çıkan kimsenin yolunu, Allah Teâlâ cennet yollarından kılar. Melekler kanatlarını ilim talep edenin rızası için indirirler. Yer ve sema ehli, denizde ki balık, âlim için bağışlanmayı dilerler. Âlimin âbid üzerine fazileti, bedir gecesindeki ayın diğer yıldızlara fazileti gibidir. Âlimler nebilerin mirasçılarıdır. Nebiler dinar ve dirhem miras bırakmazlar ancak ilim miras bırakırlar. Kim o mirastan payını alırsa büyük bir pay almıştır.*"[209]

Birçok kaynakta farklı ziyadelerle geçen hadis, zayıf ve mevzû' senetlerle de tahric edilmiştir. Lakin ilim taleb etmeye teşvik etme manası içeren hadisi, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'de geçen rivayet hakkında Elbânî, sahihtir derken, İbn Hibban'ın sıhhatine hükmettiği rivayeti Şuayb Arnavut (2016), hasen olarak vasıflamıştır.[210]

Ayrıca uzun bir hadisin parçası olan bu rivâyetin sahih senetleri mevcuttur.

8. HADİS

علماء امتي كانبياء بني اسرائيل.

"*Ümmetimin âlimleri, İsrail oğullarının nebileri gibidir.*"[211]

---

[208] İbn Hibbân, Muhammed bin Hibbân bin Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî es-Sübkî, *Sahih İbn Hibbân*, I-XVIII, thk. Şuayb Arnavut, II. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, ts., Beyrut, I, 289.
[209] Tirmîzî, İlim, 19; İbn Mace, İlim, 17; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 289.
[210] İbn Hibbân, *Sahih*, I, 289.
[211] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.

Mevzû' haberdir. Âlimlerin ittifakıyla haberin aslı yoktur. Hadis âlimlerinin sözlerinden haberdar olmayan birçokları bu rivayeti kitaplarında hadis olarak almışlardır.[212]

Sehâvi(902/1496), *Mekasidu'l-Hasene*'de rivâyetin muteber olmadığına ve aslının bulunmadığına işaret ederken, [213] Elbânî ise kâdıyanîlerin nübüvvetin Peygamber efendimizden sonra da olacağına bu haberle delil getirdiklerini, eğer hadis sahih olsaydı az bir düşünmeyle bu hadisin delil olarak gösterilebileceğini zikreder. [214]

Netice olarak âlimlerin ittifakıyla haber mevzû'dur.

9. HADİS

من صلى خلف عالم تقي نقي فكانما صلى خلف نبي من بني اسرائيل.

"*Kim takva sahibi samimi bir âlimin arkasında namaz kılarsa sanki İsrail oğullarının nebileri arkasında namaz kılmış gibi olur.*"[215]

Sehâvî hadisin aslının olmadığını zikreder.[216] Aynı şekilde Elbâni de hadisin aslının olmadığını söyler ve sözlerini şu şekilde devam ettirir. "*Her ne kadar Zeylaî(743/1343), Nasbu'r-Râye'de hadis hakkında ğaribtir*[217] *dese de, bu Zeylâî'nin âdetindendir. Hidâye'de olup aslını bulamadığı hadislere garib vasfını kullanmaktadır. Ancak hadis ıstılahlarından olan garib vasfi kendine has özel bir mana içermesi sebebiyle tahric yaparken Zeylaî'nin yorumuna dikkatli yaklaşmak gerekir.*"[218]

Sonuç olarak haber mevzû'dur.

---

[212] Muhammed Derviş el-Hût*, Esnâ'l-Metâlib fi Ehâdîsi Muhtelifi'l-Merâtib*, II. Baskı, Dâru'l-Kitab el-Arabî, Beyrut, 1983, s. 200.
[213] Sehâvî, Abdurrahman, *el-Mekâsidu'l-Hasene*, I. Baskı, thk. Muhammed Osman el-Hut, Dâru'l-Kitab el-Arabî Beyrut, 1985, s. 459.
[214] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîs ed-Daîfe*, I, 679.
[215] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[216] Sehâvî, *el-Mekâsidu'l-Hasene*, s. 486.
[217] Zeylaî, Cemaleddin Ebû Abdullah, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidaye*, I-IV, thk. Muhammed Avvame, Müessesetü Reyyân, Beyrut, 1997, II, 26.
[218] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîs ed-Daîfe*, II, 44.

10. HADİS

يستغفر للعالم ما في السماوات و ما في الارض.

"*Yer ve gökteki her şey âlimin bağışlanmasını diler.*"[219]

Ebû Davud,[220] Tirmizî,[221] İbn Mace[222] ve İbn Hibbân'ın[223] tahriç etmiş olduğu hadis Ebû Derdâ'dan rivayet edilmiştir.

"*Yer ve gökteki her şey âlimin bağışlanmasını dilerler*" kavli bütün bir hadis değil, daha önce zikrettiğimiz "*Âlimler nebilerin mirasçılarıdır*" kavlinin içinde bulunduğu, Ebû Derdâ'nın rivayetinden bir kısmıdır.

Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'de geçen rivayet hakkında Elbânî sahihtir derken; İbn Hibban'ın sıhhatine hükmettiği rivayeti Şuayb Arnavut, hasen olarak vasıflamıştır.[224]

11. HADİS

الايمان عريان و لباسه التقوي وثمرته العلم وزينته الحياء.

"*İman çıplaktır. Onun elbisesi takva, meyvesi ilim, süsü ise hayâdır.*" [225]

Hadisi bu şekliyle İbn Kemal, Gazzâli'nin İhya kitabından nakletmiştir.[226] Sâğânî, lafız itibariyle haberin mevzû' olduğu kanaatindedir.[227]

İbn Ebi Şeybe (235/849)[228] ve Harâitî (327/939)'nin[229] tahric etmiş oldukları "وثمرته العلم" yerine "ومااله الفقه" şeklinde rivayet edilen hadis ve yine İbn

[219] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[220] Ebû Dâvud, İlim, 1.
[221] Tirmîzî, İlim, 19.
[222] İbn Mace, İlim, 17.
[223] İbn Hibbân, *Sahih*, I. 289.
[224] İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, I. 289.
[225] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[226] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 12.
[227] Sâğânî, Ebû'l-Fedâil Radiyuddin Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâğânî, *Mevdûâtu's-Sâğânî*, thk. Necim Abdurrahman Halef, I. Baskı, Dâr-u Nâfî', y.y., 1980, s. 35.
[228] İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *Musannef*, I,XXV, thk. Muhammed Avvâme, I. Baskı, Dâru'l-Yesr, Beyrut, 2006, XIX, 377.
[229] Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî, Mekârimu'l-Ahlâk ve Meâlîhê ve Mahmûdu Tarâikihê, thk. Abdullah bin Bacâş, I-IV, I. Baskı, Mektebetü Rüşd, Riyad, 2006, II, 530.

Asâkir'in Ali bin Ebi Talip'ten "Ey Ali" nidasıyla başlayan benzer lafızlarla tahric edilen merfû' hadisle kuvvetlenmektedir.[230]

Irâkî, şevâhidi sebebiyle hadisi zayıf olarak nitelemiştir.[231]

Ancak Sâğâni'nin mevzû'dur sözü ve Aclûnî'nin onun sözlerini *Keşfu'l-Hafâ*'da naklederek tasdiklemesi,[232] haberin lafız itibari ile mevzû' haber olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

12. HADİS

اقرب الناس من درجة النبوة العلماء في الدين فانهم يدلون الناس على ما جاء به الرسل.

"*Nübüvvet derecesine en yakın insanlar, din âlimleridir. Çünkü onlar insanları nebilerin getirdikleri dine sevk ederler.*"[233]

Muhtemelen İbn Kemal'in, *İhya'dan* aktarmış olduğu haberin *İhya'da* nakledildiği şekli aşağıdaki gibidir.

أقرب الناس من درجة النبوة أهل العلم والجهاد أما أهل العلم فدلوا الناس على ما جاءت به الرسل وأما أهل الجهاد فجاهدوا بأسيافهم .

"*Nübüvvet derecesine en yakın insanlar, cihad ve ilim ehlidir. İlim ehli insanlara rasullerin getirdikleri dine doğru yol gösterirken, cihad ehli kılıçlarıyla cihad yaparlar.*"[234]

Zehebî[235], Ebû Nuaym[236] ve Hatîb Bağdadî'nin[237] tahric etmiş oldukları hadisin sadece ilimle alakalı kısmını alan İbn Kemal, nübüvvet derecesine en yakın

[230] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 37.
[231] Irâkî, Ebû'l-Fadl Zeynuddin Abdurrahim bin Hüseyin el-Irâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, I-II, 1. Baskı, Mektebetü Dâru'l- Taberiye, Riyad, 1995, I, 12.
[232] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 37.
[233] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[234] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 12.
[235] Zehebî, Şemsüddin Muhammed bin Ahmed bin Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Beşşar Avvad Maruf, I-XXV, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, ts., XVIII, 524.
[236] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I, 314.
[237] Hatib, *el-Fakîh ve'l-Mütefekkiha*, I, 148.

olan iki zümreden, cihad ehlini hazfederek rivâyetin sadece âlimlerle alakalı kısmını ele almıştır.

Sehâvî, *Hilye'de* geçen senedin İbn Abbas'tan zayıf bir isnadla geldiğini zikrederken, Aclûnî'de Sehâvî'nin sözünü nakleder. [238] Irâkî de hadisin senedinin zayıf olduğunu bildirmiştir.[239]

Sonuç olarak hadis zayıftır.

13. HADİS

من حفظ على امتي اربعين حديثا حتى يؤديها اليهم كنت له يوم القيمة شهيدا و شفيعا.

"*Ümmetime ulaştırmak için kırk hadis ezberleyen kimseye, kıyamet günü hem şahit hem şefaatçi olurum.*"[240]

İbn Ömer(r.)'den merfû' olarak rivayet edilen hadisi, İbn Abdilberr (463/1071) tahric etmiştir. Sözlerinin devamında ravilerden Malik bin Enes'ten böyle bir hadisin kaydedilmediğini; bu sebeple hadisin ondan rivayet edilmesinin hata olduğunu zikretmiştir.[241]

İhya'da geçen hadisleri tahric eden Irâkî, İbn Abilberr'in hadisi naklettiğini ve zayıf olduğunu belirttiğini söylemiştir.[242]

İbn Cevzî (597/1201), hadisin mechul ravilerden rivayet edildiğini zikretmiştir.[243]

Netice olarak hadis zayıftır.

14. HADİS

اذا صلح طائفتان من امتي صلح الناس في دينهم وهما العلماء والامراء.

[238] Sehâvî, *Mekâsid*, I, 459; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 74.
[239] Irâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, I, 12.
[240] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[241] İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, , I, 96.
[242] Irâkî, *el-Muğnî,* I, 12.
[243] İbn Cevzî, Abdurrahman b. Ali bin Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I-II, thk. Halil Elmîs, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, I, 124.

"*Ümmetimden iki taife sâlih oldukları zaman insanlar da dinlerinde sâlih olurlar. O iki taife âlimler ve âmirlerdir.*"[244]

Hadis lafız ve mana itibariyle Ebû Nuaym'ın *Hilye'de*, İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadise benzemektedir.

صنفان من الناس إذا صلحا صلح الناس وإذا فسدا فسد الناس: العلماء والأمراء

"*İnsanlardan iki sınıf vardır. Onlar sâlih olurlarsa, insanlar da salih olur. Onlar fesada uğrarlarsa, insanlar da fesada uğrar. O iki sınıf âlimler ve âmirlerdir.*"
[245]

Suyûtî aynı lafızla *el-Câmiu's-Sağîr*'de zikretmiş ve hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.[246]

Münâvî *Câmiu's-Sağîr'in* şerhinde, Hâfız Irâkî'den naklen hadisin zayıf olduğunu söylemektedir.[247]

Şeyh Nâsiruddîn el-Elbâni ise *Silsiletü'l-Ehâdîsi'l-Daîfe*'de isnadındaki Muhammed bin Zeyyâd el-Yeşkurî'yi, Ahmed b. Hanbel (241/855) ve İbn Maîn(233/848)'in "Kezzâb" olarak nitelemeleri sebebiyle haberin mevzû' olduğunu söylemiştir.[248]

15. HADİS

فضل العالم علي العابد كفضلي على ادناكم

"*Âlimin, âbid üzerine fazileti; benim sizin en aşağıda bulunanıza faziletim gibidir.*"[249]

Bu rivâyeti Tirmîzî [250] ve Taberânî [251], Ebû Umâme'den merfû' olarak nakletmişlerdir. Tirmizî'nin tahric etmiş olduğu hadiste Nebi Aleyhisselam'ın

[244] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[245] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IV, 96.
[246] Suyûtî, Celâleddin es-Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II. Baskı, I-II, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 44.
[247] Münâvî, Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I-VI, II. Baskı, Daru'l-Marife, Beyrut, 1972, IV, 209.
[248] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîs ed-Daîfe*, I, 70.
[249] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.4.
[250] Tirmizî, İlim, 19.

yanında, biri âbid, diğeri âlim olan iki kişi zikredilince, Nebi aleyhisselam yukarıda geçen hadisi söylemiştir. Hadisin devamı aşağıda nakledilmiştir:

ثم قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إن الله وملائكته وأهل السموات والأرضين حتى النملة في حجرها وحتى الحوت ليصلون على معلم الناس الخير.

"*Sonra Nebi Aleyhisselam dedi ki; gerçekte Allah Teâlâ, melekleri, yer ve sema ehli, tâki yuvasındaki karınca, denizdeki balık, insanlara hayır öğreten kimseye dua ederler.*"

Taberânî'nin tahric ettiği hadiste ise Tirmîzî'nin ziyade olarak naklettiği kısım bulunmamaktadır.

Dârimî'nin, Mekhûl'den rivayet ettiği hadis de, sahabi râvîsi bulunmaması sebebiyle mürseldir.[252]

İbn Kemal'in zikretmiş olduğu kısım bütün hadislerde ortaktır. Nitekim Tirmîzî tahric ettiği hadis hakkında gariptir derken, Elbânî rivâyete sahih hükmü vermiştir. Ayrıca Tirmîzî'den hadisi nakleden birçok müellif Tirmîzî'nin hasen hükmü verdiğini zikreder. Ayrıca bu hadis *Mişkâtü'l-Mesâbih*'de hasen kısmında zikredilmiştir.[253]

16. HADİS

فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب.

"*Âlimin âbid üzerine fazileti, bedir gecesindeki ayın diğer yıldızlara fazileti gibidir.*"[254]

Bu rivâyet *Hilyetü'l-Evliyâ*'da, Muaz bin Cebel'den nakledilen hadise muvafikken, "*Âlimler nebilerin mirasçılarıdır.*" hadisini değerlendirirken zikrettiğimiz Ebû Derdâ'nın hadisinin ise bir kısmıdır. [255]

---

[251] Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman bin Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefî, Mektebe İbn Teymiyye, Kahire, 1983, VII, 278.
[252] Dârimî, Mukaddime, 29.
[253] Tirmizî, İlim, 19; Aliyyu'l-Kârî, Muhammed bin Abdillah et-Tebrîzî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, I-XI, thk. Cemal Îytênî, Dâru'l- Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2012, I, 426-430.
[254] İbn Kemal, Risâle-i Münîra, s.3-4.
[255] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ,* IX, 45.

Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'de geçen rivayet hakkında Elbânî, sahihtir derken, İbn Hibban'ın sıhhatine hükmettiği rivayeti, Şuayb Arnavut hasen olarak vasıflamıştır.[256]

17. HADİS

يشفع يوم القيامة ثلاثة الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء.

"*Kıyamet günü üç zümre şefaat eder. Önce nebiler, sonra âlimler, sonra şehitler.*"[257]

Sadece Osman bin Affân (r.)'dan merfû' olarak nakledilen hadisi, İbn Mace, Beyhakî (458/1066) ve Bezzâr (292/905) tahric etmişlerdir.

Hadisin ravileri arasında bulunan Anbese b. Abdirrahman hakkında, Buhari'nin "*Onu terk ettiler*." sözü nakledilirken; Ukaylî, Anbese hakkında "*ona tabi olunmaz*" demiştir. Ayrıca onun hadis uydurduğu da mervîdir.[258]

Bûsirî(840/1436), Heysemî(807/1405) ve Irâkî, hadis hakkında zayıf derken, Elbânî rivâyete mevzû' hükmü vermiştir.

18. HADİS

ان الفقيه الواحد اشد على الشيطان من الف عابد.

"*Gerçekte fakîh bir kişi şeytana karşı bin âbidden daha şiddetlidir.*"[259]

Taberânî[260], Dârekutnî(385/995)[261] ve Ebû Bekir el-Âcûrî (360/970)'nin[262], Ebû Hureyre'den merfû' olarak tahric etmiş oldukları hadisin metni aşağıda zikredilmiştir.

[256] Tirmîzî, İlim, 19; İbn Mace, İlim, 17; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 289.
[257] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.
[258] Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh*, VI, 402; İbnü'l-Cevzî, *el-Ilel*, II, 235.
[259] İbn Kemal, *Risâle*-i *Münîra*, s.5.
[260] Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, thk Ebû Muaz-Ebû'l-Fadl, Dâru'l-Harameyn, Mısır, 1995, VI, 184.
[261] Dârekutnî, Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü Dârekutnî*, I-IV, thk. Seyid Abdullah Hâşim, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1966, III, 79.
[262] Âcurî, Ebû Bekir Muhammed el-Âcurî, *Ahlâku'l-Ulemâ*, thk. İsmail b. Muhammed el-Ensârî, Dirâsetü İdâreti'l-Buhusi'l-İlmiyye, Mekke, 1978, s. 11.

ما عبد الله بشيء أفضل من فقه في دين ولفقيه أشد على الشيطان من ألف عابد ولكل شيء عماد وعماد هذا الدين الفقه .

"*Allah'ın dininde fıkıhtan daha faziletli ibadet yoktur. Gerçekte fakîh bir kişi şeytana karşı bin âbidden daha şiddetlidir. Herşeyin bir direği vardır. Bu dinin direği ise namazdır.*"

Taberânî, hadisi Safvân b. Süleym'den, Yezîd b. Ayyâd dışında kimsenin rivayet etmediğini bildirmiştir. Heysemî, Yezîd b. Ayyâd'ın çokça yalan söylediğini zikreder. [263]

Tirmizî [264]ve İbn Mace[265]'nin, İbn Abbas'tan tahric etmiş oldukları hadis, lafız itibarıyla yukarıdaki hadise benzemektedir.

فقيه أشد على الشيطان من ألف عابد.

"*Fakîh kimse, şeytana karşı bin âbidden daha şiddetlidir.*"

Tirmîzî, Velîd b. Müslim'den başkasının olduğu bir tarîkle gelmeyen hadis hakkında ğarib hükmü verirken, Elbânî hadisin senedi hakkında mevzû' demiştir. [266]

Netice olarak hadisin şahitlerinin de mevzû' olmaları sebebiyle haber mevzû'dur.

19. HADİS

بين العالم والعابد مائة درجة ما بين كل درجتين مسيرة سبعين سنة.

"*Âlim ile âbid arasında yüz derece vardır. Her iki derece arası yetmiş yıllık yürüyüş mesafesidir.*"[267]

Aynı lafızlarla bir hadis metni bulunamamıştır. Rivâyet mana bakımından ilim kısmının ikinci hadisinde tahricini yapmış olduğumuz hadislere benzemektedir.

---

[263] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 184; Heysemî, Nuruddin Ali bin Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, I-X, thk. Abdullah Muhammed Derviş, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, I, 327.
[264] Tirmizî, İlim, 19.
[265] İbn Mace, Mukaddime, 17.
[266] Tirmizî, İlim, 19.
[267] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.

فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد سبعون درجة .

"*Âlim mümin, âbid mümin kimseye yetmiş derece faziletli kılınmıştır.*"[268]

İbn Abdilber - Yahya bin Bekr- Yahya bin Sâlih el-Eylî - İsmail bin Ümeyye - Ubeyd bin Umeyr - İbn Abbas, tarikiyle rivayet edilen hadisin râvilerinden Yahya bin Sâlih el-Eylî zayıftır.

Zehebi, *Mîzan* adlı kitabında Yahya bin Bekr'in, Yahya bin el-Eylî'den, münker hadisler rivayet ettiğini zikretmiştir. Bu hadis de münker olan rivâyetlerden sayılmıştır.[269]

Yine benzeri Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde rivayet etmiş olduğu hadistir.

فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد سبعون درجة، ما بين كل درجتين كما بين السماء والارض.

"*Âlim mümin kimse, âbid mümin kimseye yetmiş derece faziletli kılınmıştır. Her iki derece arasında ki fark, sema ile yer arasındaki fark kadardır.*"[270]

Haberin ravilerinden Mübeşşir bin Ubeyd, hadis uydurmakla itham edilmiştir. Bu sebeple bu haber mevzû'dur.[271]

فضل العالم على العابد سبعين درجة، الله اعلم ما بين كل درجتين .

"*Âlim olan âbid kimseye yetmiş derece faziletli kılınmıştır. İki derece arasını Allah en iyi bilendir.*"[272]

Ebû Hureyre'nin rivayet etmiş olduğu hadis, sahabeden bir çokları; Ali b. Ebi Tâlib, İbn Mesud, Muâz b. Cebel, Ebû Derdâ, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî, ve Enes (r.) tarafından pek çok tarikle nakledilmesine rağmen, hadisin zayıf olduğu konusunda hadis âlimleri ittifak etmişlerdir.[273]

[268] İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, I, 104.
[269] Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, IV, 386.
[270] Ebû Ya'la, *Müsnedü Ebî Ya'la*, II, s. 163.
[271] Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, III, 433.
[272] Busîrî, *İthâf* I, 209.
[273] Busîrî, *İthâf,* I, 209.

Nitekim lafız itibarı ile benzer hadisler mevcut olmasına rağmen; rivayet, bu şekliyle hadis kitaplarında mevcut değildir. Benzer rivayetlerin, İbn Abbas'tan merfû' olarak zikredilen hadiste dâhil olmak üzere bütün tarîkleri zayıftır.

20. HADİS

من احب ان ينظر الى عتقاء الله من النار فلينظر الى المتعلمين فوالذي نفس محمد بيده ما من متعلم يختلف الى باب العالم الا كتب الله له بكل قدم عبادة سنة وشهدت له الملائكة بانه من عتقاء الله من النار.

"*Kim Allah'ın cehennemden azat etmiş olduğu kullarına bakmak isterse ilim talebelerine baksın. Muhammed'in nefsini kudretiyle yaratana andolsun ki ilim talep eden kişi âlimin kapısına gider gelirse, Allah Teâlâ onun her bir adımına bir senelik ibadet sevabı yazar ve melekler o kimsenin Allah'ın cehennemden azat ettiğine şahadet eder.*" [274]

Aclunî mezkûr rivayete *Keşfu'l-Hafa'da* yer verdikten sonra, İbn Hacer'in Suyutî'den bu rivâyetin peygamber hakkında uydurulmuş mevzû' bir haber olduğunu bildirir. [275]

21. HADİS

طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة.

"*İlim talep etmek her müslüman erkek ve müslüman kadına farzdır.*"[276]

Sehâvî hadisin hiçbir tarikinde, mana olarak doğru olsa da "مسلمة" kaydının bulunmadığını zikreder. [277]

اطلبوا العلم ولو بالصين فإن طلب العلم فريضة على كل مسلم.

[274] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.
[275] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 260.
[276] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.
[277] Sehâvî, *Mekâsid*, I, 442.

"*Çinde dahi olsa ilmi talep ediniz. Gerçekte ilim talep etmek her müslümana farzdır.*" Hadisini, Beyhakî ve İbn Abdilber tahric etmişlerdir. İbn Hibbân, hadisin mevzû' olduğunu, aslının olmadığını söylemektedir. [278]

İbn Mace'nin, "وواضع العلم عند غير أهله كمقلد الخنازير الجوهر واللؤلوء والذهب", ziyadesiyle birlikte Enes bin Malik'ten rivayet ettiği merfû' hadisin ravileri arasında yer alan Hafs bin Süleyman zayıf râvilerdendir.[279]

Abdullah bin Mesud'dan gelen rivayeti, Taberânî, *Kebir* ve *Evsat'*ta tahric etmiştir. Raviler arasında bulunan Osman bin Abdirrahman'ın Hammad'dan yapmış olduğu rivayetler sahih değildir. [280]

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen hadisi Taberânî, *Evsat'*ta tahric etmiş ravilerden Yahya bin Hâşim el-Mismar çok yalan söylemekle itham edilmiştir.[281]

İbn Abbas'tan gelen rivayetin senedinde bulunan Abdullah b. Abdülazîz bin Ebî Revvâd zayıftır.

Hüseyin b. Ali'den rivayet edilen hadisi Taberânî, *Sağîr'*de tahric etmiştir. Ravilerden Abdülazîz bin Ebî Sabit zayıftır.[282]

Bu bilgilerden hareketle hadisin bütün tariklerinin isnadlarının zayıf olduğu görülmektedir. İmam Nevevî (676/1277)'ye bu hadis sorulduğunda; Her ne kadar mana olarak doğru, lafız olarak çok meşhur olsa da senedinin zayıf olduğunu söylemiştir. Mizzî(742/1341) hadisin elli kadar tarîkinin olduğunu; bu sebeble hasen derecesine çıkacağını savunmuştur. [283]

Elbânî, İbn Mace'nin tahric etmiş olduğu hadisin ilk kısmına sahih hükmü vermiştir.[284]

---

[278] Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, III, 193-194; İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, I, 23-55;
[279] İbn Mace, Mukaddime, 17; İbn Hibbân, Muhammed bin Hibbân bin Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî es-Sübkî, *es-Sikât,* I-IX, thk. es-Seyyid Şerafeddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975, VI, 195.
[280] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 323.
[281] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 323.
[282] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* I, 324; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve Tadîl*, V, 104.
[283] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 163.
[284] Elbânî, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, *Tahrîcu Ehâdîs Müşkiletü'l-Fakri ve Keyfe Âlacehu el-İslâm*, I. Baskı, el-Mektebu'l-İslâmiyyi, Beyrut, 1984, s. 48.

Netice olarak İbn Kemal'in kitabında zikrettiği "*Müslüman kadın*" kaydı bulunmaksızın, hadis zayıf olmasına rağmen şevahidi ile hasen derecesine çıktığını söylemek mümkündür.

22. HADİS

اطلبوا العلم من المهد الى اللحد.

"*Beşikten mezara kadar ilmi talep edin.*"[285]

Hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Haliyle mezkûr bir senedi de bulunmamaktadır. Dönem dönem fetva ve tefsir kitaplarında ilmin öneminin anlatıldığı bazı yerlerde, konuyu pekiştirmek için kullanıldığı görülmektedir.

Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa'da* ilim talep etmenin farziyeti veya aynı manada hiçbir sahih hadis bulamadığını zikretmiştir.[286]

Talat Koçyiğit, bu tip hadislerin camilerde Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu gibi lafızlarla vaazlarda kullanılmasıyla yaygınlaştığını, aslında böyle rivâyetlerin mevzû' olduğunu bildirmektedir. [287]

Netice olarak haber mevzû'dur.

23. HADİS

يا علي كن عالما او متعلما او مستمعا ولا تكن رابعا فتهلك وقال علي رضي الله عنه ومن الرابع يا رسول الله قال عليه السلام الذي لا يعلم ولا يتعلم ولا يستمع من العلماء امر دينه ولادنياه الا انه هو الهلاك الى ثلاث مرات.

"*Ey Ali! Ya öğreten, ya öğrenen ya da işiten ol. Bunların dördüncüsü olma helak olursun. Ali (r.) dedi ki: "Dördüncüsü kimdir ya Rasulallah?" Rasulullah; "Dördüncüsü din ve dünya işlerini bilmeyen, öğrenmeyen ve âlimlerden de işitmeyendir. Ancak bu helaktır." buyurdu. Bu sözünü üç kez tekrarladı.*"[288]

Hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

---

[285] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.
[286] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 511.
[287] Koçyiğit, Talat, *Tercüman Hadis-i Şerif Külliyâtı*, Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul, 1983, 18-19.
[288] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.

Gazzâlî, haberin sadece ilk kısmını Ebû Derdâ'nın sözü olarak nakletmiştir.[289]

İbn Teymiyye(728/1328) rivâyetin Nebi Aleyhisselam'ın sözü olmadığını, seleften bazısından nakledilerek geldiğini söylemiştir.[290]

24. HADİS

العلماء العاملون بالعلم أمناء الله تعالى في ارضه وأمناء رسوله عليه السلام ما لم يدخلوا في الدنيا فاحذروا عنهم في دينكم.

"*İlmiyle amel eden âlimler, dünya işlerine dalmadıkları müddetçe Allah'ın ve rasûlünün yeryüzündeki emin (dini koruyucu) kıldığı kimselerdir. Eğer dünya işlerine dalarlarsa din işlerinde onlardan sakının.*"[291]

İbn Kemal'in zikrettiği şekilde bir nakil bunlunamamıştır. Bu rivâyet Enes (r.)'den merfû' olarak nakledilen şu hadisle mana ve lafız itibari ile benzemektedir.

العلماء أمناء الرسل على عباد الله ما لم يخالطوا السلطان ويداخلوا الدنيا فإن خالطوا السلطان وداخلوا الدنيا فقد خانوا الرسل فاحذروهم واعتزلوهم.

"*Âlimler, dünyaya dalmadıkları ve sultanla içli dışlı olmadıkları sürece, Peygamberlerin kullar nezdinde mirasçıları ve emin (dini koruyucu) kıldığı kimselerdir. Ancak dünyaya dalıp sultanla hemhal olmaları halinde ise, Peygamberlere hıyanet etmiş olurlar ki, bu durumda onlardan sakınınız.*"[292]

İbn Ebî Hâtim, rivâyetin senedindeki "mechûl râvî" sebebiyle hadisin münker olduğunu söylemiştir.[293]

İbn Cevzî haberin mevzû' olduğunu kanaatinde iken;[294] Sûyûtî, rivâyete mevzû' denilmesinin yanlış olduğunu, hadisin kırk kadar şahidi olması sebebiyle

[289] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 20.
[290] İbn Teymiye, Takiyuddin Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiye, *Ehâdîsu'l-Kısâs*, II. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985, s. 82-83.
[291] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.17.
[292] Deylemi, *el-Firdevs*, III, 75; İbn Ebî Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî hâtim, *Kitâbu'l-İlel*, I-VII, thk. Sa'd b. Abdillah el-Humeydî; Hâlid b. Abdirrahman el-Cüreysî, I. Baskı, 2006, V, 185.
[293] İbn Ebî Hatim, *Kitâbu'l-İlel*, V, 185.
[294] İbn Cevzî, *Mevzûât*, I, 263.

hasen olarak hükmedilmesinin uygun olacağını bildirmiş ve hadisi zayıf olarak nitelemiştir. [295]

Netice olarak hadis hasen li-ğayrihi hükmündedir.

25. HADİS

سيخرج اقوام في آخر الزمان ينازعون بعلماء امتي في الدين فيكون الآمر بالمعروف والناهي عن المنكر عاجزا فيما بينهم.

"*Ahirete yakın bazı kavimler çıkacak ve din konusunda ümmetimle çekişeceklerdir. İşte o zamanda iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran o kimselerin arasında aciz kalacaktır.*"[296]

Hadis kitaplarında aynı lafızlarla bir rivâyet bulunamamıştır.

26. HADİS

الدين بدأ غريبا وسيعود غريبا كما بدأ فطوبى للغرباء قالوا فما الغرباء يا رسول الله فقال هم الذين يصلحون ما افسده الناس من بعدى من سنتي.

"*Din garib olarak başladı ve başladığı gibi garib olarak devam edecektir. Garip olanlara müjdeler olsun. Ashab dediler ki; "Garibler kimlerdir ya Rasûlallah? "Onlar benden sonra sünnetimden insanların bozdukları şeyleri düzeltenlerdir." buyurdu.*"[297]

Bu rivâyeti İmam Ahmed, Abdurrahman bin Senne'nin *Müsned'inde*[298], Taberânî ise *el-Mu'cemu'l-Kebir'de*[299] tahric etmiştir.

Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir.[300]

27. HADİS

العلماء يحشرون يوم القيامة مع الانبياء.

[295] Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, I, 200; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîs*, VI, 188.
[296] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.17.
[297] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.17.
[298] Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, I-L, thk. Şuayb Arnavut, II. Baskı, Müessesetür'r-Risâle, Beyrut, 1999, XV, 22.
[299] Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebîr*, XVII, 16.
[300] Tirmîzî, İman, 13.

"*Âlimler, kıyamet gününde peygamberlerle beraber haşrolunur.*" [301]

İbn Kemal'in nakletmiş olduğu habere en yakın haber, Mizzî'nin *Tehzîbu'l-Kemâl*'da senetsiz olarak nakletmiş olduğu haberdir.

العلماء يحشرون مع الأنبياء، والقضاة مع السلاطين.

"*Âlimler peygamberlerle beraber, komutanlar sultanlarla beraber haşrolunur.*"[302]

Sâğânî ve Şevkânî, hadisin mevzû' olduğunu bildirmişlerdir.[303]

Aclûnî, haberi Mizzî'nin naklettiğini, Sâğânî'nin ise mevzû'dur dediğini aktardıktan sonra yorum yapmadan "*Allah en iyi bilendir.*" demiştir.[304]

Netice olarak haber mevzû'dur.

28. HADİS

العلماء الصالحون امناء الله فى ارضه وامناء رسوله.

"*Salih âlimler, yeryüzünde, Allah ve rasûlünün emin (dini koruyucu) kıldığı kimselerdir.*"[305]

İbn Kemal'in nakletmiş olduğu bu haber tek bir hadis değil, iki rivâyetten terkib edilmiş bir rivayettir. Âlimlerin hem Allah'ın hem de Rasulü'nün vekili olduğu tek bir hadis şeklinde zikredilmiştir. Aynı lafızlarla hadis kitaplarında bulunamayan hadis aşağıda zikredeceğimiz şu iki hadisin birleştirilmiş halidir:

العلماء أمناء الله على خلقه.

"*Âlimler, Allah'ın insanlara emin (dini koruyucu) kıldığı kimselerdir.*"[306]

Ukaylî (322/934) bu rivâyeti zayıf hadisler arasında zikretmiş, Âmirî (381/992) ise rivâyet hakkında hasen demiştir. [307]

---

[301] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.30.
[302] Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XVI, 285
[303] Şevkânî, Muhammed bin Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûât*, thk. Rıdvan Câmî Rıdvan, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, Riyad, ts., s. 253; Sâğânî, *Mevzzûât*, I, 65.
[304] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 75, 484.
[305] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.31.
[306] Kudai, *Müsnedu'ş-Şihâb*, I, 100; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 111.

العلماء أمناء الرسل على عباد الله ما لم يخالطوا السلطان ويداخلوا الدنيا فإن خالطوا السلطان وداخلوا الدنيا فقد خانوا الرسل فاحذروهم واعتزلوهم.

"*Âlimler, dünyaya dalmadıkları ve sultanla içli dışlı olmadıkları sürece, Peygamberlerin mirasçıları ve emin (dini koruyucu) kıldığı kimselerdir. Ancak dünyaya dalıp sultanla hemhal olmaları halinde ise, Peygamberlere hıyanet etmiş olurlar ki, bu durumda onlardan sakınınız.*"[308]

İbn Ebî Hâtim, senette bulunan "mechûl râvî" sebebiyle hadisin münker olduğunu söylemiştir.[309]

Irâkî, İbn Cevzî'nin hadis hakkında mevzû' dediğini aktarmıştır. Sûyûtî, mevzû' denilmesinin yanlış olduğunu, hadisin kırk kadar şahidi olması sebebiyle rivâyetin hasen olduğuna hükmedilmesi gerektiğini söylemiştir.[310]

Elbânî, hadisi zayıf olarak nitelemiştir.[311]

29. HADİS

من يطع الله ورسوله وامر بالمعروف ونهى عن المنكر فهو خليفة الله فى الارض وخليفة رسوله.

"*Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve iyiliği emredip, kötülükten alıkoyarsa, o kimse Allah'ın ve Rasûlünün yeryüzündeki halifesidir.*" [312]

Deylemî'nin Sevbân'dan mevkûf olarak, İbn Adiy'nin ise merfû' olarak nakletmiş olduğu hadis aşağıdaki gibidir:

من أمر بالمعروف ونهى عن المنكر فهو خليفة الله في الأرض وخليفة كتابه وخليفتة رسوله.

"*Kim iyiliği emredip kötülükten alıkoyarsa, o kimse Allah'ın kitabının ve Rasûlünün yeryüzündeki halifesidir.*"[313]

---

[307] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 75-76.
[308] Deylemi, *el-Firdevs*, III, 75; Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs,* XIV, 366.
[309] İbn Ebî Hâtim, *İlel*, V, 185-187.
[310] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 41; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 111; Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, I, 200.
[311] Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe*, I, 171.
[312] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.31.

Elbânî, zikredilen her iki hadisin de isnadının mahfuz olmadığını ve bu sebeple zayıf olduğunu zikretmiştir. [314]

Netice olarak rivayet zayıftır.

30. HADİS

عن ابن عباس رضي الله تعالى عنه قال: يكون فى آخر الزمان علماء يزهدون بالناس عن الدنيا ولا يزهدون بانفسهم عنها.

İbn Abbas (r.)'tan: "*Âhir zamanda bir takım âlimler olacak ve insanları zühde sevkedicekler. Fakat kendi nefislerini zühdden alıkoyacaklar.*"[315]

Bu rivâyet Deylemî'nin *Firdevs'de*, İbn Abbas'tan mevkuf olarak zikretmiş olduğu haberin bir kısmıdır.

يكون في آخر الزمان علماء يرغبون الناس في الآخرة ولا يرغبون، ويزهدون الناس في الدنيا ولا يزهدون، وينهون عن غشيان الأمراء ولا ينتهون.

"*Âhir zamanda bir takım âlimler olacak insanları ahirete teşvik edecekler ama kendileri bu konuda geri duracaklar. İnsanları dünyaya rağbet ettirmeyecekler. Fakat kendi nefislerini o dünyaya rağbet etmekten alıkoyamayacaklar. İnsanları ümeraya yaklaşmaktan men edecekler ancak kendileri uzaklaşmayacaklar.*"[316]

Fettenî (986/1578), *Tezkiratü'l-Mevzû'ât'*ta senedindeki Nuh bin Ebî Meryem'in yalan söylemekle meşhur kimselerden olduğunu zikretmiş, [317]Şevkânî (1250/1834) ise haberi, mevzû' rivâyetlerler arasında zikretmiştir.[318]

Netice olarak haber mevzû'dur.

31. HADİS

اعلم الناس اعلمهم بالحق اذا خالف الناس.

---

[313] Deylemi, *el-Firdevs*, III, 586; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, VI, 84.
[314] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daife*, X, 397.
[315] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.32.
[316] Deylemi, *el-Firdevs*, II, 314.
[317] Fettenî, *Mevzûat*, s. 26.
[318] Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mevzû'a*, s.290.

"*İnsanların en çok bileni, insanlar ihtilâfa düştükleri zaman onlara hakkı bildirendir.*" [319]

İbn Mesud(r.)'dan merfû' olarak rivayet edilen hadisi, Ebû Davud et-Tayâlisî uzun bir rivayetin içerisinde "خالف" yerine "اختلف" lafzıyla tahric etmiştir.[320]

Ebû Davud et-Tayâlisî'den hadisi nakleden Beyhakî, râvilerden Ukayl el-Ca'dî'nin mechûl bit râvi olduğunu ayrıca hadise bütüncül bir şekilde bakıldığında zahirî manasında nekâret bulunduğunu bildirmektedir. Beyhakî'ye göre ilmiyle amel etmemek hata iken, haberden amel bakımından eksik olan kimsenin ilim bakımından eksik olamayacağının anlaşılması sebebiyle rivayete dikkatli yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. [321]

İbn Ebî Hâtim, rivayet edilen hadisi babasına sorduğunu ve babasının Tayalisî'de geçen şekliyle münker olduğunu söylediğini zikretmiştir.[322]

32. HADİS

اللهم انى اعوذ بك من علم لا ينفع.

"*Allah'ım fayda vermeyen ilimden sana sığınırım.*"[323]

Bu rivâyet, Müslim'in *Sahîh*'i ve sünen kitaplarında geçen merfû' hadisin ilimle ilgili olan bir parçasıdır. Hadisin devamında işitilmeyen duadan, huşu etmeyen kalpten, doymayan nefisten Peygamberin Allah Teâlâ'ya sığındığını ifade eden dua cümleleri bulunmaktadır.[324]

Hadis sahihtir.

33. HADİS

شفيع امتى يوم القيامة ثلاثة الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء.

[319] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.32.
[320] Tayâlisî, *Müsned*, I, 299.
[321] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, XII, 73.
[322] İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, I, 692.
[323] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.32.
[324] Müslim, Zikir, 73; Nesâî, İstiâze, 18; İbn Mâce, Mukaddime, 23.

"*Kıyamet günü ümmetime şefaat edecek olanlar üç zümredir. Peygamberler, sonra âlimler, sonra şehidler.*" [325]

İbn Mace ve Beyhakî, "Anbese bin Abdirrahman- Allak bin Ebi Müslim, Ebân bin Müslim- Osman bin Affân" tarkiyle, merfû' olarak hadisi "**شفيع**" ismi fail kalıbı yerine "**يشفع**" fiili muzari kalıbıyla tahric etmişlerdir. [326]

Ravilerden Anbese bin Abdirrahman hakkında Buhârî "Onu terk ettiler" demiştir. Ukaylî, hadisine güvenilemeyeceğini, Ebû Hâtim ise hadis uydurduğunu söylemiştir.[327]

Hâfız Irâki, *İhya'*da da geçen hadis hakkında diğer cerh ve ta'dil âlimlerine muhalefet ederek, geçmiş âlimlerin onu hadis konusunda yetersiz saymadıklarını zikretmiş ve hadis hakkında zayıf hükmü vermiştir.[328]

Ebû İshak el-Hüveynî, hadisin mevzû' olduğunu söylemiştir. [329]

34. HADİS

ان اشد الناس بلاء فى الدنيا الانبياء ثم الاولياء ثم الصلحاء ثم الامثل فالامثل.

"*Dünyada en şiddetli belalara maruz kalan insanlar başta peygamberler, sonra veliler, sonra sâlihler sonra benzerleri ve diğer benzerleridir.*"[330]

Tirmizî, İbn Mace ve İbn Hibban, Sa'd bin Ebî Vakkas'tan merfû' olarak, evliya ve salihler ziyâdesi olmaksızın sahih bir isnadla[331], Taberânî ve Ahmed bin Hanbel, "nebiler"den sonra "Salihler" ziyadesiyle[332], Hâkim ise "enbiya"dan sonra "âlimler" ziyâdesi ile hadisi tahric etmiştir.[333]

---

[325] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.34.
[326] İbn Mace, Zühd, 37; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 265.
[327] İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 143.
[328] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 60.
[329] Ebû İshak, Ebû İshak el-Hüveynî, *en-Nâfiletü fî Ehâdîsi'd-Daife ve'l-Batile*, Dâru's-Sahabe lil-Turâs, Tanta, 1988, I, 79.
[330] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.34.
[331] Tirmizî, Zühd, 56; İbn Mace, Fiten, 23; İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 164; 184.
[332] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 45; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIV, 45.
[333] Hâkim, Ebû Abddullah Hâkim en-Nîsâbûrî, el-*Müstedrek Ale'l-Sahîhayn,* I-V, thk. Yusuf Abdurrahman El-Meraşlî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., I, 40-41; III, 343.

Nitekim İbn Kemal'in naklettiği şekilde evliya ziyadesine rastlanmamıştır. Hadisi aynı manayı içeren hadislerden telfîk ederek naklettiğini düşünmekteyiz.

35. HADİS

من اخلص قلبه لله تعالى اربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه.

"*Kim kırk sabah kalbini Allah Teâlâ için hâlis kılarsa, kalbinden hikmet pınarları lisanı üzerinden açığa çıkar.*" [334]

Hadis "صباحا" yerine "يوما" lafzıyla da tahric edilmiştir. Ancak meşhur olup dillerde dolaşan "صباحا" lafzı ile olanıdır. [335]

Rivayet lafız itibari ile Kudâî'nin, *Müsnedü Şihâb*'ta, İbn Abbas'tan merfû' olarak tahric etmiş olduğu hadisin ilk kısmıdır.[336]

Ebû Nuaym, Yezîd el-Vâsitî- Haccâc- Makhûl- Ebû Eyyub el-Ensârî, tarikiyle hadisi merfû' olarak tahric etmiştir. Ahmed bin Hanbel ise hadisi senedinde Ebû Eyyub el-Ensârî olmaksızın mürsel olarak tahric etmiştir.[337]

İbn Cevzî, hadisi mevzû' hadisler arasında zikretmiş; Hafız Irâkî rivâyetin birçok tarikinin var olması sebebiyle zayıf hükmü vermiştir.[338]

36. HADİS

يقول الله تعالى لا يزال العبد يتقرب الي بالنوافل حتى احبه فاذا احببته كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا وبى يسمع وبى يبصر وبى ينطق وبى يبطش.

"*Allah Teâlâ şöyle buyuruyor; kulum ben onu sevene kadar nafilelerle bana yaklaşmaya devam eder. Ben kulumu sevdiğim zaman onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Artık o benimle duyar, görür, konuşur ve tutar.*"[339]

[334] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.34.
[335] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 261-262.
[336] Kudâî, *Müsnedü Şihâb*, I, 285.
[337] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 261-262.
[338] İbn Cevzî, *Mevzûât*, III, 145; Irâkî, *el-Muğnî*, I, 436.
[339] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.34.

Buhârî, Ebû Hureyre (r.)'dan kudsî olarak nakledilen hadiste "سمعا وبصرا" yerine "سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ" lafzıyla tahric etmiştir.[340]

Ebû Nuaym'ın, "سمعا وبصرا" şeklinde Enes (r.)'den zayıf bir isnadla tahric etmiş olduğu hadisin ilk kısmı, İbn Kemal'in naklettiği hadise benzemektedir. [341]

Tüm zikrettiğimiz durumlara göre nakledilen hadis lafızda küçük farklar dışında Buhari'nin tahric etmiş olduğu hadisle aynı mahiyete sahiptir ve sahihtir.

37. HADİS

العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء ولهم يستغفر الحيتان فى البحر الى يوم القيامة.

"*Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Gök ehli onları sever, denizlerdeki balıklar onlar için kıyamete kadar istiğfar ederler.*"[342]

Bu hadisi Deylemî, Berra bin Âzib'den, İbn Neccar, Enes bin Mâlik'ten merfû' olarak tahric etmişlerdir.[343]

Elbânî, Deylemi'nin tahric etmiş olduğu hadisin zayıf olduğunu, ravilerden Ebû İshak'ın müdelles; Şerîk'in ise zabtında kusur bulunduğunu dolayısıyla zayıf olduğunu zikretmiştir.[344]

Netice olarak diyebiliriz ki, "*Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır.*" sahih hadisinin devamında "يحبهم" kaydıyla devam eden rivayetin senedi zayıftır.

38. HADİS

ان الله وملائكته حتى النمل فى الحجرة وحتى الحوت فى البحر يصلون على معلم الناس خيرا.

[340] Buharî, Rikâk, 38.
[341] Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 5; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, III, 346; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 256.
[342] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[343] Deylemî, *el-Firdevs*, III, 75, Ali el-Müttakî, Ali b. Hüsâmiddin el-Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, I-XVIII, thk. Bekrî Hayâtî; Safvet es-Seka, V. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1981, X, 135.
[344] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'l-Daîfe*, VIII, 419.

"*Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, onun melekleri, hatta yuvalarının içindeki karıncalar ve hatta denizlerdeki balıklar, insanlara hayır öğreten âlimlere rahmet ederler.*"[345]

Bu rivâyeti Tirmîzî ve Taberânî, Ebû Umâme'den merfû' olarak nakletmişlerdir. Tirmizî'nin tahric etmiş olduğu hadiste Nebi aleyhisselamın yanında, biri âbid, diğeri âlim olan iki kişi anılınca Nebi aleyhisselam yukarıda zikri geçen hadisi söylemiştir.

ثم قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إن الله وملائكته وأهل السموات والأرضين حتى النملة في حجرها وحتى الحوت ليصلون على معلم الناس الخير.

"*Sonra Nebi Aleyhisselam dedi ki; gerçekte Allah Teâlâ, melekleri, yer ve sema ehli, tâki yuvasındaki karınca, denizde ki balık, insanlara hayır öğreten kimseye dua ederler.*" [346]

Taberânî'nin tahric ettiği hadiste ise Tirmîzî'nin başında naklettiği kısım bulunmamaktadır. [347]

Dârimî'nin Mekhûl'den merfû' olarak rivayet ettiği hadis[348] ise aşağıdaki şekilde nakledilmiştir.

فضل العالم على العابد كفضلي على أدناكم ثم تلا هذه: إنما يخشى الله من عباده العلماء. إن الله وملائكته وأهل سماواته وأرضيه والنون في البحر يصلون على الذين يعلمون الناس الخير.

Tirmîzî tahric ettiği hadis hakkında hasen-garib-sahih derken, Elbânî rivâyete sahih hükmü vermiştir.[349] Ayrıca bu hadis *Mişkâtü'l-Mesâbih'de* hasen kısmında zikredilmiştir.[350]

Sahih olan rivayeti İbn Kemal, Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. [351]

---

[345] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[346] Tirmizî, İlim, 19.
[347] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 233.
[348] Dârimî, Mukaddime, 29.
[349] Tirmizî, İlim, 19.
[350] Tebrîzî, *Mişkât*, I, 46.

39. HADİS

من جاءه الموت وهو يطلب العلم ليحيى به الاسلام فبينه و بين الانبياء درجة واحدة فى الجنة.

"*İslamı ihya etmek için ilim okurken eceli gelen kimse ile peygamberler arasında cennette tek bir derece vardır.*" [352]

Dârimî ve İbn Asakir'in Hasan'dan tahric ettikleri hadisi, bazı hadis âlimleri merfû', bazıları ise mürsel olarak değerlendirmişlerdir. Hadisin senedi hakkında yapılan bu iki yorumun sebebi, Hasan ismiyle geçen ravinin Hasan bin Ali ya da Hasan el-Basrî olması hakkında ihtilafa düşülmesindendir.

Hafız Irâkî, İhya'da geçen hadisleri tahric ederken, ravi konusundaki ihtilafı bildirmiş hadisin sıhhatı hakkında yorum yapmamıştır. [353]

Elbânî, raivinin Hasan el-Basrî olduğunu bu sebeple rivâyetin mürsel olacağını ve tâbiîn'den olan Hasan el-Basrî'nin Nebi sallallahu aleyhi ve selam şöyle dedi şeklinde bir rivayetinin doğru olamayacağını belirtmiştir. Bu rivâyet *Mişkat'ta* zayıf hadisler arasında zikredilmiştir. [354]

40. HADİS

النظر الى العالم احب الي من عبادة سنة قيامها وصيامها.

"*Âlime bakmak bana gecesi kıyâm, gündüzü sıyâmla geçen bir sene ibadetten daha sevimlidir.*"[355]

Aclûnî, Semân bin el-Mehdî'nin nushasında, Enes (r.)'den merfû' olarak nakledilen hadis aşağıdaki gibidir:

نظرة في وجه العالم أحب إلى الله من عبادة ستين سنة صياما وقياما

[351] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 23.
[352] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[353] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 17.
[354] Tebrîzî, *Mişkât*, I, 53.
[355] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.

"*Âlimin yüzüne bakmak, altmış senelik oruç ve kıyam sevabından daha sevimlidir.*" Yine Deylemi'nin senedsiz olarak Enes (r.)'den naklettiği hadis bu rivâyete benzemektedir.

النظر إلى وجه العالم عبادة وكذا الجلوس معه والأكل والكلام.

"*Âlimin yüzüne bakmak, onunla beraber oturmak, yemek yemek ve konuşmak da ibadettir.*"

Zehebî ve İbn Cevzî hadis hakkında mevzû' demiştir. Ancak Suyûtî bu rivâyetin sahabilerden onbir kişiden rivayetin geldiğini bildirmiş bu sebeple mevzû' sayılmasının hatalı olduğunu bildirmiştir. [356]

41. HADİS

اذا كان يوم القيمة يقول الله تعالى للعابدين والمجاهدين ادخلوا الجنة فيقول العلماء يا رب انهم يعبدون وجاهدوا فى الدنيا بسبب علمنا فيقول الله تعالى يا عبادي الصالحون انتم شفعاء عندى اشفعوا لهم فيشفعون ثم يدخلون الجنة بعدهم .

"*Kıyamet günü olduğu zaman Allah Teâlâ, ibadet ehli ve mücahid kullarına cennete girin diye buyurduğunda, âlimler şöyle der: "Yâ Rabbi o kulların, bizim ilmimiz vesilesiyle dünyada ibadet ve cihad ediyorlardı." Allah Teâlâ bunun üzerine şöyle buyurur: "Ey benim sâlih kullarım, sizler benim katımda şefaat edicilersiniz, onlara şefaat edin ve onlar da şefaat olunsunlar. O âlimlerin şefaatinden sonra bu kimseler cennete girerler.*"[357]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. [358]

Irâkî, Ebû'l Abbas ez-Zehebî'nin İbn Abbas'tan tahric etmiş olduğu hadisin zayıf olduğunu söylemektedir.[359]

Bu bilgilere göre hadis zayıftır.

[356] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 380.
[357] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[358] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 22.
[359] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 18.

42. HADİS

من ازداد علما و لم يزدد ورعا لم يزدد من الله الا بعدا و مقتا.

"*Kimin ilmi artarda takvası artmazsa, Allah Teâlâ'ya karşı o kişinin ancak ve ancak günahı ve uzaklığı artar.*" [360]

Bu hadisi Deylemî, Ali (r.)'den merfû' olarak "ورعا" lafzı yerine " في الدنيا زهدا" lafızlarıyla tahric etmiştir.[361]

Senede yer alan Musa bin İbrahim, metruk ravilerdendir. [362]

Hafız Irâkî, *İhya'da* benzer lafızlarla geçen hadis hakkında zayıf derken, Elbânî cidden zayıf "daîfun cidden" demiştir. [363]

Sonuç olarak rivâyet zayıftır.

43. HADİS

ان اشد الناس عذابا يوم القيمة عالم لم ينفعه الله تعالى من علمه.

"*Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar Allah Teâlâ'nın ilminden faydalandırmadığı âlimlerdir.*"[364]

Beyhakî, Kudâî, Âcurrî ve Bezzar, Ebû Hureyre'den merfû' olarak hadisi tahric etmişlerdir. [365]

Rivayet, Osman bin Mukassem el-Burâ- Saîd Makberî- Ebû Hureyre tarikiyle tahric edilmiştir. Osman el-Burâ'nın Makberî'den başkasından hadis rivayet etmediği ve çokça hataya düştüğü zikredilmektedir.[366]

Peygamberimizin fayda vermeyen ilimden Allah'a sığındığı sabit bir durum olsa da rivayet sened itibariyle zayıftır.

---

[360] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[361] Deylemî, *Firdevs,* III, 602.
[362] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa,* II, 273; el-Hût, *Esnâ'l-Metâlib,* s. 259.
[363] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 38; Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe,* X, 42.
[364] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[365] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 284; Kudâî, *Müsnedü Şihâb*, II, 171; Âcurî, *Ahlâku'l-Kur'ân,* s.72.
[366] Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs,* VII, 176.

44. HADİS

يكون فى آخر الزمان عباد جهال وعلماء فساق.

"*Ahir zamanda cahil zâhitler ve fâsık âlimler olacak.*"[367]

Bu rivâyeti Hâkim, Beyhakî ve Ebû Nuaym, Enes Radiyallahu Anhu'dan "علماء" yerine "قراء" lafzıyla, merfû' olarak tahric etmişlerdir. [368]

Beyhakî, hadisi tahric ettikten sonra, ravilerden Yusuf bin Atiye hakkında münker hadisleri çoktur demiştir.[369]

İbn Kemal, hadisi Gazzâlî'nin *İhya'sından* nakletmiştir. [370]

Hafız Irâkî ve Şevkânî, rivayet hakkında zayıftır demişlerdir.[371]

45. HADİS

انا اخاف من غير الدجال فقيل من هم يا رسول الله قال علماء السوء.

"*Ben Deccal'dan başka bir şeyden de korkuyorum. Onlar kimlerdir yâ Rasûlallah? Denilince "Kötü âlimlerdir." buyurdu.*"[372]

İbn Kemal'in aynı manada Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiş olduğunu düşündüğümüz hadis aşağıda zikredilmiştir.

لأنا من غير الدجال أخوف عليكم من الدجال . فقيل : وما ذلك ؟ فقال : من الأئمة المضلين.

"*Sizinle ilgili Deccal'den daha çok korktuğum bir şey vardır. Denildi ki: "Bu nedir?" Cevaben: "Halkı sapkınlığa sürükleyen imamlardır.*"[373]

Hafız Irâkî, zikredilen hadisi Ahmed bin Hanbel'in kuvvetli bir senedle "senedün ceyyid" tahric ettiğini zikretmiştir.[374]

---

[367] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[368] Hâkim, *Müstedrek*, IV, 315; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, V, 361; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 331.
[369] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, V, 361.
[370] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 114.
[371] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 37; Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 289.
[372] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[373] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 114.

Kaynaklarda "الأئمة المضلون" lafızlarıyla sahih hadisler zikredilmektedir.[375]

Aynı lafızlarla hadis bulunamasa da mana bakımından müsâvi sahih hadisler bulunmaktadır.

46. HADİS

شرار العلماء الذين يأتون الامراء وخيار العمراء الذين يأتون العلماء.

"*Âlimlerin en şerlileri, yöneticilerin ayağına gelendir. Yöneticilerin en hayırlısı ise âlimlerin yanına gidenidir.*"[376]

İbn Kemal, zikri geçen hadisi Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmektedir.[377]

Hafız Irakî, aynı lafızlarla bir hadis bulamadığını aktarmıştır. Ancak hadisi iki kısıma ayıracak olursak "*Âlimlerin en şerlileri, yöneticilerin ayağına gelendir.*" kısmının İbn Mace'de zayıf bir senedle tahric edildiğini bildirmektedir. [378]

Aclûnî, zikri geçen hadisin Deylemî'nin Ömer bin Hattab'tan merfû' olarak tahric etmiş olduğu hadisle aynı manayı ifade ettiğini zikretmektedir. [379]

إن الله يحب الأمراء إذا خالطوا العلماء ويمقت العلماء إذا خالطوا الأمراء لأن العلماء إذا خالطوا الأمراء رغبوا في الدنيا وإذا خالطهم الأمراء رغبوا في الآخرة .

"*Allah Teâlâ, âlimlerle içli dışlı olan yöneticileri sever. Ancak yöneticilerle içli dışlı olan âlimlere buğzeder. Çünkü âlimler yöneticilerle içli dışlı oldukları zaman dünyaya yönelirler. Yöneticiler âlimlerle içli dışlı oldukları zaman ise ahrete yönelirler.*"[380]

Yine Deylemî'de zayıf bir senetle zikredilen hadis âlimlerle ilgili kısmın manasını ihtiva etmektedir.

---

[374] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 38.
[375] Müslim, Fiten Ve Eşrâtu's-Sâat, 110.
[376] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[377] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 132.
[378] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 41.
[379] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 384-385.
[380] Deylemî, *Firdevs*, I, 155.

العلماء أمناء الرسل على عباد الله ما لم يخالطوا السلطان ويداخلوا الدنيا فإن خالطوا السلطان وداخلوا الدنيا فقد خانوا الرسل فاحذروهم واعتزلوهم.

"Âlimler, dünyaya dalmadıkları ve sultanla içli dışlı olmadıkları sürece, Peygamberlerin mirasçıları ve emin olan kimselerdir. Ancak dünyaya dalıp sultanla hemhal olmaları halinde ise, Peygamberlere hıyanet etmiş olurlar ki, bu durumda onlardan sakınınız."[381]

Zayıf senedlerle zikredilen hadisler mana bakımından, bu rivâyete benzemektedir. Ancak aynı lafızlarla hadis kitaplarında bir nakil bulunamamıştır.

47. HADİS

هلاك امتى عالم فاجر و عابد جاهل.

"*Ümmetimin helak sebebi, kötü âlimler ve cahil âbidlerdir.*" [382]

Hadis kitaplarında hadise rastlanmamıştır.

"وشرار الشرار شرار العلماء وخير الخيار خيار العلماء"

Hadisin devamı olarak zikredilen kısım, Dârimî'de mürsel olarak rivayet edilmiştir. [383]

Aliyyu'l-Kâri, hadisin kaynaklarda bulunamadığını zikretmiş, Şevkânî, ise rivâyeti mevzû' hadisler arasında zikretmiştir. [384]

48. HADİS

ليأتى على الناس زمان يكون العلماء بينهم بمنزلة الاموات لا يلتفتون اليهم ويستخفى المؤمن فيهم كما يستخفي المنافق فينا اليوم.

"*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki âlimler insanların arasında ölüler gibi olurlar ve insanlar âlimlere hiç iltifat etmezler. Bugün münafıklar bizim*

[381] Deylemi, *Firdevs*, III, 75.
[382] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[383] Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât,* s. 24.
[384] Şevkânî, *Fevâid*, s. 288.

aramzda nasıl gizleniyorsa, o zamanda müminler insanlar arasında öyle gizlenir." [385]

Benzer lafızlarla Taberânî, Deylemî ve İbn Mende(487/1094)'nin, Câbir (r.)'den tahric ettikleri hadis aşağıda zikredilmiştir.

يأتى على الناس زمان يستخفى المؤمن فيهم كما يستخفى المنافق فيكم اليوم.

"*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki bugün münafıklar aramızda nasıl gizleniyorsa, o zamanda müminler insanlar arasında öyle gizlenir.*"[386]

İbn Mende, hadisin senedinin zayıf olduğunu bildirir.[387]

49. HADİS

قال ابن عباس رضي الله تعالى عنه ويل للعالم من الاتباع وويل للاتباع من العالم يزل العالم زلة فتبعه عليها اقوام من الناس فتبلغ الآفاق ولا اعلم احدا اعظم جرما ممن ابتدع فى دين الله تعالى.

"*Hak yoldan sapan âlimler ve o âlimlere tabi olan âlemlere yazıklar olsun. Bir âlim haktan sapıtır ve kayarda insanlardan nice topluluklar onun sapıtmasına tabi olurlar dolayısıyla bu sapkınlık ufuklara ulaşır. Ben Allah Teâlâ'nın dininde, kendinden uyduran kimseden daha büyük günah işlemiş kimseyi bilmiyorum.*"

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. Ancak rivâyet lafız itibarı ile *İhya'da* farklı bir şekilde zikredilmektedir.

قال ابن عباس ويل للعالم من الاتباع يزل زلة فيرجع عنها ويحملها الناس فيذهبون بها في الآفاق.

"*Tâbi olunan âlime yazıklar olsun. Haktan kayar ve sonra geri döner ancak insanlar bu zilleti alır ve ufuklara kadar taşırlar.*"[388]

---

[385] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.39.
[386] Taberânî, *Müsnedü Şâmiyyîn*, I-IV, thk. Hamdi bin Abdilmecîd es-Selefî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, I, 184; İbn Mende, Ebû Abdillah Muhammed bin İshak bin Muhammed bin Îsâ, *el-Fevâid,* thk. Mecdi es-Seyid İbrahim, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, ts., s. 28; Deylemî, *Firdevs,* V, 441.
[387] İbn Mende, *Fevâid*, s. 28.

Münâvî, zikredilen hadisi İbn Abbas'tan mevkuf olarak *Feydu'l-Kadîr* adlı kitabında zikretmiştir. [389]

Ancak hadis kaynaklarında İbn Kemal'in naklettiği şekilde bir rivayet bulunamamıştır.

50. HADİS

سيأتى على الناس زمان يكون حديثهم فى امور دنياهم فى مساجد ليس لله فيه حاجة فلا تجالسوهم.

"*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, insanlar mescitlerde dünya işlerini konuşurlar. Bunu yapmalarına Allah Teâlâ'nın bir ihtiyacı yoktur. Onlarla oturmayın.*"[390]

İbn Kemal, mezkûr hadisi Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[391]

Bu hadisi Beyhakî ve İbn Ebî Şeybe, Hasan Basrî'den mürsel olarak tahric etmiştir.[392]

Yine bu rivâyeti benzer lafızlarla Hâkim, Enes bin Malik'ten; İbn Hibban, İbn Mesud'dan merfû' olarak tahric etmişler ve hadisin sahih olduğuna hükmetmişlerdir.[393]

Mişkat'ta zayıf hadisler arasında zikredilmiştir. [394]

Bu bilgiler ışığında zikredilen hadisin lafız bakımından, beyhakî'nin tahric etmiş olduğu zayıf rivâyete benzer olduğunu söylemek mümkündür.

51. HADİS

العلم افضل من الدنيا وما فيها.

"*İlim dünya ve dünyadaki şeylerden daha faziletlidir.*" [395]

---

[388] Gazzâlî, *İhyâ*, V, 330.
[389] Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, I, 189.
[390] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.40.
[391] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 360.
[392] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, XIII, 528; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIX, 396.
[393] İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 162; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 323.
[394] Tebrîzî, *Mişkât*, I, 163.
[395] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.44.

Muhtemelen İbn Kemal, Gazzâlî'nin *İhya'da* nakletmiş olduğu haberden nakletmiştir.

باب من العلم يتعلمه الرجل خير له من الدنيا وما فيها.

"*Bir adamın ilimden bir konuyu öğrenmesi, dünya ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır.*" [396]

Irâkî, bu rivâyeti İbn Hibbân ve İbn Abdilber'in Hasan Basrî'den mevkuf olarak naklettiğini bildirmiştir.[397]

Taberânî'nin zayıf bir senetle bildirdiği ve Bezzâr'ın bu senedden başka bir senedle bize ulaşmadı dediği, merfû' rivayet aşağıdaki gibidir.

باب من العلم يتعلمه الرجل خير له من مائة ركعة.

"*Bir adamın ilimden bir konuyu öğrenmesi, yüz rekât nafile namaz kılmasından daha hayırlıdır.*"[398]

Netice olarak aynı manayı ihtiva eden mevkuf rivayetler bulunmasına ve yakın manada merfû' rivayetler olmasına rağmen hadisi peygambere isnad etmek hatalıdır.

52. HADİS

اللهم ارحم خلفائى و قيل من خلفائك يا رسول الله؟ قال عليه السلام خلفائى هم الذين يأتون من بعدى من علماء امتى يحبون سنتى ويعلمونها عباد الله تعالى اعلاء لدينه احياء لشريعتى.

"Allah'ım halifelerime merhamet et. "Senin halifelerin kimlerdir yâ Rasulallah?" diye sorulduğunda, Efendimiz Aleyhisselâm şöyle buyurdu: "Benim halifelerim öyle kimselerdir ki, onlar benden sonra gelen ümmetimin âlimlerinden olup, benim sünnetimi sever ve o sünnetimi Allah'ın dinini yüceltmek ve benim şeriatimi ihya etmek için Allah Teâlâ'nın kullarına öğretenlerdir." [399]

[396] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 19.
[397] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 16.
[398] Bezzâr, *Müsned*, II, 445.
[399] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.44.

İbn Abbas'ın, Ali(r.)'den duydum şeklinde nakletmiş olduğu hadis merfû'dur.[400]

Ramehürmüzî (360/970) benzer şekilde, Taberânî ise muhtasar bir şekilde hadisi tahric etmişlerdir.[401]

Darekutnî, ravilerden Ahmed İsa bin Abdillah el-Hêşimî'yi çokça yalan söylemekle cerh etmiştir.[402]

Zeylaî, mezkûr rivayet hakkında, Ramehürmüzî'nin bu hadisi nakletmekle mevzû' bir hadisi kitabına aldığını bildirmiştir.[403]

Suyûtî hadisin batıl olmadığını göstermek amacıyla Taberanî'nin rivayeti ile hadisi kuvvetlendirmiş ve zayıf olduğunu bildirmiştir.[404]

Elbânî ise hadisi batıl olarak vasıflamıştır.[405]

Netice olarak hadisi, Suyûtî'nin de dediği gibi zayıf olarak kabul etmekteyiz.

53. HADİS

من احب عالما فقد احبنى ومن احبنى فقد احب الله تعالى ومن اكرم فاسقا فقد اعان على هدم الاسلام.

"*Kim bir âlimi severse, şüphesiz beni sevmiş olur. Her kim beni severse, şüphesiz Allah Teâlâ'yı sevmiş olur. Kim bir fasıka ikram ederse, hiç şüphesiz islamın yıkılmasına yardım etmiş olur.*" [406]

İbn Kemal'in nakletmiş olduğu haberi iki kısma ayıracak olursak ilk kısım âlimi sevmekle ilgili olan kısımdır. Hadis kitaplarında benzer bir nakle rastlanmamıştır.

---

[400] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 124.
[401] Râmehurmüzî, Hasan bin Abdurrahman el-Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne er-Râvî ve'l-Vâî*,, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb, I. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971, *s.* 163; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 77.
[402] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 335.
[403] Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, I, 348.
[404] Suyûtî,, *Câmiu'l-Ehâdîs*, VI, 113.
[405] Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe*, II, 247.
[406] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.47.

İkinci kısım ise fâsık kimseye ikram etmekle ilgili olan kısımdır. İbn Kemal, rivâyeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından aktarmıştır.[407]

Rivâyet hadis kitaplarında "ومن اكرم فاسقا" yerine "من وقر صاحب بدعة" lafzıyla tahric edilmiştir. İbn Adiyy, Aişe(r.)'den, Taberânî ve Ebû Nuaym, Abdullah bin Büsr'ten merfû' olarak hadisi tahric etmişlerdir. Her iki isnadda zayıftır.[408]

İbn Cevzî, rivâyetin zikredilen iki şeklinin de mevzû' olduğu kanaatindedir.[409]

İbn Kemal'in tek parça olarak zikretmiş olduğu haber iki haberden mürekkeb olup, ilk kısmı hadis kitaplarında rastlanamamış, ikinci kısmı ise zayıf ya da mevzû'dur.

a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Kütüb-i Sitte ile Dârimî'nin *Sünen'i*, Mâlik bin Enes'in *Muvattâ'*ı ve Ahmed bin Hanbel'in *Müsned'*inin oluşturduğu dokuz ana hadis mecmuasında mevcut olan hadislerin sayısı 12'dir. Dokuz ana hadis mecmuası dışındaki eserlerde (hadis, tefsir, tabakât, tarih vb. kitaplarda) yer alan hadis sayısı 36'dır. Başvurulan kaynaklarda yer almayan ve bulunamayan rivayetlerin sayısı 5'dir. Nakledilen 53 rivayetin 31 tanesi Gazâlî'nin *İhya* adlı kitabında da nakledilmiştir.

b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Dokuz ana hadis mecmuası	12	%22,6
Dokuz ana hadis mecmuası dışında	36	%68
Kaynaklarda yer almayan	5	%9,4
Toplam	**53**	**%100**

[407] Gazzâlî, *İhyâ*, II, 397.
[408] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII, 35; Sehâvî, *Mekâsid*, I, 646; Irâkî, *el-Muğnî*, I, 432; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XII, 57.
[409] İbn Cevzî, *Mevdûât*, I, 271.

c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi:

Sıhhat bakımından kullanılan hadisler makbul ve merdud olmak üzere iki yönden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Makbul olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Sahih	8	%15,1
Hasen	4	%7,5
Toplam	12	%22,6

Merdud olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Zayıf	25	%47,1
Mevzû'	11	%20,7
Kaynaklarda bulunamayan veya Hakkında hüküm verilemeyen	5	%9,4
Toplam	41	%77.3

Hadislerin dörtte birinden daha azı dokuz ana hadis mecmuasında yer almaktadır. Makbul rivayetlerin sayılarının Kütüb-i Tis'a'daki rivayetlerin sayısı ile aynı olması rivayetlerin burada nakledildiğini düşündürmemelidir. Diğer bazı kaynaklarda rivayet edilen hadisler makbul değeri kazanırken, Kütüb-i Tis'a'daki bazı rivayetler merdud hükmü kazanmıştır. Ayrıca nakledilen rivayetlerin 31'i yani %58,5'i Gazâlî'nin *İhya* adlı kitabında da nakledilmiştir.

2- İman

İbn Kemal, imanın tarifi ve gereğiyle konuya başladıktan sonra, imanın azalıp artmasını, kişinin imanı bilmesi ve tasdik etmesindeki kuvveti ve zayıflığı açıklar.

İslam ve tehvhidin nasıl olması gerektiğini, Allah'ın zâti ve fiilî sıfatlarını, insanın ilk yaratılışını, ahdi mîsakı ve kişinin Müslüman ve kâfir olmasındaki cüzî iradesini, okuyucusuna izah eder. Daha sonrasında peygamberlere iman, meleklere

iman ve kadere iman ve bunlarla ilişkili konuları, ayet ve hadislerle delillendirerek okuyucuya aktarır.

1. HADİS

الايمان يزيد وينقص قوة و ضعفا فلو زيد يدخل صاحبه في الجنة ولو نقص يدخل صاحبه في النار.

"*İman kuvvet ve zayıflık bakımından artar ve eksilir. Eğer iman artarsa sahibini cennete sokar, eğer iman azalırsa sahibini cehenneme sokar.*"[410]

İbn Mace, Ebû Hureyre ve İbn Abbas'tan mevkuf olarak "İman artar ve eksilir" şeklinde hadisin ilk kısmını tahric etmiştir.[411] Müslim'in Sahîh'inde bab başlığı olarak Nevevî, imanın artıp eksildiği bilgisi vermiştir.[412]

Aliyyu'l-Kâri, Fîruzâbâdî(816/1414)'den naklen, "*İman söz ve ameldir, artar ve eksilir.*" meşhur sözü ve "*İman artmaz ve eksilmez*" sözlünün her ikisinin de sahih olmadığını ancak birinci meşhur olan kavlin mana olarak doğru olduğunu bildirir.[413]

Ayrıca Buhari, "*İman söz ve ameldir, artar ve eksilir.*" Sözünü 1080 hadis âliminden işittiğini söyler. [414]

Aclûnî, "İman artar ve eksilir" şeklinde hadisin devamını zikredenlerin konuyu açıklamak için ziyade yaptıklarını, "İman artmaz ve eksilmez" şeklinde zikredenlerin ise amaçlarının meseleyi karanlık içinde bırakmak olduğunu söyler.[415]

İbn Kemal, hadisi bu şekliyle muhtemelen *Beydâvî Tefsiri*'nden nakletmiştir. Kâdî Beydâvî hadisi, İbn Ömer'den mevkuf olarak nakletmiştir.[416]

2. HADİS

لو وزن ايمان ابي بكر مع ايمان سائر الناس لرجح ايمانه على ايمانهم .

[410] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.
[411] İbn Mace, Mukaddime, 9.
[412] Müslim, Îman, 20.
[413] Aliyyu'l-Kâri, Aliyyu'l-Kâri el-Herevî el-Mekkî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammmed Sabbâğ, Dâru'l-Emânet, Beyrut, 1971, s. 478.
[414] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 479.
[415] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 36.
[416] Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsiruddîn el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts., II, 49.

"*Ebû Bekir'in imanı diğer insanların imanı ile tartılsa, Ebû Bekir'in imanı diğerlerinin imanına ağır basardı.*"[417]

لو وزن إيمان أبي بكر بإيمان العالمين لرجح

"*Ebû Bekir'in imanı âlemlerin imanı ile tartılsa Ebû Bekir'in imanı ağır basardı.*"

Bu hadisi İbn Adiyy, İbn Ömer'den merfû' olarak zayıf bir isnadla tahric ederken Beyhakî ise, Ömer bin Hattâb'dan mevkuf olarak, sahih isnadla tahric etmiştir. [418]

İbn Kemal, hadisin manasını îzah edecek eklemelerle birlikte nakletmiştir. Hadis, Ömer bin Hattâb'dan mevkuf olarak sahihtir.

Sehâvî, hadisin şahidi olarak sünen kitaplarında sahih isnadla rüya babında geçen "*Ebû Bekir'in semadan inen bir tartıda diğer kimselere ağır basması*" hadisini göstermiştir. [419]

3. HADİS

من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها بعده الى يوم القيامة.

"*Kim iyi bir sünneti yol edinirse, onun ve onunla kıyamete kadar amel edeceklerin sevabı, o kimseye yazılır.*"[420]

Müslim'in, Cerîr (r.)'den rivayet etmiş olduğu hadis benzer lafızlarla nakledilmiştir.

من سن في الإسلام سنة حسنة كان له أجرها وأجر من عمل بها إلى يوم القيامة ومن سن في الإسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها إلى يوم القيامة.

[417] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.5.
[418] Irâkî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, I, 35; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, I, 144.
[419] Sehâvî, *Mekâsidu'l-Hasene*, I, 555; Hz. Ebû Bekir ile ilgili benzer rivâyetler ve tahricleri için bkz: Nuri Tuğlu, *Mâturîdîlik ve Hadis: Mâturîdî Kelam Ekolü Çerçevesinde Kelâmî Hadislerin Değerlendirilmesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016, s. 444-497.
[420] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.9.

"*Kim İslam'da güzel bir sünneti yol edinirse, onun ve onunla kıyamete kadar amel edeceklerin sevabı, o kimseye yazılır. Kim de İslam'da çirkin bir sünneti yol edinirse, onun ve onunla kıyamete kadar amel edeceklerin cezası, o kimseye yazılır.*"[421]

Bu rivâyeti Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mace, Cerîr (r.)'den küçük lafzî farklılıklarla tahric etmişlerdir.

من سن في الإسلام سنة حسنة فله أجرها وأجر من عمل بها من بعده من غير أن ينقص من أجورهم شئ ومن سن في الإسلام سنة سيئة فعليه وزرها ووزر من عمل بها غير أن ينقص من أوزارهم شيء.

"*Kim İslam'da güzel bir sünneti yol edinirse, onun ve ondan sonra amel edeceklerin hiç eksilmeden sevapları, o kimseye yazılır. Kim de İslam'da çirkin bir sünneti yol edinirse, onun ve ondan sonra amel edeceklerin hiç eksilmeden sevapları, o kimseye yazılır.*"[422]

Beyhakî, İbn Kemal'in nakletmiş olduğu hadise en yakın olarak kıyamet gününe kadar kısmı bulunmayan rivâyeti senetsiz olarak zikretmiştir.

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا.

"*Kim güzel bir sünneti yol edinirse, kendi sevabı ve onunla amel edenlerin sevabı o kimseye yazılır.*"[423]

Aclûnî, hadisin sünen kitaplarında geçen metinlerini zikrettikten sonra İbn Kemal'in nakletmiş olduğu metnin, insanların dillerinde dolaşan rivâyetlerin en meşhur hali olduğunu söylemiştir.[424]

Kaynaklarda bu hadis aynı lafızlarla zikredilmese de, yakın lafız ve aynı manalarda birçok hadis mevcuttur. İbn Kemal'in hadisi aklında kaldığı şeklinde naklettiğini düşünmekteyiz. Netice olarak hadisin mana olarak sahih bir rivayetten nakledildiğini kabul etmekteyiz.

---

[421] Müslim, Zekât, 69.
[422] Nesâî, Zekât, 64; Tirmizî, İlim, 15; İbn Mace, Mukaddime, 14.
[423] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, IX, 239.
[424] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 302.

4. HADİS

من ادعى الجنة ولم ينته عن محارم الله فهو في دعواه كاذب.

"*Kim Allah'ın haramlarından sakınmadığı halde cenneti iddaa ederse, o davasında yalancıdır.*"[425]

Hadis kitaplarında böyle bir nakle rastlanmamıştır.

5. HADİS

اذا احب الله عبدا لم يضره ذنبه.

"*Allah bir kulunu sevdiği zaman, kulun günahı kendisine zarar vermez.*"[426]

Bu rivâyet Deylemî'in, Enes(r.)'den merfû' olarak tahric etmiş olduğu hadisin ikinci kısmıdır. Hadisin ilk kısmı "*Günahından tevbe eden sanki hiç günah işlememiş gibidir.*" lafızlarıyla rivayet edilmiştir.[427]

Münâvî, bu hadisi İbn Neccar ve Kuşeyrî'den nakletmiş, hadis hakkında bir yorum yapmamış, Darekutnî ise hadisin senedinin batıl olduğunu söylemiştir. [428]

Hadisin ilk kısmı, Abdullah bin Mesud ve Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen zayıf rivayetlerle takviye edilerek hasen vasfına ulaşırken, İbn Kemal'in zikretmiş olduğu ikinci kısmın aslı yoktur. [429]

6. HADİS

اجرك على قدر تعبك.

"*Senin ecrin, zahmetin kadardır.*"[430]

Hadis kaynaklarında aynı lafızla bir hadis bulunmamaktadır. Ancak Aişe (r.)'den rivayet edilen, Buhari ve Müslim'de tahric edilen hadiste, Aişe (r.), hz. Peygamber'e umrede daha fazla ibadet edememekten kaynaklanan üzüntüsünü

[425] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.11.
[426] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.11.
[427] Deylemî, Şireveyh bin Şehredâr bin Şireveyh ed-Deylemî el-Hemedânî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, I-V, thk. Zağlûl, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, II, 77.
[428] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîs*, II, 82.
[429] İbn Mâce, Zühd, 30.
[430] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.11.

bildirince, Peygamber Efendimiz, İbn Kemal'in rivayet ettiği lafızlara yakın şekilde " *Senin gücünün yettiği kadarıyla sana ecir vardır*." şeklinde hitab buyurmuştur. [431]

Hâkim'in, *Müstedrek*'te Aişe (r.)'den tahric ettiği hadiste;

إن لك من الأجر على قدر نصبك ونفقتك.

"*Ecirden sana işe yoğunlaştığın ve harcadığın kadar vardır.*"[432]

"نصب" ve "نفق" kelimeleri "تعب" kelimesi ile aynı manayı ifade etmektedir.

Hadisin mefhumu şu şekildedir: Bir kişinin umre yaparken alacak olduğu sevap, onun yorulduğu ve uğraştığı kadardır.[433]

Nitekim *Sahîhayn* ve *Müstedrek'*te geçen hadis ile mana olarak uyuşmaktadır.

7. HADİS

خير الاعمال احمزها.

"*Amellerin hayırlısı, en meşakkatli olanıdır.*"[434]

Zerkeşî ve İbn Cevzî, bu haberin aslının olmadığını söylemiş, Suyûtî Zerkeşî'nin sözünü takrir etmiştir.[435]

Aliyyu'l-Kâri, diğerlerinden farklı bir yorum yaparak rivâyetin mana olarak sahih olduğunu, iman bölümünün altıncı hadisinde zikretmiş olduğumuz "الأجر على قدر نصبك" hadisiyle aynı manayı ifade ettiğini söylemiştir.[436]

Sehâvî, hadisin ğarib hadislerden olduğunu ve Kütüb-i Sitte'de tahric edilmediğini Mizzî'den aktarmıştır.[437]

---

[431] Müslim, Hac, 126; Buhârî, Umre, 8.
[432] Hâkim, *Müstedrek*, I, 470.
[433] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 611; Aynî, Bedrüddin el-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, XXV, thk. Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, X, 175.
[434] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.11.
[435] Aliyyu'l-Kâri, Aliyyu'l-Kâri el-Herevî el-Mekkî, *el-Masnû' fî Marifeti Ehâdîsi'l-Mevdu'*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, Mektebü'l-İslâmiyye, Haleb, ts., I, 57.
[436] Aliyyu'l-Kâri, *el-Esrâru'l-Merfûa*, s. 101.

İbn Esîr, *en-Nihâye*'de bu sözü İbn Abbas'a nispet etmiştir. [438]

8. HADİS

انا كنت نبيا وادم بين الماء والطين وانا اسبق من جميع الانبياء وانا كنت خاتم النبيين.

"*Âdem su ile çamur arasında iken ben nebi oldum. Ve yine ben bütün nebilerden önceyim ve nebilerin sonuncusuyum.*"[439]

İbn Teymiye, "*Âdem su ile çamur arasında iken ben nebi oldum*." şeklinde rivayet edilen haberlerin asılsız ve batıl olduğunu söylemektedir.[440]

Suyûtî, bu lafızlarla hadisin asılsız olduğunu hadis kitaplarında böyle bir naklin bulunmadığını belirtir.[441]

Aliyyu'l-Kâri hadisin lafız olarak asılsız olmasına rağmen mana olarak sahih olduğunu aktarır. [442]

Tirmizî'nin tahric ettiği, Ebû Hureyre (r.)'den rivayet edilen hadiste;

قالوا يا رسول الله متى وجبت لك النبوة ؟ قال وآدم بين الروح والجسد .

"*Dediler ki: Ya Rasûlallah nübüvvet sana ne zaman vacip oldu? Nebi Aleyhisselam: "Âdem ruh ile ceset arasındayken." Buyurdu.*"[443]

Ayrıca su ve çamur lafızları sonradan uydurma olmasına rağmen ruh ve ceset kelimeleri ile rivayet edilen hadisler, sahih hükmüne kadar ulaşmaktadır.

Sonuç olarak İbn Kemal'in naklettiği hadis terkip ve lafız olarak hadis kitaplarında geçmemesine rağmen mana olarak sahihtir. İbn Kemal'in hadisi naklederken aklında kaldığı şekilde naklettiğini düşünmekteyiz.

---

[437] Sehâvî, *Mekâsid*, I, 130.
[438] İbn Esîr, el-Mübârek bin Muhammed el-Cezerî İbni'l-Esîr Mecidinddin Ebû'-Saâdêt, *en-Nihâye fî Ğarîbî'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî; Mahmud Muhammed et-Tabbâhî, Dâru'l-İhyâi'l-Turâs, Beyrut, ty., I, 440.
[439] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.12.
[440] İbn Teymiye, *Ehâdîsu'l-Kısâs*, s. 69.
[441] Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman bin. Bekir es-Suyûtî, *ed-Duraru'l-Muntasira fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehira*, thk. Mahmud bin Lütfi es-Sabbâğ, Câmiatu'l-Melik Suûd, Riyad, ts., s. 163.
[442] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 152.
[443] Tirmizî, Ebvâbu'l-Menâkib, 1.

9. HADİS

انا سيد ولد ادم وانا اول من ينشق قبره يوم القيمة ولكن لا افتخر به وما من نبي من الانبياء يوم القيمة الا تحت لوائى ولكن لا افتخر به.

"*Ben, Âdemoğullarının efendisiyim ve ben kıyamet günü kabri yarılıp çıkacak olanların ilkiyim ancak ben bununla övünmüyorum. Hiçbir nebi yoktur ki kıyamet günü benim sancağım altında olmasın, ancak ben bununla övünmüyorum.*" [444]

Hadisin mana ve lafız bakımından birçok tariki bulunmasına rağmen İbn Kemal'in naklettiği hadis, aynı lafızlarla bir bütün halinde, hadis kitaplarında bulunamamıştır. Ancak yukarıda zikri geçen hadisi üç kısma ayıracak olursak;

Birinci kısım, peygamberimizin bütün insanların efendisi olması; ikinci kısım, kıyamet gününde ilk kabri yarılan olması; üçüncü kısım ise bütün nebilerin peygamberimizin sancağı altında bulunmasıdır.

Yukarıda saydığımız üç kısmı kuşatıcı olan Tirmizî'nin Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiş olduğu hadis, İbn Kemal'in naklettiği hadise en yakın olanıdır. Hadis metni çok uzun olduğu için biz burada sadece aynı konuyu işlediği kısmı ele alıyoruz:

أنا سيد ولد آدم يوم القيمة ولا فخر وبيدي لواء الحمد ولا فخر وما من نبي يومئذ آدم فمن سواه إلا تحت لوائى وأنا أول من تنشق عنه الأرض ولا فخر.

"*Ben kıyamet gününde Âdemoğullarının efendisiyim bununla övünmek yoktur. Elimde hamd sancağı vardır bununla övünmek yoktur. Âdem ve diğerleri bütün nebiler o gün benim sancağım altındadır bununla övünmek yoktur. Kıyamet günü kabri yarılacak olan ilk kişiyim bununla övünme yoktur.*"[445] Hadisi hakkında Tirmîzî, Hasen-Sahih hükmü vermiştir.[446]

[444] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.12.
[445] Tirmizî, Ebvâbu'l-Menâkib, 3.
[446] Tirmizî, Ebvâbu'l-Menâkib, 3.

İbn Kemal, hadis manasını izah edecek kelimelerle birlikte mesela "ولا فخر" yerine "ولكن لا افتخر به" şeklinde zikretmiştir. Hadisin kısımları arasındaki sıralamayı yine aklında kaldığı şekliyle yazmıştır.

Netice olarak İbn Kemal, hadisleri naklederken kitaptan tashih etmeden aklında kaldığı kadarıyla nakletmiştir diyebiliriz.

10. HADİS

ما طلعت الشمس ولا غربت على احد من بعدي افضل من ابى بكر رضي الله تعالى عنه.

"*Benden sonra, Ebû Bekir'den daha faziletli bir kimse üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır.*" [447]

Bu rivâyet Ebû Derda'dan "إلاَّ أن يكون نبي" ziyadesiyle ve "من بعدى" kaydı olmaksızın, *İthâf'ta* zikredilmiştir.[448]

Ebû Derda - Atâ'- İbn Cureyh tarikiyle rivayet edilen pek çok hadiste, nebi ve rasullerden sonra en faziletli olan kimsenin Ebû Bekir (r.) olduğu bildirilmekdir. Ebû Nuaym, zikretmiş olduğu hadisin sadece Ebû Cureyh'ten nakledilmesi sebebiyle ğarib olduğunu belirtmiştir.[449]

Elbâni, hadisi hasen kabul edenler olmakla birlikte rivâyetin senedinin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerektiğini söylemiştir.[450]

11. HADİS

اكرموا اصحابى فانهم خياركم ومن سبني واصحابى فاقتلوه.

"*Ashabıma ikram edin çünkü onlar sizin hayırlı olanlarınızdır. Kim bana ve ashabıma söverse onu öldürün.*"[451]

[447] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.12.
[448] Busîrî, *İthâf*, VII, 149.
[449] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 325.
[450] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîs*, III, 534.
[451] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.13.

İbn Kemal'in hadis olarak zikrettiği haber, aynı terkiple hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

Haberi iki kısma ayıracak olursak "*Ashabıma ikram edin çünkü onlar sizin hayırlı olanlarınızdır*." kısmı, birinci kısım, "*Kim bana ve ashabıma söverse onu öldürün.*" kısmı ikinci kısımdır.

Birinci kısım, Humeydî[452] ve Nesâî'nin[453], Ömer (r.) hutbede iken Nebi (a.s.) bize şöyle dedi diyerek bahsetmiş olduğu hadisin ilk kısmıdır. Hadisin ilk kısmı İbn Kemal'in naklettiği hadisle aynıdır.

Bu rivâyet *Mişkâtü'l-Mesâbîh*'te sahih hadisler kısmında zikredilmiştir.[454] İkinci kısım ise lafız ve mana bakımından aşağıdaki hadislere benzemektedir.

من سب أصحابى فاضربوه ومن سبنى فاقتلوه.

"*Ashabıma söven kimseyi darbedin, bana söven kimseyi öldürün.*"[455]

من سب أصحابى وأصهارى فقد سبني ومن سبنى فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين.

"*Kim ashabıma ve akrabalarıma söverse bana sövmüş demektir. Bana söven kimseye Allah'ın meleklerinin ve bütün insanların laneti olsun.*"[456]

من سب الأنبياء قتل ومن سب أصحابى جلد.

"*Kim nebilere söverse öldürülür, kim ashabıma söverse şiddetli bi şekilde dövülür.*"[457]

Aynı konu üzerine birçok hadis zikretmek mümkün isede biz üç hadisi zikretmekle yetineceğiz.

---

[452] Hümeydî, Ebû Bekr Abdullah bin Zübeyr el-Kuraşî, *Müsned-ü Hümeydî*, I-II, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Sika, Dımeşk, ts., I, 166-167.
[453] Nesâî, Mevâkît, 36.
[454] Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, XI, 158-159.
[455] Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, III, 541.
[456] Makdisî, Muhammed bin Tâhir el-Makdisî, *Zehîratü'l-Huffâz*, I-V, thk. Abdurrahman bin Abdilcebbâr Feryevâî, I. Baskı, Dâru'l-Selef, Riyad, 1996, IV, 2296.
[457] Taberânî, Süleyman b Ahmed b. Eyyub Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-II, thk. Muhammed Şakûr Mahmud el-Hâc, I. Baskı, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985, I, 393-394.

Hadisin ikinci kısmı İbn Kemal'in naklettiği şekilde bulunamamıştır. Bununla birlikte mana olarak ashaba söven kimsenin öldürülmesi manasını içeren bir rivayet de bulunamamamıştır. Dolayısıyla İbn Kemal'in nakletmiş olduğu haberin ikinci kısmı mana itibari ile hatalıdır.

Haberin ilk kısmı sahih hadisler arasında zikredilirken, ikinci kısmı tespit edebildiğimiz kadarıyla hz. Peygambere isnad etmek mümkün değildir.

12. HADİS

لا تقوم الساعة حتي يرى عشر آيات كوقوع الدخان وخروج الدجال ودابة الارض وطلوع الشمس من مغربها ونزول عيسى عليه السلام وخروج يأجوج ومأجوج وخسف في المشرق وخسف بالمغرب وخسف بجزيرة العرب وآخر ذلك نار تخرج من جانب اليمن فتطرد الناس الى مخشرهم.

"*On alamet görülmedikçe kıyamet kopmaz. Dumanın çıkması, deccalin ve dabbetü'l-arz'ın çıkması, güneşin batıdan doğması, İsa'nın yeryüzüne inmesi, ye'cüc ve me'cücün çıkması, doğu, batı ve arap yarımadasında yerin batması, sonuncusu olarak insanları mahşer yerine sürecek olan yemen tarafından çıkan bir ateşin zuhurudur.*"[458]

Müslim, Tirmizî, İbn Mace ve İbn Ebî Şeybe, kıyametin on alametiyle ilgili Huzeyfe bin Useyd'den rivayet edilen hadisi tahric etmişler, Hâkim ise Vesîle bin Eska'dan nakledilen hadisi tahric etmiştir. [459]

Tirmizî, nakletmiş olduğu hadisin hasen sahih olduğunu söylerken, aynı babta Ali, Ebû Hureyre, Ümmü Seleme ve Safiye(r.)'den de hadislerin nakledildiğini zikretmiştir. [460]

Müslim'in sıhhat şartlarına uygun olan hadisi, İbn Kemal, *Mesabîh*'ten naklettiğini bildirmiştir. [461]

[458] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.13.
[459] İbn Mace, Fiten, 28; Tirmizî, Fiten, 21; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 427; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XXI, 191.
[460] Tirmizî, Fiten, 21.
[461] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.13.

13. HADİS

انا شفيع لعصاة المؤمنين وكذا الاولياء والصالحون.

"*Ben müslümanların âsilerine şefaat ediciyim. Veliler ve sâlih kimselerde böyledir.*"[462]

İbn Kemal'in hadis olarak nakletmiş olduğu haber, hadis kaynaklarında aynı lafızla bulunmamaktadır.

Mana bakımından tetkik edildiğinde, haberi iki kısıma ayırıp incelemek daha isabetli olacaktır. Birinci kısım Hz. Peygamber'in müminlerden asi olanlara şefaatçi olması, ikinci kısım şefaat hakkının Hz. Peygamber'le beraber veli ve sâlih kimselere de verilmesidir.

Birinci kısım Ebû Davud ve Tirmizî'nin Enes (r.)'den sahih bir senedle merfû' olarak tahric etmiş oldukları "*Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyen kimseleredir.*" hadisiyle benzerlik arzetmektedir.[463]

İkinci kısımda ise Buhari, Müslim *Sahîh*'leri ile diğer sünen kitaplarda geçen haberlerde şefaatin diğer kimseler içinde geçerli olduğu anlaşılmaktadır. [464]

Her ne kadar İbn Kemal'in zikrettiği haber mana olarak sahih hadislerle benzerlik arzetse de lafız itibariyle Hz. Peygamber'e izafe edilmesi yanlıştır.

14. HADİS

ذاق طعم الايمان من رضي بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد نبيا ورسولا.

"*Kim Allah'tan Rab olarak, İslam'dan din olarak ve Muhammed'den nebi ve rasûl olarak razı olursa, o kimse imanın lezzetini tatmış olur.*" [465]

Bu rivâyeti Müslim, Tirmîzî, İbn Hibban, Ahmed bin Hanbel ve Beyhakî, Abbas b. Abdilmuttalib'ten merfû' olarak tahric etmişlerdir.[466]

---

[462] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.14.
[463] Tirmizî, Ebvâbu Sıfati'l-Kıyâme, 12; Ebû Dâvud, Sünnet, 23.
[464] Buhârî, İmân, 13; Müslim, İmân, 82.
[465] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.43.
[466] Müslim, İman, 56; Tirmizî, İman, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 299; İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 592; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, I, 376.

Rivâyet Müslim ve Beyhakî'nin eserlerinde sadece "نبيا" kaydıyla nakledilirken, Tirmizî ve İbn Hibban rivâyeti "رسولا" kaydıyla birlikte; Ahmed bin Hanbel ise her ikisiyle birlikte nakletmiştir.[467]

Tirmizî, hadis hakkında hasen-sahih derken, İbn Hibban sahihliğine hükmetmiştir.[468]

Sonuç olarak hadis sahihtir.

15. HADİS

من اصبح بى من نعمة او باحد من خلقك فمنك.

"*Ben veya kullarından birisnin nâil olduğu nimetler, ancak sendendir.*"[469]

Ebû Davud, Nesâî, İbn Hibban, Taberânî ve Beyhakî'nin İbn Ğannem'den yani Abdullah bin Anbese'den tahric etmiş oldukları hadis merfû'dur.[470]

Yukarıda zikri geçen nakil, hadisin yalnızca bir kısmıdır. Hadis tamamı "*Kim sabahladığı ve akşamladığı zaman "Allah'ım Ben veya kullarından birisnin nâil olduğu nimetler, ancak sendendir Senin ortağın yoktur. Hamd ve şükür sanadır.*" *Derse o günün şükrünü eda etmiştir.*" şeklindedir.

İbn Hibban, hadisin sıhhatıne hükmetmiştir.[471]

İbn Esîr (637/1239), Abdullah bin Anbese'yi İbn Hibban'dan başka kimsenin güvenilir görmediğini, Ebû Zur'a ise, Abdullah bin Anbese'nin bu hadisten başkasıyla tanınmadığını zikreder. [472]

Elbânî rivayeti zayıf görürken, hadis *Mişkat'*ta da zayıf hadisler arasında zikredilmektedir. [473]

---

[467] Müslim, İman, 56; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, I, 376; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 299.
[468] Tirmizî, İman, 10; İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 592.
[469] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.43.
[470] Ebû Davud, Edeb, 110; Nesâî, Ezân, 28; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 142; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, VI, 211.
[471] İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 142.
[472] İbn Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IV, 245.
[473] Tebrîzî, *Mişkât*, II, 41.

16. HADİS

من اتى كاهنا وصدقه فيما قاله فقد كفر بما انزل على محمد.

"*Kim bir kâhine gelir ve onun dediklerini tasdik ederse, hiç şüphesiz Muhammed'e indirilen Kur'an'a küfretmiş olur.*"[474]

Hadis kitaplarında farklı lafız ve eklemelerle rivayet edilen hadisi yukarıda zikredildiği şekliyle Ebû Davud et-Tayâlisî, Bezzâr, İbn Ca'd ve Ahmed bin Hanbel tahric etmişlerdir. Hadisin râvilerini Heysemî, sika olarak vasıflamıştır.[475]

Hadisi zikredenlere göre hadis sahihtir.

a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Kütüb-i Sitte ile Dârimî'nin *Sünen'i*, Mâlik bin Enes'in *Muvattâ'ı* ve Ahmed bin Hanbel'in *Müsned'*inin oluşturduğu dokuz ana hadis mecmuasında mevcut olan hadislerin sayısı 7'dir. Dokuz ana hadis mecmuası dışındaki eserlerde (hadis, tefsir, tabakât, tarih vb. kitaplarda) yer alan hadis sayısı 8'dır. Başvurulan kaynaklarda yer almayan ve bulunamayan rivayetlerin sayısı 1'dir. Nakledilen 16 rivayetin 2 tanesi Gazâlî'nin *İhya* adlı kitabında da nakledilmektedir.

b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Dokuz ana hadis mecmuası	7	%43,7
Dokuz ana hadis mecmuası dışında	8	%50
Kaynaklarda yer almayan	1	%6,3
Toplam	**16**	**%100**

c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Sıhhat bakımından kullanılan hadisler makbul ve merdud olmak üzere iki yönden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

---

[474] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.46.

[475] Tayâlisî, *Müsned*, I, 300; Bezzâr, *Müsned*, V, 256; İbn Ca'd, Ali bin Ca'd b. Ubeyd, *Müsnedü İbn Ca'd,* I. Baskı, thk. Âmir Ahmed Haydar, Müessesetü Nâdir, Beyrut, 1990, I, 289; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 331; Heysemî, *Mecmua'z-Zevâid*; V, 202.

Makbul olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	Yüzdesi
Sahih	8	%50
Hasen	1	%6,25
Toplam	9	%56,2

Merdud olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	Yüzdesi
Zayıf	1	%6,25
Mevzû'	5	%31,25
Kaynaklarda bulunamayan veya Hakkında hüküm verilemeyen	1	%6,25
Toplam	7	%43,75

İbn Kemal, îman konularını yazarken *İhya'yı* çok kullanmamıştır. Rivayetlerden sadece ikisi yani %12,5'i *İhya'da* nakledilmektedir.

3- İbadet

İmandan sonra ilk farz namazdır diyerek konuya giren İbn Kemal, namazı dinin direği olmakla ve ahirete taalluk edecek işlerin ilki olmasıyla izah eder. İbadet çeşitlerini işledikten sonra bir müminin istikâmeti nasıl bulabileceğini açıklar.

İbn Kemal, müslümanların akıllarını meşgul eden müctehid, sünneti zevâid ve sünnetü hüdâ, ashâb, Ehl-i Sünnet Mezhebleri ve imamları gibi kavramları okuyucusuna sade bir dille ayetler va hadisler eşliğinde anlatır. "Ey gencim" gibi hitaplarla cümlelerine başlayan İbn Kemal, ibadet kısmını vaaz ve nasihat niteliğinde işler.

1. HADİS

لكل شيء عماد وعماد الدين الصلوة ولكل شيء فساد وفساد الدين ترك الصلوة.

"*Her şeyin bir direği vardır. Dinin direği namazdır. Her şeyin bir fesadı vardır. Dinin fesadı namazı terk etmektir.*" [476]

Hadis kitaplarında aynı lafızlarla bir hadis bulunamamamıştır. Ancak haberi iki kısma ayıracak olursak birinci kısım namazın dinin direği olması, ikinci kısım ise namazı terk etmenin dinin fesada uğraması demek olduğudur.

Birinci kısım konusunda benzer hadisler aşağıda zikredilmiştir.

الصلاة عماد الدين.

"*Namaz dinin direğidir.*"

Beyhakî, bu hadisi *Şuabu'l-Îmân*'da zayıf bir senedle merfû' olarak tahric etmiştir. Zira hadisi tâbiî râvilerinden İkrime (r.), Ömer (r.)'den işitmemiştir. [477]

Irâkî, *İhya'nın* hadislerini tahric ederken *el-Câmiu's-Sağîr*'de geçen İbn Ömer (r.)'den rivayet edilen hadisin, Beyhakî'nin hadisini kuvvetlendirdiğini söyler. [478]

Gazzâlî benzer bir rivayeti *İhya'da* nakletmiştir.

الصلاة عماد الدين ، فمن تركها فقد هدم الدين.

"*Namaz dinin direğidir. Kim namazı terk ederse dinini yıkar.*" [479]

*Muvatta'*nın şerhinde Suyûtî, Ömer(r.)'den şu hadisi nakletmiştir.

قال جاء رجل فقال يا رسول الله أي شئ أحب عند الله في الإسلام ؟ قال الصلاة لوقتها ومن ترك الصلاة فلا دين له ، والصلاة عماد الدين.

"*Bir adam geldi ve "Yâ Rasulallah islamda Allah katında en güzel şey nedir?" Diye sordu. Nebi Aleyhisselam "Vaktinde kılınan namazdır, kim namazı terk ederse onun dini yoktur. Namaz dinin direğidir." buyurdu.*"[480]

---

[476] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.15.
[477] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, IV, 300.
[478] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 98.
[479] Gazzâlî, *İhyâ*, s.285.
[480] Suyûtî, Celâleddin es-Suyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik Şerhu Muvatta' Mâlik*, I-II, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1969, I, 20.

Aclûnî, rivayeti zikrettikten sonra şu bilgileri vermiştir. "Nevevî, haber hakkında mevzû' ve batıl demiştir. Münâvî, hadisin munkatı' ve zayıf olduğunu ancak batıl olmadığını söylemiştir. Taberânî ve Deylemî rivâyeti Ali (r.)'den merfû' olarak "الصلاة عماد الدين والجهاد سنام العمل والزكاة بين ذلك" lafzı ile tahric etmişlerdir. Bazı fıkıh kitaplarında, İbn Kemal'in zikrettiği habere benzer şu haber nakledilmektedir.

الصلاة عماد الدين فمن أقامها فقد أقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين.

"*Namaz dinin direğidir. Kim namazı ikâme ederse dinini ikâme etmiştir. Kim namazını yıkarsa dinini yıkmıştır.*"[481]

Hadisin ikinci kısmı küçük lâfzî farklılıklarla, Tirmizî, Ebû Davud, Nesâî'nin, Ebû Hureyre'den rivayet etmiş oldukları, sahih olan hadis ile mana bakımından aynıdır.[482]

اول ما يحاسب به العبد يوم القيمة من عمله صلاته فان صلحت فقد افلح و انجح وان فسدت فقد خاب وخسر.

"*Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk ameli namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa, felaha erer ve kurtulur. Eğer namazı düzgün olmazsa kaybeder ve hüsrana uğrar.*"

Bu bilgilere göre hadis aynı lafızlarla hadis kitaplarında bulunamamasına rağmen sahih hadislerle mana bakımından muvafıktır.

2. HADİS

اول ما يحاسب به العبد يوم القيمة من عمله صلاته فان صلحت فقد افلح و انجح وان فسدت فقد خاب وخسر فان انتقص عن صلوته شيء يقول الله تعالى انظروا هل لعبدى نافلة فيكمل بها ما انتقص من فرضه ثم يكون سائر عمله على ذلك.

"*Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk ameli namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa, felaha erer ve kurtulur. Eğer namazı düzgün olmazsa kaybeder ve*

[481] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 36-37.
[482] Tirmizî, Salât, 305; Ebû Dâvud, Salât, 151; Nesâî, Salât, 9.

hüsrana uğrar. Eğer farzlarından bir şey noksan çıkarsa Allah Azze ve Celle kulumun nafilesi var mıdır der. Farzlarından eksik olan nafileleri ile tamamlanır. Sonra diğer amelleri de bu şekilde hesap edilir." [483]

Hadisi küçük lâfzî farklılıklarla Tirmizî, Ebû Davud, Nesâî ve Beyhakî, Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. [484]

Hâkim, *Müstedrek'*te hadisin Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiş isnadı hakkında sahihtir demiştir. [485]

Tirmîzî, hadisin diğer tariklerini zikrettikten sonra Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadisin hasen garib olduğunu zikretmiştir.[486]

Elbânî, hadisin Ebû Hureyre'den rivayet edilen isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Hadisin aynı manada birçok şâhidi ve tarîki vardır. [487]

Netice olarak hadis sahihtir.

3. HADİS

وزنوا اعمالكم قبل ان توزنوا وحاسبوا قبل ان تحاسبوا.

"*Amelleriniz tartılmadan önce amellerinizi tartın. Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin.*"[488]

Ömer (r.)'den mevkuf olarak nakledilen haberde "Ömer (r.) hutbesinde şu şekilde söylemiştir." diye rivayet edilmiştir.

حاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَزِنُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْل أَنْ تُوزَنُوا ، وَتَزَيَّنُوا لِلْعَرْضِ الأَكْبَرِ ، يَوْمَ تُعْرَضُونَ لاَ تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ.

"*Hesaba çekilmeden nefsinizi hesaba çekin, amelleriniz tartılmadan nefsinizi tartın. Büyük yer (mahşer) için amellerinizle süslenin. O gün sizin hiçbir gizliniz kalmaz ve ortaya serilir.*"

[483] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.15.
[484] Tirmizî, Salât, 305; Ebû Dâvud, Salât, 151; Nesâî, Salât, 9.
[485] Hâkim, *Müstedrek*, I, 261-62.
[486] Tirmizî, Salât, 305.
[487] Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Sahîhu Ebî Dâvud*, I-VII, Müessesetü Ğirâs li'l-Neşri ve't-Tevzi', Kuveyt, 2002, IV, 16.
[488] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.15.

Bu rivâyeti İbn Cevzî, *Kısâs*'da, Ahmed bin Hanbel ise *Zühd'*de tahric etmişlerdir. Senedindeki Sâbit bin Haccâc, Ömer (r.)'e ulaşmadığı için haber, "munkatı'" olarak değerlendirilmiştir. [489]

İbn Ebî Şeybe'de *Musannef'*te tahric etmiş, ancak senedde bulunan "mechul râvî" sebebiyle haberin munkatı' olduğunu söylemiştir. [490]

İbn Mübârek, *Zühd'*de tahric etmiş ancak rivayetin senedinde bulunan Mâlik bin Muğavvel zayıftır.[491]

Tirmîzi zikri geçen haberi senedsiz olarak zikretmiştir.[492]

Netice olarak haber mevkuf ve munkatı'dır.

4. HADİS

من لم تنهه صلاته عن الفحشاء والمنكر لم يزدده من الله تعالى الا بعدا ومقتا.

"*Kişinin kıldığı namaz o kimseyi çirkin ve kötü işlerden uzaklaştırmıyorsa, namazı ancak ve ancak Allah Teâlâ'ya olan uzaklığını ve Allah'ın o kimseye karşı hoşnutsuzluğunu arttırır.*"[493]

Taberânî ve Kudâî, rivâyeti İbn Abbas'tan merfû' olarak "مقتا" ziyadesi olmaksızın tahric etmişlerdir. [494]

Irâkî, ravilerden Leys bin Sâlim'in sika olmasına rağmen tedlis yapması sebebiyle rivâyetin senedinin zayıf olduğunu, ancak Ali bin Ma'bad'ın hadisi sahih bir senedle mürsel olarak tahric ettiğini zikretmektedir.[495]

---

[489] İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec İbn Cevzî, *el-Kısâs ve'l-Müzekkerîn*, thk. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1988, s. 211; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî, *ez-Zühd*, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 149.
[490] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIX, 143.
[491] İbn Mübârek, Abdullah b. Mübârek el-Mervezî, *Kitâbu'z-Zühd*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 101.
[492] Tirmizî, Ebvâb-u Sıfati'l-Kıyâme, 23.
[493] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.15.
[494] Kudâî, Ebû Abdillah el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I-II, thk. Hamdi b. Abdilmedcîd, II. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986, I, 305; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XI, 25;
[495] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 104.

Elbânî, hadisin sened olarak zayıf, metin olarak ise batıl olduğunu zikretmekte, namaz kılan bir kimsenin namaz kılmayandan geri kalmasını, insaflı bir müslümanın kabul edemeyeceğini zikretmektedir.[496]

Sonuç olarak merfû' olan hadisin senedi zayıfır.

5. HADİS

قال ابن عباس من لم تأمر صلاته بالمعروف ولم تنه عن المنكر لم تزد صلاته من الله تعالى الا بعدا ومقتا.

"*İbn Abbas şöyle buyurdu: "Kimin namazı iyiliği emretmez, kötülükten alı koymazsa onun namazı ancak Allah Teâlâ'dan uzaklığını ve hoşnutsuzluğunu arttırır.*"[497]

Taberânî[498], Ebû Dâvud[499] ve Beyhakî[500] hadisi Abdullah bin Mesud'dan mevkuf olarak tahric etmişlerdir.

Heysemî ve Irâkî rivâyetin senedinin sahih olduğunu zikretmişlerdir.[501]

Bu rivâyeti İbn Kemal'in, İbn Abbas'tan mevkuf olarak zikretmesi *İhya'dan* alıntı yapması sebebiyledir. Ancak sözün sahibi İbn Abbas değil, Abdullah bin Mesud'dur.[502]

6. HADİS

من ضيع سنتي فقد حرمت عليه شفاعتى فى دار الاخرة.

"*Kim sünnetimi zayi ederse kıyamet günü şefaatim ona haram olur.*" [503]

İbn Kemal'in *Erbaûn* kitabında da zikrettiği haber, hadis kaynaklarında bulunamamıştır.[504]

---

[496] Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe*, XXIV, 659.
[497] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.15.
[498] Taberânî, *Mucemü'l-Kebir*, IX, 103.
[499] Ebû Dâvud, Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Kitâbu'z-Zühd*, thk. Ebû Temîm; Ebû Bilal, I. Baskı, Dâru'l-Mişkât, Kahire, 1993, s. 135.
[500] Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, IV, 546.
[501] Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, II, 531; Irâkî, *el-Muğnî*, I, 105.
[502] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 292.
[503] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.16.

Bu rivâyet Buharî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde geçen " مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي" hadisiyle mana bakımından yakındır.[505]

İbn Kemal'den bir asır sonra yaşamış İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*'da hadisi zikretmiştir. Hadis olarak zikrettiği rivayeti İbn Kemal'den naklettiğini düşünüyoruz.[506]

Ayrıca İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtâr* adlı kitabında aynı manayı içeren " مَنْ تَرَكَ سُنَّتِي لَمْ يَنَلْ شَفَاعَتِي" " *Kim sünnetimi terk ederse şefaatime nâil olamaz.*" haberini Rasulullah'a isnad ederek zikretmiştir. Ancak hadis kaynaklarında böyle bir rivayet bulunamamıştır.[507]

Lafız itibarıyla Hz. Peygamber'e isnadını bulamadığımız rivayet, mana bakımından sahihtir diyebiliriz.

7. HADİS

الخمس الي الخمس والجمعة الى الجمعة ورمضان الى رمضان مكفرات ما بينهن من الصغائر اذا اجتنب عن الكبائر.

"*Büyük günahlardan kaçınıldığında, beş vakit namaz diğer beş vakit namaza kadar, cuma namazı diğer cuma namazına kadar ve ramazanda diğer ramazana kadar işlenen küçük günahlara kefarettir.*" [508]

Hadisi Müslim, Tirmîzî ve İbn Mâce, Ebû Hureyre'den merfû' olarak tahric etmiştir.[509]

Tirmîzî, rivâyeti hasen-sahih olarak vasıflamıştır.[510]

Bunlara göre hadis sahihtir.

---

[504] İbn Kemâl, Kemalpaşazâde Ahmed Şemseddin, *Hadîsi Erbaîn Tercümesi*, (trc. Âşık Natâî), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1316, s. 14.
[505] Buhârî, Nikah,1; Müslim, Nikah, 5.
[506] Bursevî, İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Dâru İhyâi Turâs, Riyad, t.y., II, 183.
[507] İbn Âbidîn, Hâşiyetü Reddu'l-Muhtâr, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, I, 104.
[508] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.16.
[509] Müslim, Taharet, 14; Tirmizî, Ebvâvu's-Salât, 160; İbn Mace, İkâmetü's-Salât, 79.
[510] Tirmizî, Ebvâvu's-Salât, 160.

8. HADİS

تركت فيكم امرين لن تضلوا عن الصراط المستقيم ما تمسكتم بهما كتاب الله وسنتى.

"*Kendisine tutunduğunuz müddetçe sırâtı müstekimden ayrılmayacağınız iki şeyi size bıraktım. Bunlar Allah'ın kitabı ve benim sünnetimdir.*" [511]

İmam Malik hadisi, *Muvatta'*da "عن الصراط المستقيم" ziyadesiyle bana ulaştı, şeklinde rivayet etmiştir. [512]

Suyûtî, *Muvatta'*da zikredilen hadis hakkında mevzû' derecesine ulaşmamıştır ancak zayıftır demiştir.[513]

Rivâyet *Mirkât'*ta, hasen hadisler arasında zikredilmiştir. [514]

Netice olarak hadis sened itibarıyla hasendir.

9. HADİS

اكمل المؤمنين ايمانا احسنهم اخلاقا.

"*Müminlerin en kâmil olanı ahlak olarak en güzel olanıdır.*"[515]

Aişe, Ebû Hureyre ve Enes bin Malik (r.)'den rivayet edilen hadislerden biri olan Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine, Tirmîzî sahih hükmü verirken; Aişe'den rivayet edilen hadis hakkında Ebû Kılâbe'nin Aişe'den hadis işitmediğini bu sebeple munkatı' olarak değerlendirileceğini ifade eder.[516]

Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarına uygun olduğunu söylemiş ve rivâyete sahih hükmü vermiştir.[517]

---

[511] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.17.
[512] İmam Mâlik, Mâlik bin Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2005, Zühd, 1.
[513] Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, I, 86.
[514] Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, I, 392.
[515] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.20; .Ebû Dâvud, Sünnet, 16; Tirmîzî, İman, 6, Rida, 11; Hâkim, *Müstedrek*, I, 3; İbn Hibbân, *Sahih*, II. 227.
[516] Tirmîzî, İman, 6.
[517] Hâkim, *Müstedrek*, I, 3.

Hadis " *Ve ehline en yumuşak olanıdır.*" ve "*Sizin hayırlınız kadınlarına karşı hayırlı olanlardır.*" gibi bazı ziyadelerle rivayet edilmiştir.[518]

Netice olarak hadis sahihtir.

10. HADİS

ان احبكم الي واقربكم منى يوم القيمة احسنهم اخلاقا.

"*Kıyamette bana en sevimliniz ve yakın olanınız ahlak olarak en güzel olanınızdır.*" [519]

Taberâni'nin *el-Mu'cemü's-Sağir* ve *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta tahric etmiş olduğu hadisin râvilerinden Salih b. Beşir zayıftır.[520] Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadis Bezzar tarafından Abdullah b. Mesud'dan da rivayet edilmiştir. Diğer rivâyetin bir özeti mahiyetindedir.[521]

Şahitleri olmasına rağmen senedinde zayıf bir ravi olması sebebiyle hadis zayıftır. [522]

11. HADİS

لا يؤمن احدكم حتي اكون احب اليه من والديه وولده والناس اجمعين.

"*Sizden birinize ben ana babasından, evladından ve bütün insanlardan daha sevimli gelmediğim müddetçe tam iman etmiş olmaz.*"[523]

Buhari, Müslim, Nesâî, İbn Mace ve İbn Hibban tarafından tahric edilen hadis, sahihliği konusunda ittifak edilen hadislerdendir.[524]

Rivâyet *Mirkât'ta* sahih hadisler kısmında tahric etmiştir.[525]

---

[518] Müslim, Radâ, 62; Tirmizî, Radâ, 11.
[519] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.20.
[520] Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Evsat*, I-II, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1986, II, 193; Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail ez-Zehebî, *el-Kâşif*, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde, ts., I, 493; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, I-IV, thk. İbrahim Zübeyr; Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1995, IV, 334-335.
[521] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 190; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII, 350; Bezzâr, *Müsned*, IX, 335.
[522] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VIII, 47.
[523] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.21.
[524] Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 44; Nesâî, İman ve Şerâihuhu, 19; İbn Mace, İftitah, 9; İbn Hibban, Sahih, I, 405.

12. HADİS

ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الايمان من كان الله تعالى ورسوله احب اليه مما سواهما ومن احب عبدا لا يحبه الا لله ومن يكره ان يعود الى الكفر بعد ان انقذه الله عنه كما يكره ان يلقى في النار.

"*Şu üç şeyi kendinde bulunduran imanın tadını alır; Allah ve Rasûlünü her şeyden fazla seven, bir kulu ancak Allah için seven, Allah tarafından küfürden kurtarıldıktan sonra tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak kadar çirkin gören.*"[526]

Enes bin Malik'ten merfû' olarak rivayet edilen hadis Buhari ve Müslim'in ittifak ettikleri hadislerdendir. [527]

Dolayısıyla hadis sahihtir.

13. HADİS

ما وسعني ارضى ولا سمائى ووسعنى قلب عبد المؤمن التقي النقي.

"*Yerlerim ve göklerim beni kuşatmadı da, mümin kulumun kalbi kuşattı.*"[528]

Haberin bilinen bir isnadı yoktur.

Hafız Irâkî, Gazzâlî'nin zikretmiş olduğu haberin aslını bulamadığını zikretmiştir. [529]

Aclûnî, haber hakkında şu bilgilere yer vermiştir. "*İbn Teymiyye haberin israiliyattan nakledildiğini; kıssacıların anlatmasıyla hadis olarak meşhur olmuş bir söz olduğunu zikretmektedir. Suyûti, Zerkeşî'ye tabi olarak rivâyetin aslının olmadığını zikretmiş, Sehâvî ise rivâyetin manasının "Müminin kalbi Allah'a iman etmek, onu sevmek ve bilmek konusunda genişler" şeklinde anlaşılması gerekir demiştir."* [530]

---

[525] Aliyyu'l-Kârî, *Mirkât*, I, 139.
[526] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.21.
[527] Buhârî, İmân, 9; Müslim, İmân, 43.
[528] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.21.
[529] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 712.
[530] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 229.

Kim, Allah Teâlâ kulların kalblerine hulul eder derse, Nasrânî'lerin Mesîh'e has kılmış oldukları durumu umumlaştırarak daha ağır bir şekilde küfre girmiş olurlar. Bazı âlimler haberin inkârcılar tarafından uydurulduğunu, avam arasında bu kıssayı yayan kimsenin ise Ali bin Vefa olduğunu söylemektedir. Muhtemelen İbn Teymiye'nin israiliyattan olduğunu söylemesi, İmam Ahmed'in, *Zühd*'de Vehb bin Münebbih'ten, Hızkıl Aleyhisselam'la ilgili benzer bir haber zikretmesindendir.[531]

Haberin bilinen bir isnadı olmaması sebebiyle, Hz. Peygamber'e nisbeti asılsızdır.

14. HADİS

من زهد في الدنيا ادخل الله تعالي قلبه الحكمة فانطق بها لسانه وعرف داء الدنيا وهو الطمع ودوائها وهو الورع واخرجه منها سالما الى دار السلام.

"*Kim dünyada zâhid olursa, Allah Teâlâ onun kalbine hikmeti koyar. Dili o hikmetle konuşur, dünyanın hastalığını bilir. İşte bu tamahkârlıktır. İlacını da bilir işte bu da haram ve şüphelilerden sakınmaktır. Bu dünyada zühd sahibi olmak kişiyi bu dünyadan Dâr-ı Selâm'a (cennete) çıkartır.*"[532]

İbn Kemal, zikredilen haberi Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[533]

Yakın lafız ve aynı manada Beyhakî ve İbn Ebi Dünya'nın, Safvan bin Süleym'den mürsel olarak tahric etmiş oldukları hadisin isnadı hakkında Beyhakî zayıftır demiştir. [534]

İbn Adiyy'in *Kâmil'de* Ebû Musa el-Eşarî'den;

من زهد في الدنيا أربعين يوما وأخلص فيها العبادة أجرى الله ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه.

"*Kim dünyada kırk gün boyunca zâhid olur ve ibadetini ihlâslı bir şekilde yaparsa, Allah Teâlâ hikmet pınarlarını kalbinden diline doğru akıtır.*"[535]

[531] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 229.
[532] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.22.
[533] Gazzâlî, *İhyâ*, VI, 189.
[534] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 1101-1102.

İbn Adiy'in tahric ettiği hadis hakkında, İbn Cevzî mevzû'dur, derken Zehebî, rivâyetin bâtıl olduğunu söylemiştir.[536]

Ebû Nuaym'ın *Hilye'*de muhtasaran zikretmiş olduğu haber de zayıftır.[537]

Ayrıca "*Kim dünyada zahid olursa*" şeklinde başlayan hadislerin tümü zayıf senedlerle rivayet edilmiştir.[538]

15. HADİS

من فسر القرآن برئيه فليتبوء مقعده في النار.

"*Kim Kur'an'ı kendi görüşüyle açıklarsa, cehennemden yerini hazırlansın.*"[539]

Bu rivâyet, İmam Ahmed, Tirmîzî ve Ebû Ya'la'nın İbn Abbas'tan merfû' olarak rivayet etmiş oldukları şu hadisin bir kısmıdır:

اتقوا الحديث عني إلا ما علمتم فمن كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار ومن قال فى القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار.

"*Bildikleriniz dışında benden hadis söylemekten sakının. Kim kasdî olarak benim üzerime yalan söylerse cehennemden yerine hazırlansın. Kim kendi görüşüyle Kur'an'dan bir şey söylerse cehennemden yerine hazırlansın.*"[540]

Hadisin senedi hakkında Tirmîzî hasendir derken, Elbânî zayıf demiştir.[541]

Benzer bir rivayeti, Ebû Davud, Tirmîzî ve Ebû Ya'la, Cündeb'ten tahric etmişlerdir.

من قال فى القرآن برأيه فقد أخطأ.

"*Kim kendi görüşüyle Kur'an hakkında bir şey söylerse muhakkak ki hata yapmıştır.*"[542]

---

[535] Suyûtî, Celâleddin es-Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, I-XXI, thk. Abbas Ahmed Sakr; Ahmed Abdülcevvâd, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, XX, 353.
[536] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 1102.
[537] Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, XX, 353; Irâkî, *el-Muğnî*, II, 1102.
[538] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 1102.
[539] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.23.
[540] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 122; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 1; Ebû Ya'la, *Müsned*, V, 109.
[541] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 1.

Bazı rivayetler "*İsabet etse dahi*" ziyadesiyle nakledilmiştir. Râvilerden Sehl bin Ebî Hazm zayıftır. [543]

Elbânî, hadisin manası doğru olsa dahi kendi görüşünden kasdın ilmî bir dayanağı olmaksızın ya da ilmi olmadığı halde görüş bildiren kimse hakkında olduğunu zikretmektedir. Eğer böyle olmasaydı tefsir ilmi caiz olmayacaktı der.[544]

*Mişkât'*ta zikrettiğimiz her iki hadis de zayıf hadisler kısmında nakledilmiştir.[545]

16. HADİS

صلاة التسبيح مكفرة للصغيرة والكبيرة.

"*Tesbih namazı büyük ve küçük günahları temizler.*"[546]

İbn Kemal'in, nakletmiş olduğu haber, hadisin tamamı değil özeti niteliğindedir.

Tesbih namazı bab başlığı altında, Ebû Davud ve İbn Mâce'nin İbn Abbas (r.)'tan merfû' olarak tahric etmiş oldukları hadiste, Peygamber efendimizin amcası Abbas (r.) için, " *Ey Abbas, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapayım mı? Sana bağışta bulunayım mı? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı kasden yapılanı, küçüğünü büyüğünü, gizlisini alenisini affeder. Bu on haslet şunlardır.*" dedikten sonra tesbih namazının nasıl kılınacağını tarif etmiştir. Hadisin son kısmında "*Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada bir kere yap, haftada yapamazsan her ayda bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olmazsa ömründe bir kere yap.*" şeklinde tesbih namazı kılmasını en azından ömür boyunca bir kere yapmasını amcasına tavsiye etmiştir.[547]

---

[542] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 1; Ebû Dâvud, İlim, 5; Ebû Ya'la, *Müsned*, III, 90.
[543] Münâvî, Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I-VI, II. Baskı, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1972, VI, 291.
[544] Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe*, IV, 265.
[545] Tebrîzî, *Mişkât*, I, 761.
[546] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.23.
[547] Ebû Dâvud, Tatavvu, 14; İbn Mace, İkâme, 19.

İbn Cevzî, Ukaylî'nin "*Tesbih namazı ile ilgili sabit bir hadis yoktur.*"[548] sözü sebebiyle, tesbih namazı ile ilgili rivayeti mevzû' hadisler arasında almış; ancak ulema bu hükme katılmayarak, İbn Cevzî'nin hata ettiğini söylemişler ve onu tenkit etmişlerdir.[549]

İbn Hacer, "İbn Cevzî, bu hadisi mevzûlar arasında zikretmekle kötü yaptı." der ve hadisin tariklerinin zayıf olduğunu, İbn Abbas'tan gelen rivayetin senedinin hasene yakın olmasına rağmen şaz olduğunu söyler ve hadisi Mevzû'olarak kabul etmez.[550]

İbn Mulakkîn (804/1401)'in naklettiğine göre, Dârekutnî, "*Kur'an surelerinin en sahihi İhlâs suresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivayetlerin en sahihi de tesbih namazıyla ilgili olan hadistir.*" demiştir. Ebû Musa el-Medînî, hadisin sıhhatini göstermek için bir cüz te'lif etmiştir. İbn Abbas'ın, her cuma güneşin zevalinden sonra tesbih namazı kıldığı rivayet edilmektedir. Bir hadis ile sahabinin amel etmesi o hadisin kuvvetini göstermektedir. Birçok âlim tesbih namazını güzel görmüşler ve uygulanmasını tavsiye etmişlerdir.[551]

Nevevî, sünnet olan namazın şeklini değiştiren tesbih namazıyla ilgili rivayetin senedinin zayıf olduğunu, böyle bir şeyin uygulanması için hadisin sened olarak sahih olmasının şart olduğunu dile getirmiş ve böyle bir ibâdetin uygulanmaması yönünde kanaâtını beyan etmiştir.[552]

Amelî yönden yapılıp yapılmaması konusuna girmeden, Ebû Davud, Tirmîzî ve İbn Mace sünenlerinde, İbn Huzeyme, İbn Hibban ve Hâkim sıhâhlarında, farklı tariklerle tesbih namazı ilgili hadisleri tahric etmişlerdir. İbn Cevzî'nin hadisi mevzû' hadislerden sayması hatadır. İbn Kemal'in naklettiği kısım Ebû Davud ve İbn Mace'de geçmektedir. Rivayet sened itibariyle zayıftır.

---

[548] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 141.
[549] İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec İbn Cevzî, *el-Mevzûât*, I-III, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I. Baskı, Mektebetü İslâmiyye, Medine, 1966, II, 143.
[550] Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, II, 33-37.
[551] İbn Mülakkîn, Sirâcuddîn Ebû Hafs, *el-Bedru'l-Munîr*, I-IX, thk. Mustafa Ebû'l-Ğayt; Abdullah b. Süleyman, Yâsir b. Kemal, Dâru'l-Hicret, Riyad, 2004, IV, 235-243.
[552] Nevevî, Ebû Zekeriyya en-Nevevî, *el-Mecmûu Şerhu'l-Mühezzeb*, I-XX, Mektebetü Selefiyye, Medine, 2011, IV, 54-55.

17. HADİS

من كان آخر كلامه لا اله الا الله دخل الجنة.

"*Son kelamı "Lâ ilâhe illallah" olan kimse cennete girer.*"[553]

Bu rivâyeti Ebû Davud, Hâkim, Taberânî ve Beyhakî, Muaz bin Cebel (r.)'den merfû' olarak tahric etmişlerdir.[554]

Hâkim, rivâyetin isnadının sahih olduğunu ve Buhari ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir. [555]

Aynı manayı içeren birçok şahidi bulunan hadis, sahihtir.

18. HADİS

ما من رجل يذنب ذنبا ثم يقوم فيتطهر ثم يصلى ثم يستغفر الله الا غفر الله له ثم قرأ "والذين اذا فعلوا فاحشة او ظلموا انفسهم ذكروا الله فاستغفروا لذنوبهم"

"*Kim bir günah işler sonra kalkar gusül alır, namaz kılar ve günahından dolayı Allah'tan bağışlanmayı dilerse, Allah o kimsenin günahını affeder. Akabinde şu ayeti kerimeyi okudu." Onlar ki; fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar. Hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler.*""[556]

Ali (r.)'den merfû' olarak nakledilen haberi Ebû Davud, Nesaî, Tirmîzî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'la, Humeydî ve Beyhakî tahric etmişlerdir.[557]

Hadisin baş kısmında Ali (r.)'nin bir hadis duyduğu zaman hadise yaklaşım konusundaki hassasiyetini ortaya koyan şu ibareler vardır. "*Ben öyle bir adamdım ki, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den bir söz duyduğum zaman, Allah'ın dilediği miktarca Rabbim beni bu sözle faydalandırırdı. Ashabtan birisinden peygamberin sözünü işittiğim zaman ise, peygamberden işittiğine dair yemin etmesini isterdim. Eğer yemin ederse hadisi doğrulardım. İşte bu hadisi de Ebû Bekir Radiyallahu*

[553] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.24.
[554] Ebû Davud, Cenâiz, 16; Hâkim, *Müstedrek*, I, 499; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 112.
[555] Hâkim, *Müstedrek*, I, 499
[556] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.24.
[557] Tirmizî, Salât, 298; İbn Mâce, İkâme, 193; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 210; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 179; Humeydî, *Müsned*, I, 4; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, II, 387.

Anhu'dan işittim. O, ben Nebi sallalahu aleyhi ve sellemin şöyle dediğini işittim dedi ve bunu doğruladı."

Tirmizî, hadisin hasen olduğunu ve Osman bin Muğîra'dan başka bir senedle bilinmediğini söyler. İbn Hibban, hadisin sıhhatine hükmetmiştir.[558] *Mişkat'*ta rivâyet hasen hadisler arasında zikredilmiştir.[559]

Netice olarak hadis sened itibarı ile hasendir.

19. HADİS

من قال لا اله الا الله مخلصا دخل الجنة.

"*İhlâslı bir şekilde "Lâ ilâhe illallah" diyen kimse cennete girer.*"[560]

Bu rivâyeti Bezzar, Ebû Said el-Hudrî'den ziyade olmaksızın tahric etmiştir. Bezzar'ın tahric etmiş olduğu hadisin sıhhati hakkında, Suyutî ve Heysemî görüş bildirmişlerdir.[561]

Taberânî, rivâyeti Zeyd bin Erkam'dan "*İhlâsı, Allah'ın haram kıldığı şeylerden kendini sakındırmasıdır.*" ziyadesiyle tahric etmiştir.[562]

Irâkî, Taberânî'nin *Evsat* ve *Kebir'*de tahric etmiş olduğu hadisi hasen olarak vasıflamıştır. Heysemî, ravilerden Muhammed bin Abdirrahman bin Ğazvân'ın hadis uyduranlardan olduğunu zikreder.[563]

İbn Neccar, Enes bin Malik'ten "*Denildi ki insanları müjdelemeyeyim mi? Cevaben, insanlar buna dayanırlar (güvenirler) diye korkuyorum.*" Ziyadesiyle tahric etmiştir.[564]

Benzer lafızlarla sünen kitaplarında da tahric edilen hadis sahih senedle hadis kitaplarında mevcuttur.

---

[558] Tirmizî, Salât, 298
[559] Aliyyu'l-Kâri, *Mirkât*, III, 367-368.
[560] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.24.
[561] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 162; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 339.
[562] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, 197.
[563] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 246; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 162.
[564] Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, XXI, 175.

20. HADİS

اختلاف امتى رحمة واسعة فمن اجتهد واصاب فله اجران لاجتهاده ومن اخطأ في اجتهاده فله اجر واحد.

"*Ümmetimin ihtilafı, geniş bir rahmettir. Kim ki ictihad eder ve ictihadında isabet ederse ona iki mükâfat vardır. Kim de ictihadında hata ederse ona bir mükâfat vardır.*" [565]

İmam Sübkî (756/1355), yukarıda zikri geçen hadisin, kitaplarda ne sahih ne zayıf ne de mevzû' olarak isnadının bulunmadığını ve insanların birbirinden duyup hadis zannettikleri bir söz olduğuna inandığını bildirmektedir. [566]

Ancak hadisi iki kısma ayıracak olursak ilk kısım, Beyhakî'nin tahric etmiş olduğu "اختلاف اصحابى لكم رحمة" hadisiyle uyuşmaktadır. Irâkî, Beyhakî'nin tahric ettiği hadisin isnad itibari ile zayıf olduğunu söylemiştir.[567]

Aliyyu'l-Kâri ise insanların bu hadisin aslının olmadığını sanmalarına rağmen, Hattabî'nin *Garîbu'l-Hadis*'te, hadisi tahric ettiğini söyler.

Suyûtî ise rivâyeti Makdisî'nin Huccet kısmında, Beyhakî'nin ise *Risâletü'l-Eşariyye* kısmında senetsiz olarak zikrettiğini, muhtemelen bu hadisin bizlere ulaşmayan bazı hadisçilerin kitaplarında var olabilecekleri ihtimalini öne sürer.[568]

Zerkeşî ise Suyutî'nin hadisin geçtiğini belirttiği yerleri söyleyerek rivâyeti Makdisî'nin merfû' olarak, Beyhakî'nin ise Kasım bin Muhammed'den tahric etmiş olduğunu; bu hadisin de "*Rasulullah'ın ashâbının ihtilafı geniş bir rahmettir.*"[569] şeklinde olduğunu söylemiştir.

Ayrıca Nevevî, mana itibariyle ümmetin ihtilafı rahmet ise o zaman ittihâdı zulmdür şeklindeki yaklaşıma itiraz ederek, Kasas Suresi 73. Âyeti ile delil getirmiştir.

---

[565] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.24.
[566] Sübkî, Ali b. Abdilkêfî es-Sübkî, *el-İbhêcu fî Şerhi'l-Minhâc alê Minhâci'l-Vusûl ilê İlmi'l-Usûl li'l-Beydâvî*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404, III, 18.
[567] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 23.
[568] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağir*, I, 20.
[569] Zerkeşî, *et-Tezkira*, I, 64.

ومن رحمته جعل لكم الليل والنهار لتسكنوا فيه.

Ayeti kerîmede[570], gece rahmettir diye isimlendirilirken, eğer iş itiraz edenlerin dediği gibi olsaydı gündüzün zulüm olması gerekirdi ancak ayeti kerimede Allah Teâlâ hem geceyi hem de gündüzü rahmet olarak isimlendirmiştir. Ayrıca Aclûnî, İbn Sa'd'ın, *Tabakât'*ta sahih bir isnadla benzer bir hadis tahric ettiğini[571] bildirmiştir.[572]

Mana itibariyle hadiste bir tezat bulunmamakla birlikte, hadisi iki kısma ayıracak olursak hadisin ilk kısmı lafız ve mana bakımından geçen hadis formuna benzemektedir. Sahih isnâdının bulunmasına binâen hadis sahihtir.

21. HADİS

الخطأ والنسيان رفعا عن امتى.

"*Hata ve unutmak ümmetimden kaldırılmıştır.*"[573]

İbn Kemal'in nakletmiş olduğu manaya en yakın haber, İbn Adiy'nin *Kâmil*'de Ebû Bekre'den tahric etmiş olduğu hadistir.

رفع الله عن هذه الأمة ثلاثا الخطأ والنسيان والأمر يكرهون عليه.

"*Allah Teâlâ bu ümmetten üç şeyi kaldırdı. Bunlar hata, unutmak ve yapmaya zorlandıkları işlerdir.*"[574]

İbn Adiy, haberin Cafer bin Cisr'in münkerlerinden olduğunu zikretmektedir.[575]

İbn Mace, İbn Hibban ve Hâkim rivâyeti İbn Abbas'tan merfû' olarak, "**رفع**" lafzı yerine "**وضع**" lafzıyla tahric etmişlerdir.[576]

---

[570] 28/ Kasas, 73.
[571] İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd Ebû Abdillah el-Basrî ez-Zührî, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., V, 189.
[572] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 79.
[573] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.24.
[574] İbn Adiyy, Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafêi'r-Ricâl*, I-VII, thk. Yahya Muhtar Gazzâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, II, 150.
[575] İbn Adiyy, *el-Kâmil*, II, 150.
[576] İbn Mâce, Talak, 16; Hâkim, *Müstedrek*, II, 199; İbn Hibbân, XVI, 202.

Hâkim, haberin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.[577]

Fıkıh ve tefsir kitaplarında çokça zikredilen haberin, Kur'an'ı Kerîm'le uyuşmadığını söyleyen âlimler de olmuş, konu uzun uzadıya tartışılmış, hadisin tarikleriyle ilgili pek çok görüş beyan edilmiştir. [578]

Rivâyet İbn Mace, Hâkim ve İbn Hibbân'ın tahric etmiş oldukları şekliyle, *Mişkat'ta* sahih hadisler kısmında nakledilmiştir.[579]

22. HADİS

ما من نبي بعث الله تعالى في امته من قبلى الا كان من امته حواريون واصحاب يأخذون بسنته ويقتدون بامره ثم يخلف من بعدهم خلف يقولون ما لا يفعلون ويأمرون ما لا يؤمرون فمن جاهدهم بيده فهو مؤمن فمن جاهدهم بلسانه فهو مؤمن فمن جاهدهم بقلبه فهو مؤمن وليس ما وراء ذلك من الايمان حبة خردل.

"*Benden önce ümmetlerine Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu peygamberlerin hepsinin havârileri ve ashabı vardı. Onlar peygamberlerinin sünnetlerini alır ve emirlerine uyarlardı. Bunlardan sonra bir takım kötü topluluklar oluştu ve onlar yapmadıklarını söyler ve emrolunmadıkları şeyleri emreder oldular. Kim bu kimselerle eliyle cihad ederse o kimse mümindir. Kim bunlarla diliyle cihad ederse, o mümindir. Kim bunlarla kalbiyle cihad ederse o da mümindir. Bunların dışındakilerde (eliyle, diliyle ve kalbiyle cihad edenler dışındakiler) hardal tanesi kadar iman kalmamış olur.*"[580]

Bu rivâyet Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî'nin Abdullah b. Mesud (r.)'dan merfû' olarak tahric etmiş oldukları hadistir. [581]

Müslim'in sıhhat şartlarına uygun olan haber, *Mişkat'*ta sahih hadisler arasında zikredilmiştir.[582]

---

[577] Hâkim, *Müstedrek*, II, 199.
[578] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 491-492.
[579] Tebrîzî, Muhammed b. Abdillah el-Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, I-III, thk. El-Elbânî, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985, III, 372.
[580] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.25.
[581] Müslim, İman, 80; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 387; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, VI, 86.

Netice olarak hadis sahihtir.

23. HADİS

فان خير الحديث كتاب الله وخير الهدى هدى محمد وشر الامور محدثاتها وكل محدث بدعة وضلالة واهل الضلالة في النار.

"*Konuşulanların en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Yolların en hayırlısı Muhammed'in yoludur. İşlerin en şerlisi ise din namına sonradan ortaya çıkarılanlardır. Din namına sonradan çıkarılan her şey bidat ve sapıklıktır. Sapık kimseler ise cehennemdedir.*"[583]

Bu hadisi Müslim, İbn Hibban, Beyhakî ve Ebû Ya'la, Cabir bin Abdullah'tan merfû' olarak tahric etmişlerdir. [584]

Rivâyeti İbn Mace, Suveyd bin Said ve Ahmed bin Sabit el-Cüdrî tarikiyle sahih bir senedle tahric etmiştir. [585]

Hadis az kelime ile çok mana ifade etmesiyle "cevâmiu'l-kelim" kabîlinden olup önemli İslam kaidelerinden bir tanesi sayılmıştır. [586]

İbn Kemal'in naklettiği, hadisin bir kısmı mahiyetindedir.

Tüm bu zikredilenlere göre hadis sahihtir.

24. HADİS

من احدث فى امرنا هذا ما ليس منه فهو مردود.

"*Kim bizim işlerimizde, dinde olmayan bir şey çıkarırsa bu kabul edilemez.*" [587]

Buhari[588], Müslim[589], Ebû Davud[590], Ebû Ya'la[591] ve İbn Hibban'ın[592] tahric etmiş olduğu hadis, sıhhati üzerine ittifak edilen hadislerdendir.

---

[582] Tebrîzî, *Mişkât*, I, 34.
[583] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.25.
[584] Müslim, Cuma, 43; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 186; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, I. Baskı, Dâiretü'l-Maârif, Haydar Abad, h. 1344, III, 206; Ebû Ya'la, *Müsned*, IV, 85.
[585] İbn Mace, Mukaddime, 7.
[586] Aliyyu'l-Kârî, *Mirkât*, I, 489.
[587] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.25.

Dolayısıyla hadis sahihtir.

25. HADİS

من تمسك بسنتى عند فساد امتى فله اجر مائة شهيد.

"*Ümmetimin fesadı zamanında sünnetime sarılan kimseye, yüz şehit sevabı vardır.*"[593]

Taberânî, Deylemî ve Ebû Nuaym aşağıdaki lafızlarla hadisi tahric etmişlerdir:

المتمسك بسنتى عند فساد امتى له اجر شهيد.

"*Ümmetimin fesadında sünnetime tutunana, şehit sevabı vardır.*" [594] şeklindeki rivâyettir. Hadis, lafız ve mana bakımından İbn Kemal'in zikretmiş olduğu habere en yakın rivâyettir. Hafız Heysemî, Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadisin senedinde ki Muhammed bin Salih el-Adevî hakkında bir terceme bulamadığını diğer râvîlerin sika olduklarını zikrederken, Suyutî ise *el-Câmiu's-Sağir'de* hadisi tahric ettikten sonra hadisin sevnedini hasen olarak vasıflar. [595]

Hâfız Münzîrî, Beyhakî'nin, Hasan bin Kuteybe'den, Taberânî'nin ise Ebû Hureyre'den rivayet etmiş olduğu hadisin, Ebû Hureyre'den gelen isnadında bir beis olmadığını, Ancak "*Yüz şehit sevabı vardır.*" şeklinde değil, "*Şehit sevabı vardır.*" şeklinde tahric edildiğini bildirmektedir. [596]

Netice olarak rivayet senedi itibarıyla hasen derecesindedir.

26. HADİS

من احيا سنة من سنتى قد اميتت من بعدي فان له من الاجر مثل اجور من عمل بها بعده من غير ان ينقص من اجورهم شيأ من ابتدع بدعة لا يرضاها الله

---

[588] Buhârî, Sulh, 5.
[589] Müslim, Akdiye 17.
[590] Ebû Dâvud, Sünnet, 6.
[591] Ebû Ya'la, *Müsned*, VII, 70.
[592] İbn Hibban, *Sahih*, I, 207.
[593] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.25.
[594] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 315; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 200; deylemî, *Firdesvs*, IV, 198.
[595] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 418; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 1269.
[596] Münzirî, Ebû Muhammed el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-IV, thk. İbrahim Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417, I, 41.

ورسوله كان عليه من الاثم مثل آثام من عمل بها بعده لا ينقص ذلك من اوزارهم شيأ.

"*Benden sonra terk edilen sünnetlerimden bir sünneti ihya edip canlandırana, o sünnetimle amel edenlerin sevaplarından bir şey eksilmeksizin, sevabları kadar sevap vardır. Kim de Allah ve Resûlünün razı olmadığı kötü bir bidat çıkarırsa o bidat ile amel edenlerin günahlarından bir şey eksilmeksizin, onların günahı kadar günah vardır.*" [597]

Tirmizî, İbn Mace ve Taberanî, hadisi merfû' olarak tahric etmişlerdir. Tirmizî, tahric ettiği hadisi hasen olarak vasıflamıştır. [598]

İbn Cevzî, ravilerden Kesir bin Abdillah hakkında yapılan cerh yorumlarına işaret ettikten sonra hadisin sahih olamayacağını zikretmiştir.[599]

Elbânî, hadis hakkında ilk önce "daîfun cidden" yorumunu yaparken, sonrasında İbn Mace'de geçen tarik hakkında sahih demiştir.

Rivâyet *Mişkat'ta* zayıf hadisler arasında zikredilmiştir.[600]

Netice olarak hadis hasen derecesindedir.

27. HADİS

من سن سنة سيئة فله وزرها ووزر من عمل بها بعده الى يوم القيامة.

"*Kim çirkin bir sünneti yol edinirse, kendi ameli ve onunla kıyamete kadar amel edeceklerin günahı o kimseye yazılır.*"[601]

Bu rivâyet Müslim'in, Cerîr(r.)'den rivayet etmiş olduğu hadisle aynı manayı ihtiva etmektedir.

[597] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.25-26.
[598] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVII, 16; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mace, Mukaddime, 15.
[599] İbn Cevzî, Abdurrahman b. Ali bin Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I-II, thk. Halil Elmîs, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, I, 142.
[600] Tebrîzî, *Mişkât*, I, 36.
[601] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.9.

من سن في الإسلام سنة حسنة كان له أجرها وأجر من عمل بها إلى يوم القيامة ومن سن في الإسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها إلى يوم القيامة

"*Kim İslam'da güzel bir sünneti yol edinirse, onun ve onunla kıyamete kadar amel edeceklerin sevabı, o kimseye yazılır. Kim de İslam'da çirkin bir sünneti yol edinirse, onun ve onunla kıyamete kadar amel edeceklerin cezası, o kimseye yazılır.*"[602]

Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mace, Cerîr (r.)'den nakletmiş olduğu hadis ise aşağıdaki gibidir:

من سن في الإسلام سنة حسنة فله أجرها وأجر من عمل بها من بعده من غير أن ينقص من أجورهم شئ ومن سن في الإسلام سنة سيئة فعليه وزرها ووزر من عمل بها غير أن ينقص من أوزارهم شيئ.

"*Kim İslam'da güzel bir sünneti yol edinirse, onun ve ondan sonra amel edeceklerin hiç eksilmeden sevapları, o kimseye yazılır. Kim de İslam'da çirkin bir sünneti yol edinirse, onun ve ondan sonra amel edeceklerin hiç eksilmeden sevapları, o kimseye yazılır.*[603]

Aclûnî, hadisin sünen kitaplarında geçen metinlerini zikrettikten sonra İbn Kemal'in nakletmiş olduğu metnin, insanların dillerinde dolaşan meşhur rivâyet olduğunu zikretmiştir.[604]

İbn Kemal, hadisleri naklederken konu ile ilgili kısımlara yer vermiş diğer kısımları zikretmemiştir. Böylece o, zikri geçen hadisi iki kısma ayırıp konunun gerektirdiği kısmı nakletmiştir.

Naklettiği hadis sahih olan bir hadisin bir kısmıdır.

[602] Müslim, Zekât, 69.
[603] Nesâî, Zekât, 64; Tirmizî, İlim, 15; İbn Mace, Mukaddime, 14.
[604] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 302.

28. HADİS

من فارق من الجماعة شبرا فقد خلع ربقة الاسلام.

"*İslam cemaatinden bir karış ayrılan kimse boynundan İslam yularını çıkartmıştır.*" [605]

Ebû Davud, Hâkim ve Ahmed bin Hanbel, Ebû Zer'den merfû' hadisi tahric etmişlerdir. [606]

Aynı hadisi Hâkim, "شبرا" yerine "قيد شبر" şeklinde hadisi tahric etmiştir.[607]

Bu rivâyet Tirmizî, İbn Hibban ve İbn Hüzeyme'nin, Hâris el-Eşarî'den tahric ettikleri hadisin bir kısmıdır.[608]

Tirmizî, hadis hakkında hasen-sahih-ğarib demiştir. [609]

Netice olarak iki tarik de sened itibariyle sahihtir.

29. HADİS

قيل للنبي عليه الصلاة والسلام كيف نفعل اذا جاءنا امر فلم نجده فى كتاب الله تعالى وسنة نبيه عليه الصلاة والسلام فقال سل العلماء والصالحين واجعلوا ذلك الامر شورى بينهم ولا تقصوه من دونهم.

"*Nebiye (a.s) denildi ki: "Yâ Rasûlallah, Allah Teâlâ'nın kitabında ve onun rasûlünün sünnetinde bulamadığımız bir iş bize geldiği zaman nasıl yapalım?" O şöyle cevap verdi: "Âlimlere ve sâlih kimselere sorun ve işinizi onlara danışarak yapın. Onlardan başkasına anlatmayınız.*"

İbn Kemal, bu rivâyeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabında geçen habere benzer bir şekilde nakletmiştir.

---

[605] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.26.
[606] Ebû Davud, Sünnet, 30; Hâkim, *Müstedrek*, I, 117; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 445.
[607] Hâkim, *Müstedrek*, I, 117
[608] Tirmizî, Emsâl, 3; İbn Hibbân, Sahîh, X, 437; İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Sahîh, I-IV, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Dâru'l-İslâmiyye, Beyrut, 1970, III, 195.
[609] Tirmizî, Emsâl, 3.

لما قيل له كيف نفعل إذا جاءنا أمر لم نجده فى كتاب و لا سنة ؟ فقال صلى الله عليه وسلم : سلوا الصالحين و اجعلوه شورى بينهم

"*Nebiye denildi ki: "Kitapta ve sünnette bulamadığımız bir iş bize geldiğinde nasıl yapalım? Nebi Aleyhisselam: "Sâlih kimselere sorun ve onların istişarelerine bırakın."*[610]*buyurdu."*

Hafız Irâkî, Taberânî'nin İbn Abbas'tan nakletmiş olduğu hadisin ravilerinden Abdullah bin Keysân'ın cumhur tarafından zayıf olarak nitelendiğini bildirmektedir.[611]

Dolayısıyla hadis zayıftır.

30. HADİS

اذا دخل نورالعلم فى قلب المؤمن انفتح له صدره قيل فهل له لذلك من علامات فى ظاهره يا رسول الله قال عليه الصلاة والسلام ان سبب الانشراح الزهد فى الدنيا والاقبال على خدمة المولى والتورع عما يشتهى نفسه عن الهوى.

"*İlmin nuru bir müminin kalbine girdiği zaman müminin kalbi açılır. "Müminin kalbinin açıldığına zahiri bir alâmet var mıdır ya Rasulallah?" denildiğinde, Nebi sallallahu aleyhi vesselam şöyle buyurdu: "Hiç şüphesiz kalbin açılmasının sebebi, dünyada zühd sahibi olmak, mevlânın hizmetine yönelmek, hevadan nefsinin istediği şeylerden uzak durmaktır.*" [612]

Bu rivayet Nebi aleyhisselama Zümer Suresi 22. Ayetten sorulduğunda, zikretmiş olduğu hadistir. Hadis farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. İbn Kemal, hadisi şerh niteliğinde nakletmiştir. Meşhur olan rivayet: "*Nur göğüse (kalbe) girdiği zaman genişler" buyurdu. Denildi ki, "Ya Rasulallah bunun alameti var mıdır?" Nebi aleyhisselam "Evet alameti vardır. Dünya hayatından elini çekmek, ahiret hayatına yönelmek ve ölüm gelmeden önce ölüme hazır olmaktır." buyurdu."* şeklindedir.

[610] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 44.
[611] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 23, Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 371.
[612] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.28.

Hâkim ve Beyhakî, hadisi İbn Mesud'dan merfû' olarak tahric etmişlerdir.[613]

İbn Mübârek ve İbn Ebi Şeybe ise Ebû Cafer kanalıyla hadisi tahric etmişler, İbn Mübarek senedin sonunda Ebû Cafer'in, Benî Hâşim'den bir adamdan rivayet ettiğini bildirmiştir. [614]

Dârekutnî, hadisin mürsel olarak rivayet edilmesinin daha doğru olacağını bildirmiştir. [615]

İbn Cevzî de İbn Misver'in metruk olduğunu ve mürsel olan rivayetin daha sahih olduğunu bildirmiştir.[616]

Nitekim birçok senedle rivayet edilen hadisin merfû' olarak değerlendirilmesini birçok âlim kusurlu görmüş ve mürsel olan rivâyeti tercih etmişlerdir.

Ahmet yıldırım rivâyete ihtiyatlı şekilde yaklaşmanın gerektiğini ve sadece tefsir kitaplarında nakledildiğini bildirmektedir.[617]

31. HADİS

ان النبي عليه الصلاة والسلام خرج يوما فرأى مجلسين واهل احدهما يعبدون الله ويدعونه فيه واهل الآخر يعلمون الناس فيه ويفقهون فى الدين فوقف النبى عليه الصلاة والسلام بينهما ثم قال عليه الصلاة والسلام هؤلاء الذين يسئلون الله تعالى فان شاء اعطاهم وان شاء منعهم وهؤلاء يعلمون الناس ويفقهون فى الدين وانما بعثت معلما فانا احب المعلمين يعنى الواعظين والناصحين ثم ذهب الى مجلس المعلمين فجلس معهم.

"*Bir gün Nebi (a.s.), hâne-i saadetlerinden çıktılar ve hemen sonra iki meclis gördüler, onlardan birincisi Allah'a ibadet ve dua ile meşgul oluyordu, ikinci grup ise insanlara ilim talimi yaptırıyor ve fıkıh konularını öğretiyorlardı. Nebi (a.s.) iki*

[613] Hâkim, *Müstedrek*, IV, 311; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, XIII, 211.
[614] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIX, 54; İbn Mübârek, *Zühd*, s, 106-107.
[615] Dârekutnî, *el-İlel*, V, 189.
[616] İbn Cevzî, *el-İlel*, II, 803.
[617] Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2000, s.313.

grubun arasında durdu ve şöyle buyurdu: "Bir grup Allah Teâlâ'dan istiyor. Allah onlara dilerse verir, dilerse vermez. Bir grupta insanlara ilim öğretiyor, dinde fıkıh konularını öğretiyorlar. Şüphesiz ben muallim olarak gönderildim ve ben muallimleri yani vâizleri ve nasihat edenleri severim." Dedikten sonra âlimlerin meclisine gitti ve onlarla beraber oturdu." [618]

İbn Kemal, Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. [619]

Hadisi aynı lafızlarla İbn Mübarek ve Heysemî; benzer lafızlarla İbn Mace, Abdullah b. Amr'dan merfû' olarak tahric etmişlerdir. [620]

*İhya'*nın hadislerini tahric eden Irâkî, İbn Mace'de Abdullah bin Amr'dan nakledilen haberin zayıf olduğunu bildirmiştir. Ravilerden Dâvud b. Zibrikân, Bekir b. Hanîs ve Abdurahman b. Ziyâd zayıftır. [621]

Zikredilenlere binâen hadis zayıftır.

32. HADİS

افضل الذكر لا اله الا الله.

"*Zikrin en faziletlisi "Lâ ilâhe illallah" zikridir.*"[622]

Tirmizî, Hâkim ve İbn Hibban, hadisi Cabir bin Abdullah'tan " *Duanın en faziletlisi elhamdülillah duasıdır.*" ziyadesiyle merfû' olarak tahric etmişlerdir.[623]

Tirmizî hadisin garib olduğunu söylerken, Hâkim ve İbn Hibban, hadisin sıhhatine hükmetmişlerdir. [624]

33. HADİS

اذا مررتم برياض الجنة فارتعوا فيها قيل وما رياض الجنة يا رسول الله قال عليه الصلاة والسلام هي مجالس اهل الذكر.

[618] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.29.
[619] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 23.
[620] İbn Mübârek, *Zühd*, 488; İbn Mace, Mukaddime, 17; Heysemî, Nuruddin el-Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis*, I-II, thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî, I. Baskı, Merkezu Hizmeti's-Sünne ve's-Sirati'n-Nebeviyye, Medine, 1992, I, 185.
[621] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 19.
[622] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.29.
[623] Tirmizî, Da'vât, 9; Hâkim, *Müstedrek*, I, 497,502; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 126.
[624] Tirmizî, Da'vât, 9; Hâkim, *Müstedrek*, I, 497,502; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 126.

"*Cennet bahçelerine uğradığınız zaman oradan istifade edin. Cennet bahçeleri nerelerdir yâ Rasûlallah? Denildiğinde Rasûlullah şöyle buyurdular: "O cennet bahçeleri, zikir ehlinin meclisleridir.*""[625]

Tirmizî, Ahmed bin Hanbel, Ebû Ya'la ve Beyhakî, rivâyeti Enes bin Malik (r.)'ten, Taberânî ise İbn Abbas(r.)'dan merfû' olarak tahric etmişlerdir.[626]

Enes(r.)'ten gelen rivayette cennet bahçelerinin "*zikir halkaları*" olduğu zikredilirken, İbn Abbas'tan gelen rivayette ilgili kavram "*zikir meclisleri*" olarak nakledilmiştir.

Tirmizî rivayetin hasen-garib olduğunu söylerken, Elbânî, ilk önce senedin zayıf olduğunu söylemiş daha sonra bu görüşünden dönmüş ve rivâyetin hasen olduğunu bildirmiştir.[627]

Netice olarak bu rivâyet senedi itibariyle Tirmizî'nin de bildirdiği gibi hasendir.

34. HADİS

ان لله ملائكة يطوفون فى الارض فاذا راؤا مجلس الذكر ينادى بعضهم بعضا هلموا الى بقيتكم فيجيبون فيقومون عليهم ويحفون بهم ويستمعون منهم ثم يرجعون الى السماء فيعرضون عبادتهم الى ربهم.

"*Allah Teâlâ'nın bir takım melekleri vardır ve onlar yeryüzünde dolaşırlar. Bu esnada zikir meclisi gördükleri zaman bazıları diğerlerini çağırır ve gelin aradığınız burada derler. O diğer melekler bu çağrıya icabet eder ve o mecliste bulunurlar. O meclisi çepe çevre kuşatırlar ve orada yapılan zikri dinlemeye koyulurlar. Sonra gökyüzüne dönerler ve o zikir ehlinin ibadetlerini Rablerine anlatırlar.*"[628]

[625] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.29.
[626] Tirmizî, Da'vât, 85; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX, 498; Ebû Ya'la, *Müsned*, VI, 155; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 95; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, I, 398.
[627] Tirmizî, Da'vât, 85.
[628] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.29.

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. İhya'da geçen rivayet aşağıdaki şekildedir:

إن لله ملائكة سياحين في الدنيا سوى ملائكة الخلق إذا رأوا مجالس الذكر ينادي بعضهم بعضا ألا هلموا إلى بغيتكم فيأتونهم ويحفون بهم ويستمعون . ألا فاذكروا الله وذكروا أنفسكم.

"*Allah Teâlâ'nın belli işler için yarattığı meleklerin dışında dünya'da sehayat eden melekleri vardır. Onlar zikir meclisi gördükleri zaman bazısı diğer bazısına haydi gelin derler ve diğerleri gelince hürmetle zikri dinlerler. Dikkat edin Allah'ı zikredin ki meleklerlerde sizi zikretsin.*" [629]

Buhârî, Tirmizî, Hâkim ve İbn Hibbân, bu rivâyeti Ebû Hureyre'den merfû' olarak nakletmişlerdir.[630]

Irâkî, Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadisin bazı lâfzî farklılıklarla rivâyet edilmesine rağmen ittifak edilen hadislerden olduğunu bildirmektedir.[631]

Netice olarak hadis sahihtir.

35. HADİS

. قال ابن مسعود رضي الله تعالى عنه المتقون سادة والايمان قادة ومجلس العلماء زيادة.

İbn Mesûd dedi ki: "*Müttakiler önder kimselerdir. İman ise komutandır. Âlimlerin meclisi ise bilgilerin artma vesilesidir.*"[632]

Taberânî, *Kebir'*de, Ebû Davud, *ez-Zuhd'*de, İbn Mesud'dan mevkuf olarak daha uzun bir metinde tahric etmişlerdir.[633]

Hadiste "الايمان" lafzı yerine "الفقهاء" ve "العلماء" lafızları geçmektedir. Heysemî, Taberanî'nin ravilerinin sika olduğunu belirtmiştir.[634]

---

[629] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 68.
[630] Buharî, Da'vât, 66; Tirmizî, Da'vât, 129; Hâkim, *Müstedrek*, I, 494; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 139.
[631] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 27.
[632] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.29.
[633] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IX, 105; Ebû Dâvud, *Zühd*, 159.

İbn Neccar'ın Enes'den tahric ettiği hadis hakkında Suyutî, zayıf derken, Aclûnî ravilerin sika olduğunu belirtmiştir. [635]

Benzer lafızlarla Beyhakî, *Zühd'*de Abdullah bin Büsr el-Mâzinî'den haberi nakletmiş ve haberin mevkuf olduğunu belirtmiştir. [636]

Anlaşıldığı üzere rivayetin sahih isnadı bulunmaktadır.

36. HADİS

امرنا بان نكلم الناس على قدر عقولهم.

"*Biz, insanlarla onların akılları miktarınca konuşmakla emrolunduk.*"[637]

Deylemî, hadisi İbn Abbas'tan merfû' olarak zayıf bir senedle tahric etmiştir.[638]

Esna'l-Metalib'te hadisin birçok tarikinin bulunduğu; ancak hepsinin zayıf olduğu bildirilmiştir.[639]

Bu rivâyet manası bakımından Buharî'nin *Sahîh'*inde Ali(r.)'den mevkuf olarak naklettiği "*İnsanlara bildikleri şeylerle konuşun, siz onların hiç Allah'ı yalanlamasını istermisiniz?*"[640] hadis ile Müslim'in İbn Mesud'tan tahric ettiği: "*Bir kavme akıllarının ulaşamayacağı şeylerle konuşma ki, bunu yaparsan bu onlardan bazıları için fitne olur.*" [641] hadisiyle yakınlık arzetmektedir. Ancak sened itibari ile hadis zayıftır.

37. HADİS

من اطاع الله فقد ذكر الله تعالى.

"*Kim Allah Teâlâ'ya itaat ederse, şüphesiz Allah Teâlâ onu anar.*"[642]

---

[634] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 335.
[635] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 111; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 75.
[636] Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, thk. Âmir Ahmed Haydar, I. Baskı, Dâru'l-Cenân, Beyrut, 1987, 458.
[637] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.30.
[638] Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, VI, 401.
[639] Derviş el-Hût, Muhammed Derviş el-Hût, *Esna'l-Metâlib*, II. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1983, s. 73-74.
[640] Buhari, İlim, 50.
[641] Müslim, Mukaddime, 5.
[642] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.33.

Hadisi Taberânî, Vakid'den merfû' olarak[643], Said bin Mansur ve Beyhakî, Ebû İmrân'dan mürsel olarak tahric etmişlerdir. [644]

Hadisin tamamı "*Kim Allah Teâlâ'ya itaat ederse, şüphesiz Allah Teâlâ namazı, orucu, kuran tilaveti az olsa dahi onu melekleri arasında anar. Kim Allah Teâlâ'ya isyan ederse, şüphesiz Allah Teâlâ namazı, orucu, kuran tilaveti çok olsa dahi onu melekleri arasında anmaz.*" Şeklindedir.

Elbânî, rivayeti senedinde bulunan mechul râvî sebebiyle zayıf olarak nitelemiştir. [645]

38. HADİS ve 39. HADİS

ما عبد الله تعالى بشيء افضل من فقه فى دين الله تعالى.

"*Allah Teâlâ'ya dinde fıkıh (ilminden) daha faziletli bir şeyle ibadet olunmadı.*"[646]

فقيه واحد اشد على الشيطان من الف عابد ولكل شيء عماد وعماد هذا الدين الفقه.

"*Şeytana, bir fıkıh âlimini kandırmak, bin tane âbidi kandırmaktan daha zor gelir. Her şeyin bir direği vardır, bu dinin direği ise fıkıh ilmidir.*" [647]

İbn Kemal'in ayrı iki hadis olarak zikrettiği haber, tek bir hadisin iki kısmıdır.

Taberânî,[648] Dârekutnî[649] ve Ebû Bekir el-Âcûrî[650]'nin, Ebû Hureyre'den merfû' olarak tahric etmiş oldukları hadis aşağıdaki şekliyle rivayet edilmiştir:

ما عبد الله بشيء أفضل من فقه في دين ولفقيه أشد على الشيطان من ألف عابد ولكل شيء عماد وعماد هذا الدين الفقه .

[643] Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, XXII, 154.
[644] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 174; Said b. Mansûr, Ebû Osman Said b. Mansûr, *Sünenü Said b. Mansûr*, I-V, thk. Said b. Abdillah, Dâru'l-Turâs, Riyad, 1414, II, 630.
[645] Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe*, X, 54.
[646] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[647] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.35.
[648] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 184.
[649] Dârekutnî, *Sünenü Dârekutnî*, III, 79.
[650] Âcurî, *Ahlâku'l-Ulemâ*, s. 11.

Taberânî, hadisi Safvân b. Süleym'den, Yezîd b. Ayyâd dışında kimsenin rivayet etmediğini de nakletmiştir.[651] Heysemî Yezîd b. Ayyâd'ın çokça yalan söylediğini zikreder. [652]

Tirmizî[653] ve İbn Mace'nin[654], İbn Abbas'tan tahric etmiş oldukları hadis sadece ilk kısmını ihtiva etmektedir.

فقيه أشد على الشيطان من ألف عابد.

"*Fakîh, şeytana karşı bin âbidden daha şiddetlidir.*"

Tirmîzî, Velîd b. Müslim'den başkasından gelmeyen hadis hakkında ğarib hükmü verirken, Elbânî hadis hakkında mevzû' demiştir. [655]

Netice olarak haberi, mevzû' hadis olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

40. HADİS

قيل يا رسول الله من اشر من امتك قال عليه الصلاة والسلام اهل الغنى فى الدنيا.

"*Denildi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü, ümmetinden en şerlisi kimdir?" Efendimiz Aleyhisselam: "Dünyada zengin kimselerdir." buyurdu*" [656]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti *İhya'dan* nakletmiştir. *İhya'da* geçen rivayet aşağıdaki gibidir:

قيل يا رسول أي أمتك شر قال الأغنياء.

"Denildi ki; "Ey Rasûl, ümmetinden hangisi şerlidir?" Dedi ki: "Zengin kimselerdir."[657]

[651] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 184.
[652] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 327.
[653] Tirmizî, İlim, 19.
[654] İbn Mace, Mukaddime, 17.
[655] Tirmizî, İlim, 19.
[656] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.36.
[657] Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 423.

Irâkî, mezkûr rivayeti hadis kaynaklarında bulamadığını ancak mana bakımından bu rivâyetin Taberânî ve Beyhakî'nin, Abdullah b. Cafer'den tahric etmiş oldukları hadise benzediğini ifade etmiştir. [658]

"شرار أمتي الذين ولدوا في النعيم وغذوا به يأكلون من الطعام ألواناً"

"*Ümmetimden şerli olan kimseler nimet içinde doğup beslenen ve yemeklerden her bir çeşidi tadan kimselerdir.*" [659]

Râvilerden Edram bin Hûşb zayıftır. Ve yine Bezzâr'ın Ebû Hureyre'den nakletmiş olduğu hadis de zayıf bir senetle rivayet edilmiştir.

"إن من شرار أمتي الذين غذو بالنعيم ونبتت عليه أجسامهم"

"*Ümmetimin şerli olanları nimetlerle beslenen ve bunlarla vucutlarını büyüten kimselerdir.*" [660]

Hadis kaynaklarında benzer manalarda zayıf hadisler mevcut olmasına rağmen İbn Kemal'in *İhya'dan* naklettiği hadisin aslı bulunamamıştır.

41. HADİS

قال عليه الصلاة والسلام لاعرابى لم يتم ركوعه و سجوده قم فصل فانك لم تصل.

"*Efendimiz Aleyhissalâtu Vesselâm, rükûsunu ve secdesini tamam etmeyen bedeviye, "Kalk ve namaz kıl muhakkak ki sen namaz kılmadın." buyurdu.*"[661]

Bu rivâyeti İbn Kemal, Buhari ve Müslim'in *Sahîh'*leri ile diğer sünen kitaplarında, Ebû Hureyre'den nakledilen hadisin bir özeti şeklinde zikretmiştir.[662]

Buhari'de rivayet edilen hadisin tamamı: " *Rasûlullah bir gün mescitte iken, bir adam mescide girdi ve namaz kıldı. Sonra gelip Peygamberimize selam verdi. Nebiyyi Ekrem selamını aldıktan sonra ona, "Dön de namazını (yeni baştan) kıl; çünkü sen namaz kılmış olmadın!" buyurdu. O da dönüp (evvelce) kıldığı gibi namazı (tekrar) kıldı. Sonra gelip Rasûlüllah'a selam verdi. Yine, "Dön de namazını*

[658] Irâkî, *el-Muğnî,* II, 890.
[659] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 890; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat,* VII, 372; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân,* VII, 459.
[660] Irâkî, *el-Muğnî,* II, 890.
[661] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra,* s.41.
[662] Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 45; Ebû Davud, Salât, 150; Tirmizî, Salât, 226.

(yeniden) kıl; çünkü sen namaz kılmış olmadın!" buyurdu. Bu üç kez oldu. (Nihayet) o kimse, "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, bunun başka türlüsünü bilmiyorum. Bana doğrusunu öğret!" dedi. Bunun üzerine Nebi şöyle buyurdu: "Namaza durduğunda, önce tekbir al. Sonra Kur'ân'dan kolayına geleni oku! Sonra rükû'a var, eklemlerin yerli yerinde (mutmain) oluncaya kadar dur! Sonra başını kaldır, ayakta büsbütün doğruluncaya kadar dur! Sonra secdeye var, mutmain oluncaya kadar kal! Sonra başını kaldır, mutmain oluncaya kadar otur! Bunu namazının bütününde böyle yap." buyurdu." [663]

İbn Hüzeyme'nin naklettiği hadis de "*Bedevî gibi bir adam geldi.*" şeklinde rivayet edilmiştir.[664]

İbn Kemal, ta'dîli erkânın önemini ifade etmek için hadis kaynaklarında geçen sahih bir hadisi kısaltarak zikretmiştir.

42. HADİS ve 43. HADİS

من لم يحسن صلوته فيلعن عليه صلوته.

"*Kim namazını güzel kılmazsa, namazı ona lânet eder.*"[665]

من اخف اركان صلوته يقول له صلوته ضيعك الله كما ضيعتنى.

"*Kim namazın rukünlarını hafife alırsa namazı ona: "Beni zayi ettiğin gibi Allah'ta seni zayi etsin." Der."*[666]

Mezkûr rivayetler aynı lafızla hadis kitaplarında geçmese de, Taberânî'nin *Evsat'*ta, Enes bin Mâlik'ten rivayet ettiği[667] ve yine Tayâlisî ve Beyhakî'nin, Ubâde bin Sâmit'ten zayıf senetlerle rivayet ettikleri hadisin, namazını tatsam kılmayan kimse hakkında olan kısmı ile aynı manayı ifade etmektedir. [668]

وَإِذَا أَسَاءَ الصَّلاَةَ فَلَمْ يُتِمَّ رُكُوعَهَا وَسُجُودَهَا قَالَتِ الصَّلاَةُ : ضَيَّعَكَ اللَّهُ كَمَا ضَيَّعْتَنِي.

[663] Buhârî, Ezân, 95
[664] İbn Hüzeyme, *Sahîh*, I, 234.
[665] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.41.
[666] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.42.
[667] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, III, 263.
[668] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, IV, 501; Tayâlisî, *Müsned*, I, 478.

"*Kişi namazı kötü kılar, ruku ve secdelerini tam yapmazsa namazı ona " Senin beni zayi ettiğin gibi Allah'ta seni zayi etsin." der.*"

Muhtemelen İbn Kemal, zikrettiği hadisleri, yukarıda geçen hadisin manasından esinlenerek nakletmiştir.

Ravilerden, Ahvas bin Hakîm el-Hımsî'nin zayıflığı konusunda birçok hadis âlimi ittifak etmişlerdir.[669]

Dolayısıyla hadis sened itibari ile zayıftır.

44. HADİS

من قال اذا اصبح لااله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيى و يميت وهو على كل شيء قدير كان له عدل رقبة من ولد اسمعيل عليه السلام و كتب له عشر حسنات وحبط عنه عشر سيآت ورفع له عشر درجات و كان فى حرز من الشيطان حتى يمسى و ان قالها اذا امسى كان له مثل ذلك حتى يصبح.

"*Kim sabahladığı zaman "Lâ ilâhe illallah vahdehû lâ şerîke lehû lehul-mülkü ve lehu'l-hamdu yuhyî ve yumîtu ve hüve alâ külli şeyin kadîr (Allah'tan başka ilah yoktur. Onun ortağı yoktur, hamd onadır, dirilten ve öldüren odur ve her şeye gücü yetendir.)" derse, İsmail Aleyhisselâm'ın çocuklarından birinin kölelikten boynunu kurtarmış gibi olur. On sevap yazılır ve on günahı silinir, on derece yükseltilir ve akşama kadar şeytandan korunmuş olur. Şayet bu duayı akşam okursa, sabaha kadar şeytandan korunmuş olur.*" [670]

Ahmed bin Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Davud, İbn Mace ve Taberânî'nin, Ebî Ayyaş'tan tahric ettikleri hadis "*Yuhyî ve yumîtu*" ziyadesi olmaksızın sahih senetle rivayet olunmuştur. [671]

Muhtemelen İbn Kemal, hadisi *Mişkat'tan* nakletmiştir. [672]

Netice olarak hadis sahihtir.

---

[669] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 304.
[670] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.43.
[671] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVII, 123; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 66; İbn Mace, Dua, 14; Ebû Davud, Edeb, 110.
[672] Tebrîzî, *Mişkât*, II, 39.

45. HADİS

ما من عبد مسلم يقول اذا امسى او اصبح ثلث مرات رضيت بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد نبيا الا انه كان له حقا على الله ان يرضيه يوم القيمة.

"*Herhangi bir Müslüman kul, sabah ve akşam üç defa "Radiytü billâhi rabben ve bi'l-İslâmi dinen ve bi Muhammedin nebiyyen (Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, nebi olarak da Muhammed (a.s)'den razı oldum.)" derse, Allah Teâlâ onu kıyamet gününde muhakkak, fazlı keremiyle razı eder.*" [673]

Ahmed bin Hanbel, Ebû Davud, Nesâî, İbn Mace, Hâkim, Taberânî ve Beyhakî, hadisin senedini "*Ebû Selâm'dan o da nebiye hizmet eden bir adamdan*" şeklinde zikretmişlerdir. [674]

Hâkim, hadisin sıhhatine hükmetmiş; Buharî ve Müslim'in şartlarına uygun görmüştür. [675]

Heysemî, Mizzî'den, Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin senedindeki ricâlin sika olduğunu ve bu sebeple hadisin sahih olduğu görüşünü nakleder.[676]

Tirmizî, Sevbân tarikiyle hadisi tahric etmiş ve bu vecihle hadisin hasen-ğarib olduğunu zikretmiştir.[677]

Irâkî, Tirmizî'ye itirazen ravilerden Sa'd bin Merzibân'ın zayıf olduğunu senet itibariyle hadisin son derece zayıf olduğunu söylemiştir.[678]

Senedde mechûl bir râvî bulunması sebebiyle rivâyeti zayıf gören son dönem âlimleri olsa da, genel kabule göre hadis sahihtir.

---

[673] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.43.
[674] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 303; Davud, Edeb, 110; Nesâî, Cum'a, 33; İbn Mace, Dua, 14; Hâkim, *Müstedrek*, I, 517; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, 367;
[675] Hâkim, *Müstedrek*, I, 517.
[676] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 156.
[677] Tirmizî, Da'vât, 13.
[678] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 254.

46. HADİS

من قال حين يصبح اللهم ما اصبح لى من نعمة او باحد من خلقك فمنك وحدك لا شريك لك فلك الحمد ولك الشكر فقد ادى شكر يومه فمن قال مثل ذلك حين يمسى فقد ادى شكر ليله.

"*Her kim sabaha kavuştuğu zaman "Allahümme mâ esbaha lî min ni'metin ev bi ehadin min halkike feminke vahdeke lâ şerîke leke fe leke'l-hamdu ve leke'ş-şükrü (Ben veya kullarından birisnin nâil olduğu nimetler, ancak sendendir. Senin ortağın yoktur. Hamd ve şükür ancak sanadır.)" duasını yaparsa, şüphesiz o günün şükrünü eda etmiş olur.*" [679]

Bu rivâyeti Ebû Davud, Nesâî, İbn Hibban, Taberânî ve Beyhakî, İbn Ğannem'den yani Abdullah bin Anbese'den merfû' olarak tahric etmişlerdir.[680]

İbn Hibban, hadisin sıhhatıne hükmetmiştir.[681]

İbn Esîr, Abdullah bin Anbese'yi İbn Hibban'dan başka kimsenin güvenilir görmediğini, Ebû Zur'a ise Abdullah bin Anbese'nin bu hadisten başkasıyla tanınmadığını zikreder. [682]

Elbânî rivayeti zayıf görürken, *Mişkat'ta* da zayıf hadisler arasında zikredilmektedir. [683]

Netice olarak hadis senedi itibarı ile zayıftır.

47. HADİS

من قال حين يأوى الى فراشه استغفر الله العظيم الذى لا اله الا هو الحى القيوم واتوب اليه ثلاث مرات غفر الله ذنوبه و ان كانت مثل زبد البحر او عدد رمل عالج او عدد ورق الشجر او عدد ايام الدنيا.

[679] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.43.
[680] Ebû Davud, Edeb, 110; Nesâî, Ezân, 28; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 142; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, VI, 211.
[681] İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 142.
[682] İbn Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, IV, 245.
[683] Tebrîzî, *Mişkât*, II, 41.

"*Her kim yatağına yatmak için geldiği zaman üç defa, "Estağfirullah el azîm ellezî lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu el-kayyyûmu ve etûbu ileyhi (Ondan başka ilah olmayan, Hay ve Kayyûm olan Azîm Rabbimden günahlarımın bağışlanmasını diliyorum)" derse, Allah Teâlâ onun günahlarını denizlerin köpüğü kadar olsada, sahrada bulunan kumların adedi kadar olsa da veya ağaçların yapraklarının sayısı kadar olsa da, veya dünya günlerinin sayısı kadarda olsa, affeder.*" [684]

Bu rivâyet, İmam Ahmed, Tirmizî ve Ebû Ya'la'nın, Ebû Said el-Hudrî'den naklettikleri merfû' hadistir. [685]

Tirmizî, hadisin hasen-ğarib olduğunu söylemiştir.[686]

İbn Esîr, Tirmizî'nin hasen dediğini aktardıktan sonra, ravilerden Ubeydullah bin Velid'in ve hocasının zayıf olduğunu zikretmiştir.[687]

Irâkî, hadisin zayıf da olsa şahidlerinin olduğuna işaret etmiş ve Buharî'nin *Tarih*'inde "حين يأوى الى فراشه" ve "ثلاث مرات" ziyadeleri olmaksızın hadisi nakledttiğini bildirmiştir.[688]

Hadis *Mişkat'ta* zayıf hadisler arasında nakledilmiştir. [689]

48. HADİS

الاذان جزم والاقامة جزم والتكبير جزم.

"*Ezan cezimdir (kelime sonu sükûnlu), kâmet cezimdir, tekbir cezimdir.*"[690]

Abdurrezzak, bu rivâyeti *Musannef*'inde, İbrahim en-Nehâî'den maktu olarak, "التكبير جزم" şeklinde tahric etmiştir.

Tirmîzî, rivâyeti İbrahim en-Nehâî'den "التكبير جزم والسلام جزم" lafızlarıyla naklederken, Bûsirî ve İbn Hacer, İbrahim en-Nehâî'nin sözü olan bu haberin, Hz. Peygamber'e isnadının sahih olmadığını zikretmişlerdir.[691]

---

[684] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.43.
[685] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII, 130; Tirmizî, Da'vât, 17; Ebû Ya'la, *Müsned*, II, 495.
[686] Tirmizî, Da'vât, 17.
[687] İbn Esîr, *Câmiu'l-Ehâdîs*, IV, 269.
[688] Irâkî, *el-Muğnî*,
[689] Tebrîzî, *Mişkât*, II, 41.
[690] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.49.

Manası konusunda âlimler arasında tartışma konusu olan haberin Hz. Peygamber'e isnadı doğru olmamakla beraber, tabiînden olan İbrahim en-Nehâî'nin bu sözü maktû'dur. Hz. Peygamber'e nisbeti doğru değildir.

49. HADİS

قوله عليه السلام لبلال رضي الله تعالى عنه اذا اذنت فترسل واذا اقمت فاحدر.

Efendimiz Aleyhisselâm, Bilal (r.)e, "*Ezan okuduğun zaman uzatarak, kâmet getirdiğin zaman ise uzatmadan hadır üzere oku.*" buyurmuştur. [692]

Hadis, Câbir (r.) tarîkiyle merfû' olarak, Tirmîzî, İbn Adiyy, Hâkim ve Taberânî tarafından tahric edilmiştir.[693]

Hâkim, tahric etmiş olduğu hadisin ravileri hakkında, Amr bin Fâid dışında ta'n edilen bir ravi olmadığını zikretmiş ve hadisin başka bir senetle tahric edilmediğini bildirmiştir. [694]

Tirmîzî, merfû' olarak Abdu'l-Münim'in senediyle rivayeti tahric ettikten sonra, bu sened dışında bir senedle hadisi bilmediklerini, isnadın mechul olduğunu zikretmiştir.[695]

İbn Ebi Şeybe ve Beyhakî, Ömer (r.)'den mevkuf olarak gelen rivayeti tahric etmişlerdir.[696]

Darekutnî, râvilerden Amr bin Fâid'in metruk ravi olması sebebiyle Ömer (r.)'den mevkuf olarak gelen hadisi tercih etmiştir.[697]

a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Dokuz ana hadis mecmuasında mevcut olan hadislerin sayısı 7'dir. Dokuz ana hadis mecmuası dışındaki eserlerde (hadis, tefsir, tabakât, tarih vb. kitaplarda) yer alan hadis sayısı 29'dur. Rivayetlerden, 19 rivayet ise Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabında mevcuttur.

---

[691] Tirmizî, Salât, 223; Bûsirî, *İthâf*, II, 222; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa,* I, 359.
[692] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.49.
[693] Tirmizî, Salât, 143; Hâkim, *Müstedrek,* I, 204; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II, 269; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, VII, 192.
[694] Hâkim, *Müstedrek,* I, 204.
[695] Tirmizî, Salât, 143.
[696] Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, I, 215; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* II, 344.
[697] Dârekutnî, *Sünen*, I, 238.

b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	Yüzdesi
Dokuz ana hadis mecmuası	29	%59,1
Dokuz ana hadis mecmuası dışında	20	%40,1
Kaynaklarda yer almayan	0	%0
Toplam	**49**	**%100**

c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Makbul olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	Yüzdesi
Sahih	22	%44,9
Hasen	6	%12,2
Toplam	28	%57,1

Merdud olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	Yüzdesi
Zayıf	18	%36,73
Mevzû'	2	%4,08
Kaynaklarda bulunamayan veya Hakkında hüküm verilemeyen	0	%0
Toplam	20	%40,81

İbadet bölümünde nakledilen hadislerin %39'unun *İhya* kitabından nakledildiğini düşünmekteyiz.

4- Ahlak

Kemalpaşazâde, " *İlim bir müminin kalbine girdiği zaman o kişinin göğsü açılır, yakîni artar ve lisânı hikmetle konuşur ki işte bu hikmeti Allah Teâlâ, veli kulunun kalbine yerleştirmiştir.*" şeklindeki sözleriyle hadisten iktibas ederek konuyu işlemeye başlamıştır.

Şeyh, mürşid, hoca-talebe ilişkileri, bu kimseler üzerine düşen görevler ve takva sahibi ve zâhid nasıl olunur gibi konuları ele almıştır. Netice olarak müslüman kimsenin ahlâken olması gerektiği halleri, âyet ve hadislerle izah etmeye çalışmıştır.

1. HADİS

ثلاث مهلكات شح مطاع وهوى متبع واعجاب المرء بنفسه.

"*Helak edici üç şey vardır. İtaat olunan cimri, tabi olunan hevâ ve övünülen nefis.*" [698]

Bu hadisi Bezzar, Taberânî, Beyhakî ve Ebû Nuaym, Enes (r.)'den merfû' olarak tahric etmişlerdir.[699]

İbn Kemal, Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından hadisi nakletmiştir.[700]

Heysemî, râvîlerden Zâide bin Ebi Rakkâd ve Ziyad Nemîrî'nin her ikisinin de rivayetiyle, ihticac edilemeyeceğini zikretmiştir.[701]

Ebû Nuaym, hadisin garib olduğunu, Hafız Irakî ise senedinin zayıf olduğunu söylemiştir. [702]

Zikredilenlere göre hadis zayıftır.

2. HADİS

ما خلق الله نفسا من اوليائه الاعلى السخاوة وحسن الخلق.

[698] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.34.
[699] Bezzâr, *Müsned*, II, 346; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 328; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, II, 203; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 100.
[700] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 33.
[701] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 91.
[702] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 21; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 369.

"*Hiç şüphesiz Allah Teâlâ veli kullarını cömertlik ve güzel ahlak üzere yaratmıştır.*" [703]

Bu rivâyet hadis kaynaklarında mezkûr haliyle bulunamamıştır. Ancak yakın kelimeler barındırması ve mânâ bakımından benzemesi sebebiyle, Gazâlî'ninde naklettiği aşağıdaki hadisten mânâ olarak rivayet edildiğini düşünmekteyiz:

إن الله استخلص هذا الدين لنفسه ولا يصلح لدينكم إلا السخاء وحسن الخلق ألا فزينوا دينكم بهما.

"*Allah Teâlâ bu dini kendisi için seçmiştir. Dininizi cömertlik ve güzel ahlaktan başka bir şey ıslah edemez. O zaman dininizi cömertlik ve güzel ahlakla süsleyin.*"

Bu rivâyet Taberânî'nin, İmrân bin Husayn'dan tahric etmiş olduğu hadistir.[704] Heysemî, râvilerden Amr bin Husayn el-Ukaylî'nin metrûk olduğunu zikretmiştir. [705]

Suyûtî, hadisi zikretmiş ve zayıf olduğu kanaatine varmıştır. [706]

Irâkî, Harâitî'nin *Mekarimu'l-Ahlâk* kitabında, Ebû Said el-Hudrî'den nakledilen rivayeti zikretmiş ve senedinin "Leyyin"[707] olduğunu bildirmiştir.[708]

Netice olarak rivayet senedi itibarı ile zayıftır.

3. HADİS

اللهم اجعل قوت آل محمد كفافا.

"*Allah'ım Muhammed'in ailesine yeterli azık ver.*"

İbn Kemal, zikri geçen haberi Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[709]

---

[703] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.34.
[704] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 165.
[705] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, III, 315; VIII, 45.
[706] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 139.
[707] Cerhin, Irâkî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sığadır. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibar için alınır. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 164.
[708] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 734.

Irâkî, hadisi Ebû Hureyre'den rivayet etmiş; rivâyetin Müslim ve Buharî'nin ittifak ettiği hadislerden olduğunu söylemiştir.[710]

Müslim'de geçen rivayet aynı manada olup "قوت" lafzı yerine "رزق", "كفافا" lafzı yerine "قوتا" lafızlarıyla tahric edilmiştir. [711]

Netice olarak hadis sahihtir.

4. HADİS

يقول الله تعالى فبعزتى وجلالى لا اجمع على عبدى خوفين ولا اجمع امنين فاذا امننى فى الدنيا اخفته يوم القيمة واذا خافنى فى الدنيا امنته يوم القيمة.

"*Allah Teâlâ şöyle buyuruyor, izzetim ve celâlime yemin ederim ki; kulumun üzerinde iki korkuyu bir arada bulundurmam ve iki emniyeti bir arada bulundurmam. Dünyada benden emin olursa, ahirette onu korkuturum, şayet dünyada benden korkarsa, ahirette onu emin kılarım.*" [712]

Kutsî hadislerden olan rivâyeti, İbn Hibban, Beyhakî ve İbn Asakir, Ebû Hureyre'den merfû' olarak; [713] İbn Mübarek ve Bezzâr, Hasan Basrî'den mürsel olarak tahric etmişlerdir.[714]

İbn Hibban, Ebû Hureyre'den gelen naklin sıhhatine hükmetmiş, Şuayb Arnavut ise hadisin hasen olduğunu zikretmiştir.[715]

Darekutnî, *İlel* adlı kitabında, Muhammed İbn Amr'ın Ebû Seleme'den hadis işitmediğini, bu sebeble Ebû Hureyre'den gelen naklin sahih olamayacağını, hadisin Hasan Basrî'den mürsel olarak tahric edildiğini bildirmektedir.[716]

Zikrettiklerimize göre hadis hasendir.

---

[709] Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 429.
[710] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 893.
[711] Müslim, Zekat, 126.
[712] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.36.
[713] İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 406;
[714] İbn Mübârek, *Zühd*, s. 51; Bezzâr, *Müsned*, II, 403.
[715] İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 406.
[716] Dârekutnî, *el-İlel*, VIII, 38.

5. HADİS

يحشر كل عبد على ما مات عليه.

"*Her kul, öldüğü hal üzere haşrolunur.*"[717]

Bu hadisi Müslim, Hâkim ve İbn Hibban, Câbir(r.)'den merfû' olarak "يحشر" yerine "يبعث" lafzıyla tahric etmişlerdir.[718]

Rivâyeti İbn Kemal, "يحشر" lafzıyla Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[719]

Rivayet sened itibari ile Müslim'in sıhhat şartlarına uygundur. Hâkim ve İbn Hibban, hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir.

Taberâni ve İbn Hibban'ın rivayet etmiş oldukları hadisin sonunda, " *Mü'min kimse imanı üzere, münafık kimse nifakı üzerine*" ziyadesi vardır. [720]

Tahâvî(321/933), hadisin şerhinde kişinin ölmeden önceki niyeti üzerine kalacağını; eğer hayırlı bir iş işlerken vefat ederse, vefat ettikten sonrada bu kimsenin sevabının devam edeceğini zikretmiştir.[721]

Hadis sahihtir.

6. HADİS

يحشر المرء مع من احبه.

"*Kişi sevdiğiyle beraber haşrolunur.*"[722]

Müslim ve Buharî'de, İbn Mesud'dan merfû' olarak rivayet edilen "*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*" hadisine "يحشر" ziyadesiyle nakledilen haber, hadisin şerhi niteliğindedir. [723]

---

[717] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.36.
[718] Müslim, Cennet ve Sıfatü Naîmihe ve Ehlihe, 81; Hâkim, *Müstedrek*, II, 453; İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, 304.
[719] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 317.
[720] İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, 304; Taberânî, *El-Mu'cemu'l-Evsat*, IX, 38.
[721]Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsar*, I- XVI, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, 1994, I, 233.
[722] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.36.

Ayrıca Nisa suresinde yer alan, " *Her kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar Allah Teâlâ'nın kendilerine nimet verdiği, peygamberlerle, sıdıklarla, şehitlerle ve sâlihlerle birliktedirler. Bunlar ise ne güzel arkadaştırlar.*"[724] mealindeki âyeti kerime bu hadisin şahidi olarak zikredilmiştir.[725]

Müslim, Buharî ve diğerlerinin nakletmiş olduğu haber sahihtir.

7. HADİS

من علم علما فكتمه الجم يوم القيمة بلجام من النار.

"*Kim bir ilim bilir de onu gizlerse, ona kıyamet günü cehennem ateşinden bir gem vurulur.*"[726]

Ebû Hureyre, Enes bin Malik, İbn Mesud, İbn Ömer gibi birçok sahabeden farklı tariklerle rivayet edilen hadis "*Kim bir ilmi bilir de onu gizlerse*" yerine " *Kim bir ilimden sorulurda onu gizlerse*" kaydıyladır.

Aynı mânâdaki hadisler arasında senet itibari ile en sağlam olanı Ebû Hureyre'den rivayet edilenidir.[727]

Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mace, İbn Hibban ve Hâkim'in tahric etmiş oldukları hadis hakkında Tirmizî hasendir derken, İbn Hibban ve Hâkim rivâyete sahih hükmü vermişlerdir. [728]

İbn Kemal bu rivâyeti, "*Kim bir ilmi bilir de onu gizlerse*" kaydıyla, Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir. [729]

Hafız Irakî, *İhya'da* geçen rivayeti, Ebû Hureyre'den gelen rivayet olarak aktarmış ve lafız farklılığına dikkat çekmemiştir.[730]

Netice olarak hadis sahihtir.

---

[723] Buhârî, Edeb, 97; Müslim, el-Birr ve's-Sıla ve'l-Edeb, 165.
[724] Nisa 4/ 69.
[725] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Marife, Beyrut, h. 1379, X, 555.
[726] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.38.
[727] Suyûtîi, *Câmiu'l-Ehâdîs*, 20, 364.
[728] Ebû Dâvud, İlim, 9; Tirmîzî, İlim, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 24; Hâkim, *Müstedrek*, I, 101.
[729] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 22.
[730] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 18.

8. HADİS

يوشك ما من قوم عملوا بالمعاصى وفيهم من يقدر على ان ينكر عليهم فلم يفعل الا ان يعمهم الله تعالى بعذاب من عنده.

"*Bir toplumda masiyetler işlenir ve o toplumda bu masiyetleri kaldırmaya gücü yetenler olduğu halde bunu yapmazlarsa, Allah Teâlâ'nın o topluma kendi katından umûmî bir azap göndermesi yakın olur.*" [731]

İbn Kemal, zikri geçen hadisi Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından aktarmıştır.[732]

Hafız Irâkî, *İhya'daki* hadisleri tahric ederken, Ebû Sa'lebe el-Hüşanî'nin Nebi Sallalahu Aleyhi ve Sellem'e "لا يضركم من ضل إذا اهتديتم"[733] ayetinin tefsirini sorduğunda, Nebi aleyhisselamın bu rivâyeti söylediğini belirtmiştir.[734]

Ayrıca hadis, Ebû Bekir (r.)'den merfû' olarak rivayet edilmiştir.

Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mace ve İbn Hibban'ın zikretmiş oldukları hadiste, Nebi salllahu aleyhi ve sellemle mezkûr ayetin tefsiri sorulduğunda o, cevaben: "*İnsanlar bir zalimi gördüğünde onu durdurmazlarsa ya da bir münkeri gördüklerinde onu değiştirmezlerse, Allah Teâlâ cezasını tamamına umumlaştırır.*"[735] buyurmuştur.

Tirmizi hadis hakkında hasen-sahih derken İbn Hibban rivâyetin sıhhatine hükmetmiştir.[736]

Şuayb Arnavud, isnadının Şeyhayn'ın şartlarına uygun ve sahih olduğunu söylemiştir. [737]

Netice olarak hadisin isnadı sahihtir.

---

[731] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.38.
[732] Gazzâlî, *İhyâ*, III, 306.
[733] Mâide 5/105.
[734] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 583.
[735] Ebû Dâvud, Melâhim, 17; Tirmîzî, Fiten, 8; İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 539.
[736] Tirmîzî, Fiten, 8
[737] İbn Hibbân, *Sahîh*, I, 539.

9. HADİS

ليس منا من لم يرحم صغيرنا ولم يوقر كبيرنا ولم يأمر بالمعروف ولم ينه عن المنكر.

"*Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize hürmet etmeyen, iyiliği emretmeyen ve kötülükten alıkoymayan bizden değildir.*"[738]

Bu hadisi Ahmed, Tirmizî ve Taberanî, İbn Abbas'tan merfû' olarak tahric etmiştir.[739]

Tirmizî, rivayet etmiş olduğu hadisin ğarib olduğunu söylemiştir. Senedde yer alan Leys bin Ebi Süleym, zayıftır.[740] Suyûtî, şevahidi sebebiyle hadisi hasen olarak kabul etmiştir.[741]

Hadisin başındaki "*İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak*" kısmı olmaksızın, hadis sahih senedlerle sünen kitaplarında mevcuttur. Ancak ziyadesiyle rivayet edilen kısım, kaynaklarda ya zayıf ya da şahitleri sebebiyle hasen olarak kabul edilmiştir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda rivayet sened itibarı ile hasen seviyesine ulaşmıştır.

10. HADİS

ما اعمال البر عند الجهاد فى سبيل الله تعالى الا كنفثة واحدة فى بحر لجي وما جميع اعمال البر والجهاد فى سبيل الله عند الامر بالمعروف والنهي عن المنكر الا كنفثة واحدة فى بحر لجي.

"*Allah Teâlâ'nin yolunda yapılan cihadın yanında iyi ameller, büyük ve derin bir denizde ancak bir nefes gibidir. Emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münkerin yanında*

[738] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.38.
[739] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 170; Tirmîzî, el-Bir ve's-Sıla, 15; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 72.
[740] Tirmîzî, el-Bir ve's-Sıla, 15.
[741] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 257.

Allah yolunda cihad ve bütün iyi ameller, büyük ve derin bir deniz içinde alınan bir nefes gibidir." [742]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti *İhya'*dan nakletmiştir.[743]

Irâkî, rivayeti iki kısım olarak ele almış, ilk kısmı, Deylemî'nin Câbir(r.)'den merfû' olarak rivayet ettiğini ve senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. İkinci kısmın ise mürsel veya mu'dal olarak, Ali bin Ma'bed tarafından *Tâat ve Ma'siyet* kitabında Yahya bin Atâ'dan nakledildiğini söylemiş; râvîlerden Yahya bin Atâ'nın kim olduğunu ise bilmediğini zikretmiştir.[744]

11. HADİS

من راى منكم منكرا فليغيره بيده فان لم يستطع فبقلبه وذلك اضعف الايمان.

"*Sizden biriniz bir münkeri gördüğü zaman, onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse kalbiyle düzeltsin ki bu imanın en zayıf olanıdır.*"[745]

Mervan, bayram günü namazdan önce hutbeye çıkınca cemaatten biri namazdan önce hutbeye çıkılmasının sünnete uygun olmadığını söylemiş bunun üzerine Ebû Said el-Hıudrî o kişinin kim olduğunu sormuş, falancanın oğlu falandır denilince de, ben "*Nebi salllallahu aleyhi ve sellemden şöylece işittim*" diyerek hadisi zikretmiştir. Ancak onun rivâyetin sonunda eliyle değiştiremezse kaydından sonra diliyle değiştirsin şeklinde ilavesi vardır.

Müslim, İbn Hibban, Tirmizî ve Nesaî'nin, Ebû Said el-Hudrî'den tahric ettikleri hadis, Şeyhayn'ın sıhhat şartlarına uygundur.[746]

Dolayısıyla hadis sahihtir.

12. HADİS

كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا طَغَى نِسَاؤُكُمْ ، وَفَسَقَ شَبَابُكُمْ، قَالُوا : وَإِنَّ ذَلِكَ لَكَائِنٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ : " نَعَمْ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، وَأَشَدُّ مِنْهُ سَيَكُونُ "، قَالوا : وَمَا أَشَدُّ مِنْهُ يَا رَسُولَ

[742] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.38.
[743] Gazzâlî, *İhyâ*, III, 307.
[744] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 584.
[745] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.38.
[746] Müslim, Îmân, 78; Nesâî, Îmân ve Şerâiuhû, 17; Tirmizî, Fiten, 11; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 541.

اللَّهِ؟، قَالَ : " كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا لَمْ تَأْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ، وَلَمْ تَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ؟ "، قَالُوا : وَكَائِنٌ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ : " نَعَمْ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ وَأَشَدُّ مِنْهُ سَيَكُونُ "، قَالُوا : وَمَا أَشَدُّ مِنْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ : " كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَعْرُوفَ مُنْكَرًا، وَرَأَيْتُمُ الْمُنْكَرَ مَعْرُوفًا؟ "، قَالُوا : وَكَائِنٌ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ : " نَعَمْ، وَأَشَدُّ مِنْهُ سَيَكُونُ، قَالُوا : وَمَا أَشَدُّ مِنْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، كيف انتم اذا امرتم بالمنكر ونهيتم عن المعروف قَالُوا : وَكَائِنٌ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قال نعم.

"Kadınlarınız azdığı ve gençleriniz fasık olduğu zaman, sizin haliniz nasıl olur? Onlar, "Böyle bir şey olacak mı ey Allah'ın elçisi?" dediler. Efendimiz aleyhisselâm, "Evet, nefsim elinde olana yemin ederim ki, bundan daha şiddetlisi olacak" buyurdu. Onlar, "Ey Allah'ın elçisi, bundan daha şiddetlisi hangi şeydir? dediler. Efendimiz aleyhisselam, "Evet" dedi. "İyiliği emretmez, kötülükten alıkoymazsanız sizin haliniz nasıl olur?" "Bu gerçekten olacak mı ya rasûlallah?" dediler. Efendimiz "Evet" dedi. "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki bundan daha şiddetlisi olacak." buyurdu. "Bundan daha şiddetlisi hangi şeydir ya rasûlallah? dediler. Efendimiz: "Sizler marufu münker, münkeri maruf gördüğünüz zaman, nasıl olur?" "Böyle bir şey olur mu ya Rasûlallah?" dediler. Efendimiz aleyhisselâm, "Nefsim elinde tutan Allah'a yemin ederim ki bundan daha şiddetlisi olacak" buyurdu. Onlar, "Bundan daha şiddetli olan ne var ya rasûlallah? dediler. Efendimiz, "Kötülüğü emrettiğiniz ve iyiliklerden alıkoyduğunuz zaman siz nasıl olursunuz?" buyurdu. Onlar da "Bu da olacak mı? Ya Rasûlallah" dediler. Efendimiz," Evet olacak" cevabını verdiler."[747]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[748]

Irâkî, İbn Ebi'd-Dünya'nın rivâyeti zayıf bir senetle " كيف بكم إذا أمرتم بالمنكر ونهيتم عن المعروف" ziyadesi olmaksızın tahric ettiğini, Ebû Ya'la'nın,

[747] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.39.
[748] Gazzâlî, *İhyâ*, III, 308.

Ebû Hureyre'den yine zayıf bir isnadla bazı sual ve cevapları eksik olduğu halde tahric ettiğini bildirir.[749]

Her iki rivayette sened itibariyle zayıftır.

13. HADİS

قال ابن عباس رضى الله عنهما: ليأتى على الناس زمان الا فيه اماتوا سنة نبيهم واحيوا فيه بدعة انفسهم حتى يموت السنن ويحيى البدع.

İbn Abbas (r.) dedi ki: "*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki işte o zamanda insanlar peygamberinin sünnetini öldürürler, kendi nefislerinin uydurmalarını ihya ederler. Hatta bu zamanda sünnetler yok olur ve bidatler ihya olur.*"[750]

Taberânî, İbn Abbas'tan mevkuf olarak nakledilen haberi benzer lafızlarla tahric etmiştir.

ما أتى علي الناس عام إلا أحدثوا فيه بدعة وأماتوا فيه سنة حتى تحيى البدع وتموت السنن.

"*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki işte o zaman insanlar bidat işlerler ve sünneti öldürürler taki bidatler canlanır ve sünnetler ölür.*"[751]

Heysemî, Taberânî'nin naklettiği hadisin râvîlerinin sika olduğunu bildirir.[752]

Mevkuf olan haber sened itibari ile sahihtir.

14. HADİS

لو رأيتم احدا يطير فى الهواء ويمشى فى البحر او يأكل النار فصدر عنه شيء يخالف الشرع فادعى لنفسه الكرامة فاعلموا انه كان ساحرا كذابا ضالا مضلا.

"*Bir kimsenin havada uçtuğunu, denizde yürüdüğünü veya ateşi yediğini görürseniz ve o kimseden şeriate aykırı bir şey meydana çıkar, kendi nefsinin*

[749] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 581; Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, XXXVIII, 244.
[750] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.39.
[751] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 262.
[752] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 447.

kerametini de iddia ederse, bilmiş olun ki o kimse sihirbazdır, sapıktır ve saptırıcıdır."[753]

Rivayet hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Ancak İbn Kesîr tefsirinde Yunus bin Abdi'l-A'lâ, İmam Şâfî'ye, "Leys bin Sa'd şöyle derdi" deyip benzer bir rivayet zikretmiştir.

إذا رأيتم الرجل يمشي على الماء ويطير في الهواء فلا تغتروا به حتى تعرضوا أمره على الكتاب والسنة.

"*Su üzerinde yürüyen, havada uçan bir adam gördüğünüzde, yapmış olduğu işleri Kur'an ve sünnete arzetmeden o kimseye aldanmayın.*"[754]

Muhtemelen İbn Kemal, rivayeti İbn Kesîr'in tefsirinden bazı ekleme ve çıkarmalarla nakletmiştir. Leys bin Sa'd (175/791) tebei tâbiîn ve evliyanın büyüklerinden fıkıh ve hadis ilimleriyle meşgul olmuş bir zattır.

Haberin peygambere nisbet edilmesi ise hatalıdır.

15. HADİS

من كان فيه خصلتان كتب الله تعالى شاكرا صابرا من نظر فى دينه الى من هو فوقه فاقتدى به ونظر فى دنياه الى من هو دونه فحمد الله تعالى على ما فضله كتب الله شاكرا صابرا ومن نظر فى دينه الى من هو دونه ونظر فى دنياه الى من هو فوقه ناسيا على ما فات منه لم يكتبه شاكرا صابرا.

"*Kimde iki özellik olursa, Allah Teâlâ o kimseyi şükredenler ve sabredenlerden yazar. Kim din işlerinde kendisinden daha üstün birine bakar ve ona uyar, dünya işlerinde de, kendisinden daha düşük olanlara bakar, kendisine verilen nimetler üzerine Allah Teâlâ'ya hamd ederse, Allah Teâlâ onu şükreden ve sabredenlerden yazar. Her kim dini konularda kendinden daha aşağı olan bir*

[753] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.42.
[754] İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 232.

kimseye bakar, dünyalık konusunda ise, neleri kaybettiğini unutarak, kendisinden daha üstte olana bakarsa, Allah Teâlâ onu şükreden ve sabredenlerden yazmaz."[755]

Bu rivâyet Tirmizî, Abdullah İbn Mübarek ve İbn Sinnî'nin, Amr bin Şuayb - Babasından-Dedesinden tarikiyle tahric ettikleri merfû' bir hadistir. Tirmîzî rivâyetin sonunda isnadın hasen-ğarib olduğunu bildirmiştir.[756]

Suyûtî, Tirmizî'den nakletmiş olduğu hadisi hasen vasfıyla değerlendirmiştir.[757]

Hadis sened itibariyle hasendir.

16. HADİS

من تواضع لغني لغنائه فقد ذهب ثلثا دينه.

"*Kim bir zengine zenginliğinden dolayı tevazu gösterirse, dininin üçte ikisi gider.*" [758]

Zikredilen rivâyet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Ancak yakın mana ve benzer lafızlarla Beyhakî'nin, İbn Mesud (r.)'dan tahric etmiş olduğu hadisin kişiye zenginliğinden dolayı tevazu göstermekle ilgili kısmı zikri geçen hadise benzemektedir.

من دخل على غنيٍّ فتواضع له ذهب ثُلُثا دينه.

"*Kim bir zenginin yanına girer ona (zenginiği sebebiyle) tevazu gösterirse, dininin üçte ikisi gider.*"[759]

Rivayet sened itibariyla zayıftır. İbn Kemal'in zikretmiş olduğu şekliyle hadisi İbn Cevzî, mevzû' hadisler arasında sayarken, Suyûtî, Beyhakî'de geçen rivayeti delil göstererek hadisin mevzû' olmadığını ancak zayıf olduğunu zikretmiştir. [760]

Zikredilenlere göre hadis zayıftır.

---

[755] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.44.
[756] Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme ve'r-Rakâik ve'l-Ver', 53.
[757] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 367.
[758] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.46.
[759] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, XII, 374.
[760] İbn Cevzî, *Mevzûât*, III, 133; Suyûtî, *ed-Duraru'l-Müntesira*, I, 19.

17. HADİS

حب الدنيا رأس كل خطيئة.

"*Dünyayı sevmek bütün hataların başıdır.*"[761]

İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhakî, hadisi Hasan Basrî'den mürsel olarak tahric etmişlerdir. Deylemî, senetsiz bir şekilde Ali (r.)'den merfû' olarak zikretmiştir. Ebû Nuaym, Süfyan es-Sevrî'nin İsa (a.s.)'nın sözü olarak aktardığı rivayeti tahric etmiştir.[762]

Mişkat'ta, Rizzîn'in Huzeyfe'den rivayet ettiği zikredilmiş ve hadis zayıf olarak nitelenmiştir. [763]

İbn Teymiye, haberin mevzû' olduğunu söylemiş, Elbânî de, İbn Teymiye'ye uyarak takrîr etmiştir.[764]

Gazzâli'nin *İhya* adlı kitabında da geçen hadisin tahricinde Hafız Irâkî, Hasan Basrî'nin mürsel rivayetini kaydetmiştir.[765]

Hasan Basrî'nin mürselatı hakkında eğer kendisinden sika raviler rivayet ettiyse hadisin sıhhatine hükmetmişlerdir Ebû Zur'a, Hasan Basrî'nin mürsel hadislerini tetkik ettiğini sadece dört rivayet dışında bütün mürsel hadisleri için bir aslın bulunduğunu zikretmiştir.[766]

Dolayısıyla hadis zayıftır.

18. HADİS

عز الدنيا بالمال وعز الآخرة بالاعمال.

"*Dünyanın izzeti mal ile ahiretin izzeti ise amellerledir.*"[767]

Rivâyet Ömer bin Hattâb (r.)'dan senetsiz olarak zikredilmiştir. [768] Hadis kaynaklarında merfû' şekline rastlanmamıştır.

---

[761] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.46.
[762] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 392; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 377.
[763] Tebrîzî, *Mişkât*, III, 130.
[764] Elbânî, *Silsiletü'l-Daîfe*, III, 370.
[765] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 980.
[766] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 392.
[767] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.46.

19. HADİS

لا تجلسوا عند كل ناصح الاعند ناصح يدعوكم من خمس الى خمس من الكبر الى التواضع و من الهوى الى الطاعات ومن حب الدنيا الى الزهد ومن الشك الى اليقين و من الرياء الى الاخلاص.

"*Her nasihatçinin yanında oturmayın. Ancak sizi beş şeyden diğer beş şeye çağıran nasihatçının yanında oturun. Kibirden tevazuya, hevâdan itaate, dünyayı sevmekten zühde, şüpheden yakîne ve riyadan ihlâsa.*"[769]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[770]

Irâkî, Câbir (r.)'den rivayet edilen hadisi Ebû Nuaym ve İbn Cevzî'nin tahric ettiğini bildirmektedir. İbn Cevzî, hadisi mevzû' hadisler arasında zikretmektedir. [771]

Tahric edilen hadiste "ناصح" lafzı yerine "عالم" lafzı kullanılmıştır.

Suyûtî, rivayetin aslında Şakîk'in vaazlarda insanlara nasihat etmek için söylediği bir söz olduğunu, râvîlerin bunu hadis zannedip Hz. Peygamber^'e isnad ederek merfû' hadis olarak rivâyet ettikleri bildirmektedir.[772]

Dolayısıyla hadisin peygambere isnadı sahih değildir.

20. HADİS

المؤمن من يحب لاخيه المسلم ما يحب لنفسه.

"*Mümin, kendi nefsi için sevdiğini Müslüman kardeşi içinde seven kimsedir.*"[773]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[774]

---

[768] Sıddîkî, Ali bin Muhammed Alân b. İbrahim el- Bekrî es-Sıddîkî eş-Şâfiî, *Delîlu'l-Fellâhîn li Turuki Riyâdi's-Sâlihîn*, I-VIII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2010, III, 74.
[769] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.46-47.
[770] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 121.
[771] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 39.
[772] Suyûtî, *el-Leâlî*, I, 194.
[773] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.47.
[774] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 91.

Irâkî, hadisin Buharî ve Müslim'de, " لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه" lafzıyla Enes (r.)'den tahric edilen merfû' rivayetten, mânâ olarak rivayet edildiğini bildirmiş ve Gazzâlî'nin naklettiği şekilde bir rivayet bulamadığını bildirmiştir.[775]

Dolayısıyla rivayetin lafız itibarı ile aslı yokken, mana itibarı ile sahihtir.

21. HADİS

كن ورعا تكن اعبد الناس وكن قنعا تكن اشكر الناس واحب للناس ما تحب لنفسك تكن مؤمنا.

"*Vera (takva) sahibi ol ki insanların en çok ibadet edeni olursun. Kanaat sahibi ol ki insanların en çok şükredeni olursun. Kendi nefsin için sevdiğin şeyleri insanlar için sev ki mümin olursun.*"[776]

Ebû Hureyre'den merfû' olarak rivayet edilen hadisi, İbn Mace ve Beyhakî tahric etmişlerdir. Hadisin devamında, "*Müslüman olan komşularına iyilik yap ve az gülen ol zira gerçekte çok gülmek kalbi öldürür.*" Zikri geçmektedir.[777]

Bûsirî, hadisinin senedinin hasen olduğunu söylemiştir.[778]

Elbânî rivâyeti sahih hadisler arasında zikredip senedinin sıhhatine hükmetmiştir. [779]

Dolayısıyla rivayet sened itibarı ile sahihtir.

22. HADİS

من انتهر صاحب بدعة ملأ الله تعالى قلبه امنا وايمانا.

"*Her kim bidat sahibine itibar etmez ve ona engel olursa, Allah Teâlâ onun kalbini emniyet ve imanla doldurur.*" [780]

[775] Buharî, Îmân, 7; Müslim, Mesâkât, 20; Irâkî, *el-Muğnî*, I, 514.
[776] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.47.
[777] İbn Mace, Zühd, 24; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, VII, 499;
[778] Suyûtî, *Câmiu'l-Ahâdîs*, XV, 408.
[779] Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb*, II, 152.
[780] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.47.

Bu rivâyet, Ebû Nuaym ve Kudâî'nin İbn Ömer'den merfû' olarak tahric etmiş oldukları hadisin bir kısmıdır. Hadisin tamamı aşağıda zikredildiği şekildedir:

من انتهر صاحب بدعة ملأ الله قلبه أمنا وإيمانا ومن أهان صاحب بدعة أمنه الله من الفزع الأكبر ومن ألان له وأكرمه أو لقيه ببشر فقد استخف بما أنزل على محمد صلى الله عليه و سلم.

"*Her kim bidat sahibine itibar etmez ve ona engel olursa, Allah Teâlâ onun kalbini emniyet ve imanla doldurur. Kim bidat sahibini hafife alıp ona muhâlif olursa, Allah Teâlâ büyük korku ve sıkıntının olduğu kıyamet gününde onu emniyetli kılar. Her kim de bidat sahibine yumuşak davranır, ona ikram eder yahut sevinçle onu karşılarsa muhakkak ki Muhammed'e indirileni hafife almıştır.*"[781]

Hafız Irâkî, Gazzâlî'nin *İhya* kitabında geçen hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.[782]

Rivayet sened itibarı ile zayıftır.

23. HADİS

من اهان صاحب بدعة امن الله يوم الفزع الاكبر.

"*Kim bidat sahibini hafife alıp ona muhâlif olursa, Allah Teâlâ onu büyük korku ve sıkıntının olduğu kıyamet gününde emniyetli kılar.*"[783]

Bu rivâyet bir önce geçen hadisin devamı olup, sened itibarı ile zayıftır.

24. HADİS

لا يزال من امتى امة قائمة بامر الله تعالى لا يضر لهم من خذلهم ولا من خالفهم حتى يأتى امر الله اى الموت.

"*Ümmetimden bir topluluk, Allah Teâlâ'nın emriyle kâim olmaya devam eder. Onlardan yardımı kesen, terk eden ve onlara muhalif olanlar tâki Allah'ın emri gelinceye kadar o kimselere zarar veremezler.*"[784]

[781] Kudâî, *Müsnedü Şihâb*, I, 318; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, V, 218.
[782] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 471.
[783] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.47.

Bu rivâyeti Buharî, Muaviye (r.)'den "وهم على ذلك" ziyadesiyle tahric etmiştir.[785]

*Mişkat'*ta, rivâyetin sahih ve müttefakun aleyh olduğu zikredilmiştir. [786]

Netice olarak hadis sahihtir.

25. HADİS

الكيس من دان نفسه لای شيء خلقها ربه فعمل ما امر الله تعالى له والاحمق من اتبع نفسه هواها وتمنى من الله الجنة مأواها.

"*Akıllı kimse, Rabbi kendisini ne için yarattığına bakıp, hesabını yapan ve Allah Teâlâ'nın kendisine emrettiği şeyleri yerine getirendir. Ahmak ise nefsi hevâsına uyup, Allah Teâlâ'dan varacağı yerin cennet olmasını temenni eden kimsedir.*" [787]

İbn Kemal'in nakletmiş olduğu hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim, Beyhakî, Ahmed bin Hanbel ve Ebû Nuaym, Şeddâd bin Evs'ten merfû' olarak tahric etmişlerdir.

الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت والعاجز من أتبع نفسه هواها وتمنى على الله.

"*Akıllı kimse nefsini alçak görüp ahiret için çalışandır. Aciz kimse ise nefsi hevâsına uyup, Allah Teâlâ'dan temennide bulunan kimsedir.*" [788]

Ancak İbn Kemal arada hadiste bulunmayan bazı kelimeler eklemiştir. Bu ilaveler hadisin şerhi niteliğindedir.

Ayrıca İbn Kemal'in mezkûr rivâyeti Gazzâlî'nin *İhya'sından* aktarmış olması muhtemeldir. Rivâyet hadis kaynaklarında "الاحمق" yerine "العاجز"

---

[784] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.47.
[785] Buharî, Menâkib, 24.
[786] Tebrîzî, *Mişkât*, III, 370.
[787] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[788] Tirmizî, Ebvâbu Sıfati'l-Kıyâme, 23; İbn Mace, Zühd, 31; Hâkim, *Müstedrek*, I, 57; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XIII, 129; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVIII, 350.

kaydıyla geçmekte olup, İbn Kemal'in nakletmiş olduğu şekline sadece *İhya'da* rastlanmıştır. [789]

Tirmizî, hadisin hasen olduğunu zikretmiş, Hâkim, hadisin sıhhatine hükmetmiş ve rivâyetin Şeyhayn'ın şartlarına uygun olduğunu bildirmiştir.[790]

Müsned-i Bezzar'da rivayeti Hz. Peygamber'den Şeddad bin Evs'ten başkasının rivâyet etmediği zikredilmiştir. [791]

Zehebî, meselenin Hâkim'in zikrettiği gibi olmadığını; bilakis ravilerden Ebû Bekir bin Ebî Meryem'in cerhedildiğini dolayısıyla rivâyetin Şeyhayn'ın sıhhat şartlarına uygun olmadığını söylemiştir.[792]

*Mişkat'*ta zayıf hadisler arasında nakledilen hadisi, Elbânî de zayıf olarak nitelemiştir. [793]

Netice olarak hadis sened itibarı ile zayıftır.

26. HADİS

من جاوز الاربعين سنة ولم يغلب خيره على شره فليتجهز مقعده على النار.

"*Kim kırk yaşını geçtiği halde işlemiş olduğu hayrı şerrinden fazla olmazsa, cehennemde ki yerine hazırlansın.*" [794]

Aclûnî'nin halk arasında meşhur olan hadislerden olarak nitelediği, Ezdî'nin İbn Abbas'tan merfû' olarak tahric ettiği hadis benzer lafızlarla aynı manayı içermektedir.

من أتت عليه أربعون سنة ولم يغلب خيره شره فليتجهز إلى النار

"*Kim kırk yaşını geçer ve hayrı şerrine fazla gelmezse, cehenneme hazırlansın.*"[795]

[789] Gazzâlî, *İhyâ*, V, 203.
[790] Tirmizî, Ebvâbu Sıfati'l-Kıyâme, 23; Hâkim, *Müstedrek*, I, 57.
[791] Bezzâr, *Müsned*, VIII, 417.
[792] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 159.
[793] Tebrizî, *Mişkât*, III, 146.
[794] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[795] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, 256-257.

Hatîb, hadisin mevzû' olduğu son derece açık olduğu halde, hadis kitaplarında nakledilmesini şaşırtıcı bulmuştur.[796]

Aliyyu'l-Kârî, Hatîb'in yorumunu aşırı bulmuş, haberin isnad bakımından mevzû' olabileceğini ancak mana bakımından batıl olmasını gerektirecek bir durumun olmadığını; ayrıca aynı manayı içeren ve mezkûr rivâyeti teyid eden hadislerin olduğunu zikretmiştir. [797]

İbn Cevzî, rivâyeti mevzû' hadisler arasında zikretmiş, ravilerden Dahhâk ve Cuveybir'in rivayetinin alınamayacağını "Hâlik"[798] , Bârih bin Ahmed'in ise aşırı zayıf "daîfun cidden" olduğunu bildirmiştir.[799]

Zehebî de sened olarak hadisin sağlam olmadığını ifade etmiştir.[800]

Suyûtî, hadisin şahitlerini zikretmiş ve ona mevzû' denilmesinin abartılı olduğunu ifade etmiştir.[801]

Netice olarak rivayet sened itibarı ile zayıftır.

27. HADİS

علامة اعراض الله تعالى عن عبد اشتغاله بما لا يعنيه.

"*Allah Teâlâ'nın bir kulundan yüz çevirmesinin alâmeti, o kulun boş ve faydasız şeylerle meşgul olmasıdır.*"[802]

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu rivâyet merfû' olmayıp, Hasan Basrî'nin hikmetli sözlerindendir.[803]

Dolayısıyla haber maktu'dur. Hz. Peygambere isnad edilmesi yanlıştır.

---

[796] Aliyyu'l-Kari, *Esraru'l-Merfû'a*, I, 324.
[797] Aliyyu'l-Kâri, *Esraru'l-Merfûa*, I, 324-325.
[798] Cerhin, Zehebî ve Sehâvî'ye göre üçüncü, Irâkî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan siğadır. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınamaz.
[799] İbn Cevzî, *Mevduat*, I, 178.
[800] Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Telhisu Kitabi'l-Mevdûât li İbn Cevzî,* thk. Yâsir b. İbrahim bin Muhammed, Mektebetü Rüşd, Riyad, 1998, s. 42.
[801] Suyutî, *Leâli'l-Masnûa*, I, 126-132.
[802] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[803] İbn Receb, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1408, s. 116.

28. HADİS

ان امرء ذهب ساعة من عمره فى غير ما خلق له لجدير ان يطول عليه حسرته.

"*Bir kimseye, yaratılmış olduğu şeyin dışında ömründen bir saat geçirmiş olması, elbette o kişiye boşa geçirdiği vaktin hasreti uzun gelir.*" [804]

Bu rivâyeti İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde, Hasan Basrî'nin "*Haccâc'ın söylediği şu söz beni uyandırdı*" dedikten sonra rivayet etmiştir. Anladığımıza göre söz Haccâc'tan maktu' olarak rivayet edilmiştir. [805]

Hadis kitaplarında benzer bir rivayete rastlanmamıştır. Dolayısıyla haberin Hz. Peygamber'e isnadı hatalıdır.

29. HADİS

الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر.

"*Dünya mümine zindan, kâfire cennettir.*"

Ahmed, Müslim, Tirmîzî, İbn Mace ve İbn Hibban, Ebû Hureyre'den merfû' olarak bu hadisi tahric etmişlerdir.[806]

Rivâyeti Taberânî, Hâkim ve Beyhakî, Selman Askerî'den, Kudâi, Hatîb ve İbn Asakir İbn Ömer'den merfû' olarak, Askerî ise Hasan Basrî'den mürsel olarak tahric etmişlerdir.[807]

Hadis Müslim'in şartlarına uygun olup; Tirmîzî, rivâyete hasen-sahih hükmü vermiş, Hâkim ve İbn Hibbân ise hadisin sıhhatine hükmetmişlerdir. [808]

Netice olarak hadis sahihtir.

---

[804] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[805] İbn Kesîr, Ebû'l-Fedâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicre, 1997, IX, 144.
[806] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 44; Müslim, Fadâilu's-Sahâbe, 18; Tirmizî, Zühd, 12; İbn Mace, Zühd, 3; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 462.
[807] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, III, 157; Hâkim, *Müstedrek*, III, 604; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, VII, 444; Kudâî, *Müsnedü Şihâb*, I, 118; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 466.
[808] Müslim, Fadâilu's-Sahâbe, 18; Tirmizî, Zühd, 12; Hâkim, *Müstedrek*, III, 604; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 462.

30. HADİS

من احب دنياه اضر بآخرته ومن احب آخرته اضر بدنياه فاثروا ما يبقى على ما يفنى.

"*Kim dünyasını severse ahiretine zarar verir ve kim ahiretini severse dünyasına zarar verir. Öyleyse fani olan üzerine, bâki olanı tercih ediniz.*" [809]

İbn Hibban, Hâkim, Beyhakî ve Ahmed b. Hanbel, bu hadisi Ebû Musa el-Eşarî'den merfû' olarak tahric etmişlerdir.[810]

Hâkim, hadisin Şeyhayn'ın şartlarına uygun olduğunu zikretmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir.[811]

Ancak Zehebî; rivâyetin isnadında inkita' olduğunu söylemiş, Münâvî de bu görüşünde Zehebi'ye tabi olmuştur.[812]

Heysemî; Ahmed, Bezzar ve Taberânî'nin hadisi tahric ettiklerini ve ravilerinin sika olduğunu belirtmiştir.[813]

Zikri geçen hadisi başta zayıf olarak değerlendiren Elbânî, hadisin Ebû Hureyre'den nakledilen kuvvetli bir şahidini gördükten sonra fikrini değiştirdiğini ve rivâyeti sahih gördüğünü zikretmiştir. [814]

Netice olarak hadisin sahih olan isnadları mevcuttur.

31. HADİS

لو كان لابن آدم واديان من ذهب لابتغى ثالثا ولا يملاء جوف ابن آدم الا التراب.

"*Şayet Âdemoğlu için altından iki vâdi olsaydı, elbette üçüncüsünü arar ve isterdi. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur.*"[815]

[809] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[810] İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 370; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 308; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XII, 538, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXII, 470.
[811] Hâkim, *Müstedrek*, IV, 308.
[812] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 463.
[813] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 435.
[814] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daife*, XII, 337; Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb*, III, 144.
[815] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.

Hadisi Tirmîzî, İbn Hibban, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî merfû' olarak tahric etmişlerdir.[816]

Tirmîzî, hadisi Enes b. Malik'ten nakletmiş ve hadisin Ubey bin Ka'b, Ebû Said, Aişe, İbn Zübeyr, Ebû Vâkid, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den de nakledildiğini belirtmiş, hadisi bu vecihle hasen-sahih-garib olarak değerlendirmiştir.[817]

İbn Hibbân, İbn Abbas'tan naklettiği hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.[818]

Bu hadisi Ahmed bin Hanbel, Zeyd bin Erkam ve İbn Abbas'tan; Taberânî ise sadece Zeyd bin Erkam'dan tahric etmiştir.

Heysemî, Ahmed bin Hanbel'in naklettiği hadisin senedindeki ravilerin hepsinin sika olduğunu belirtmiştir. [819]

Hafız Irâki, *İhya'da* geçen hadisin müttefekun aleyh olduğunu söylemiştir.[820]

Tüm bu zikredilenlere göre hadis sahihtir.

32. HADİS

انى تركتكم على المحجة البيضاء اى طريق واسع مستقيم ليلها كنهار فمن سلك فيها فقد نجى ومن ترك فقد ضل وهلك.

"*Şüphesiz ben sizi beyaz bir cadde üzerinde, yani geniş ve dosdoğru bir yol üzerinde bıraktım. O yol ki gecesi, gündüzü gibidir. Kim o yolda yürürse, şüphesiz kurtulmuş olur. Kim de o bıraktığım yolu terk ederse, hiç şüphesiz sapıtır ve helak olur.*" [821]

Kaynaklarda bu lafızlarla bir hadise rastlanmamıştır. Bilakis Sağânî ve Makdisî'nin mevzû'at kitaplarında almış oldukları haber, zikredilen habere benzemektedir.

[816] Tirmizî, Zühd, 20; İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXII, 31; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, 184; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XII, 493.
[817] Tirmizî, Zühd, 20.
[818] İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 30.
[819] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VII, 296.
[820] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 893-894.
[821] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.

ذروني ما تركتكم وإني تركتكم على المحجة البيضاء النقية ليلها كنهارها إن تمسكتم بها لن تضلوا بعدي كتاب الله وعترتي واتباع أصحابي وسنتي.

"*Size bıraktığım şeyle yetinin. Ben size gecesi gündüz gibi olan tertemiz yollar bıraktım. Eğer buna tutunursanuz benden sonra delalete sapmazsınız. Bu yollar Allah'ın kitabı, ailem, ashabım ve sünnetimdir.*" [822]

Hadis kaynaklarında bulunamayan haber mevzû'ât kitaplarında benzer şekilde nakledilmiştir. Netice olarak hadis mevzû'dur.

33. HADİS

لاخاف عليكم من الدنيا تفتح عليكم فتهلككم.

"*Şüphesiz ben, dünyanın (nimetlerinin) üzerinize açılmasından ve dolayısıyla sizi helak etmesinden korkarım.*"[823]

İbn Kemal'in nakletmiş olduğu şekiyle rivâyet hadis kaynaklarında geçmemektedir.

Ancak bu rivâyet mânâ bakımından Buharî, Müslim ve Tirmizî'de, Amr bin Avf el-Ensarî'den rivayet edilen merfû' hadisin bir özeti mahiyetindedir.

أَظُنُّكُمْ قد سمعتم أن أبا عبيدة قد جاء بشيء من البحرين فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا ما يَسُرُّكُمْ فوالله ما الفقر أخشى عليكم ولكن أخشى عليكم أن تُبْسَطَ عليكم الدنيا كما بُسِطَتْ على من كان قبلكم فَتَنَافَسُوهَا كما تَنَافَسُوهَا فتهلككم كما أهلكتهم

Rivayette Nebi (a.s.) ashabına hitaben, " *Zannediyorum ki Ebû Ubeyde'nin Bahreyn'den bir şeylerle döndüğünü işittiniz. Sevineceğiniz şeylerle müjdeleyin. Vallahi sizin üzerinize fakirlikten korkmam. Fakat ben sizin üzerinize, sizden önceki ümmetlerin önüne dünyâ nimetlerinin yayıldığı gibi, sizin önünüze de yayılması, onların o nimetlerde birbirlerine yarıştıkları gibi sizin de birbirinizle yarışmanız ve*

[822] Sağânî, *Mevdûât*, s. 33; Makdisî, *Mevdûât*, s.33.
[823] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.

bu yarışın onları helak ettiği gibi sizleri de helak etmesinden korkarım." buyurmuştur. [824]

Buharî ve Müslim'in ittifak etmiş olduğu hadis hakkında Tirmizî, hasen-sahih demiştir. [825]

İbn Kemal, sahih olan bir hadisten özet mahiyetinde bir kısmı çıkarıp aynı manayı içeren farklı kelimelerle hadisi nakletmiştir. Dolayısıyla rivâyet mana bakımından sahihtir.

34. HADİS

مثل بنى آدم المغتر بالدنيا لا يعرف بعاقبته كمثل دود القز فانه ينسج على نفسه بيتا ويجهل بعاقبته ثم يريد الخروج فلا يجد منه مخلصا فيموت فى نسجه فيصير عمله لغيره.

"*Sonunun ne olacağını bilmeden dünya ile aldanmış olan âdemoğullarının misali, ipek böceği misali gibidir. Çünkü o, kendisi için bir ev dokur ve işler fakat âkibetini bilmez, sonra o ördüğü evinden çıkmak ister, ancak o evden çıkacak bir yer bulamaz. Dolayısıyla yaptığı evin içinde ölür ve yaptığı iş başkası için olmuş olur.*"[826]

Hadis kaynaklarında bu rivâyete benzer bir nakle rastlanmamıştır.

Ancak İmam Gazzâlî, *İhya* adlı kitabında zikri geçen hadiseyi, şehvetine tabi olup dünya malı toplamaya çalışan kimseler hakkında bir misal olarak vermiştir. Haberi Hz. Peygamber'e isnad etmemiştir. [827]

Muhtemelen birçok hadisi *İhya'dan* nakleden İbn Kemal, misâli hadis zannedip Hz. Peygamber'e nisbet ederek zikretmiştir.

Haberin Hz. Peygamber'e isnadı asılsızdır.

[824] Buharî, Cizye ve Mevâdde, 1; Müslim, Zühd ve Rekâik, 6; Tirmizî, Ebvâbu Safati'l-Kıyâme, 26.
[825] Buharî, Cizye ve Mevâdde, 1; Müslim, Zühd ve Rekâik, 6; Tirmizî, Ebvâbu Safati'l-Kıyâme, 26.
[826] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[827] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 277.

35. HADİS

يا عجبا كل العجب للمصدق بدار الآخرة وهو يسعى لدار الغرور.

"*Ne kadar hayret vericidir ki, ahiret yurdunu tasdik eden bir kimse, gurur yurdu olan (dünya) için çalışır.*"[828]

Bu rivâyet Kudâî, Beyhakî, İbn Ebi Dünyâ ve İbn Ebi Şeybe'nin, Ebû Cafer el-Medâinî'den maktu olarak tahric etmiş oldukları hadisin bir kısmıdır. [829]

Rivâyet hadis kaynaklarında "دار الآخرة" yerine "دار الخلود" lafızlarıyla rivayet edilmiştir.

İbn Kemal, hadisi *İhya* adlı kitaptan nakletmiştir.[830]

Müslim, mukaddimesinde Abdullah b. Müsevver Ebû Cafer el-Medâinî'nin ismini zikrederek, hadis âlimlerince yalanla itham edilen ya da münekkitlerin yalan söylediği üzerine ittifak ettikleri kimselerden biri olan bu râvîden hadis almadığını bildirmiştir. [831]

Zehebî, mezkûr râvînin sika olmadığını söylerken, Ahmed bin Hanbel hadis uydurduğunu söylemiştir.[832]

Hafız Irâkî, *İhya'*da geçen hadisleri tahric ederken farklı bir rivayeti Abdullah bin Cafer sebebiyle çok zayıf olarak nitelemiştir. [833]

Ravilerden Abdullah bin Cafer'in zühd ve takva konusunda hadis uydurmakla ve bunu kendisi için ecir ve mükâfat sayan birisi olmasını sebebp gösteren Elbânî, hadisin mevzû' olduğunu zikretmektedir. [834]

Hadis âlimlerinin çoğunun Ebû Cafer'in yalancılığı üzerine ittifak etmeleri sebebiyle rivayet senedi itibariyle mevzû'dur.

---

[828] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[829] Kudâî, *Müsnedü Şihâb*, I, 347; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XIII, 235; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIX, 89.
[830] Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 356.
[831] Müslim, Sahîh, (thk edenin mukaddimesi), 7; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî, *el-Mecrûhîn*, I-III, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, II, 24; İbn Adiy, *el-Kâmil*, IV, 166.
[832] Zehebî, *Cerh ve Ta'dîl*, V, 169; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 166.
[833] Irâkî, *el-Muğnî*, II, 874.
[834] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfe*, II, 95.

36. HADİS

لا يستقيم حب الدنيا وحب الآخرة فى قلب المؤمن كما لا يستقيم الماء والنار فى اناء واحد.

"*Su ile ateş, nasıl ki bir kabın içinde bir arada bulunmaz, Müminin kalbinde de dünya ve ahiret sevgisi dosdoğru (bir arada) bulunmaz.*"[835]

İbn Kemal, rivayeti *İhya'dan* nakletmiştir. *İhya'da* geçen rivayeti Gazzâlî, İsa (a.s.)'nın söylediğini zikretmiştir.[836]

Elimizdeki nüshaları karşılaştırdığımızda rivâyetin hadis olarak nakledilmesi müstensihin hatası olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Süleymaniye'den almış olduğumuz nushada yan tarafa haşiye olarak çıkılmış ve hata tashih edilmiştir.[837]

37. HADİS

كلمة من الخير يسمعها المؤمن فعمل بها ويعلمها خير له من عبادة سنة.

"*Müminin işittiği hayırlı bir kelime ve o kelimeyle amel etmesi onu başkalarına öğretmesi onun için bir sene ibadetten daha hayırlıdır.*" [838]

İbn Kemal, hadisi Gazzâlî'nin *İhya'*sından nakletmiştir. [839]

İbn Mübarek, *Zühd ve Rekâik*'te, Zeyd bin Eslem'den mürsel olarak bu rivâyetin benzerini tahric etmiştir.

الكلمة من كلام الحكمة يسمعها الرجل المؤمن فيعمل بها أو يعلمها خير من عبادة سنة على زينتها.

"*Hikmetli bir sözü mümin bir adamın işitmesi onunla amel etmesi ya da onu öğretmesi bir senelik süsüyle beraber ibadetten daha hayırlıdır.*" [840]

[835] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.48.
[836] Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 362.
[837] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, Süleymâniye Kütüphânesi, Hafid Efendi, no: 460, s. 45.
[838] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.49.
[839] Gazzâlî, *İhyâ*, I,23.
[840] İbn Mübarek, *Zühd*, I, 487.

Hafız Irâkî, Deylemî'nin, Ebû Hureyre'den merfû' olarak tahric ettiği bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. [841]

Mânâ olarak rivayet edilen bu hadisin, benzer lafızlarla hadis kitaplarında geçen senedlerinden biri mürsel diğeri ise merfû' ve zayıftır.

38. HADİS

من وعى منى حديثا الى امتى ليقام به سنة او يعلم به بدعة وجبت له الجنة.

"*Kim benden bir hadisi kendisiyle sünnet ihya edilsin veya bir bidat bilinsin diye ümmetim için korursa, o kimseye cennet vacib olur.*" [842]

Ebû Nuaym, hadisi benzer lafızlarla İbn Abbas'tan merfû' olarak tahric etmiştir.

من أدى إلى أمتي حديثا لتقام به سنة أو تثلم به بدعة فهو في الجنة.

"*Kim benden bir hadisi, kendisiyle sünnet ihya edilsin veya bir bidat yıkılsın diye ümmetime taşırsa, o kimse cennettedir.*" [843]

Suyûtî, *Câmiu's-Sağir*'de rivayetin zayıf olduğunu bildirmiştir.[844]

Elbânî, ravilerden İsmail bin Yahya et-Teymî'nin cerh edildiğini zikrettikten sonra haberi mevzû' olarak nitelemiştir.[845]

Rivayet sened itibarı ile zayıftır.

39. HADİS

من حدث احدكم قوما بحديث لا يفهم كان عليه فتنة.

"*Sizden biriniz bir topluma anlaşılmayan bir sözle konuşursa, konuştuğu şey ancak fitne olur.*"[846]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[847]

---

[841] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 19.
[842] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.49.
[843] Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 44.
[844] Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 307.
[845] Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisu'd-Daife*, II, 410.
[846] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.52.

Irakî, İbn Sinnî ve Ukaylî'nin hadisi İbn Abbas'tan merfû' olarak, zayıf senedle tahric ettiklerini bildirmiştir. [848]

Bu rivâyet Müslim'in İbn Mesud'dan tahric ettiği "*Bir kavme akıllarının ulaşamayacağı şeylerle konuşma yoksa bazılarına için fitne olur*." hadisiyle mana bakımından yakındır.[849]

Ma'nen sahih rivâyetler bulunmasına rağmen, İbn Kemal'in zikretmiş olduğu şekliyle rivâyet zayıftır.

40. HADİS

قال علي رضي الله عنه كلموا الناس بما يعرفونه ودعوا مما ينكرونه أتريدون ان يكذب الله تعالى ورسوله.

Ali (r.) şöyle buyurdu: "*İnsanlara anladıkları bir şekilde konuşun, inkar edecekleri, kabul etmeyecekleri konuşmalardan uzak durun, terk edin. Siz, Allah Teâlâ ve Rasûlünün yalanlanmasını arzu eder misiniz?*"[850]

İbn Kemal, mezkûr rivayeti Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakletmiştir.[851]

Deylemî, rivâyeti merfû' olarak naklederken, Buharî hadisi, Ali (r.)'den mevkuf olarak "كلموا" yerine "حدثوا" lafzıyla tahric etmiştir.[852]

Dolayısıyla İbn Kemal'in naklettiği şekliyle haber mevkuftur.

41. HADİS

تسحروا فان فى السحور بركة.

"*Sahur yapınız. Şüphesiz sahur yapmakta bereket vardır.*"[853]

İbn Kemal, rivâyete ahlak bölümünde yer vermiş ve rivâyeti sahur yapmak manasıyla değil, sahur vaktine kadar uyanık kalmak manasında değerlendirmiştir.

---

[847] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 72.
[848] Irâkî, *el-Muğnî*, I, 28.
[849] Müslim, Mukaddime, 5.
[850] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.52.
[851] Gazzâlî, *İhyâ*, I, 72.
[852] Buharî, İlim, 49; Deylemî, *Firdevs*, II, 129.
[853] İbn Kemal, *Risâle-i Münîra*, s.53.

Enes bin Malik'in rivayetinde Buhari[854], Müslim[855], Tirmizi[856], Nesâî[857], İbn Mace[858], Dârimî[859] ve Ahmed bin Hanbel[860] ittifak etmişlerdir.

Ayrıca rivâyeti Abdullah b. Mesud'dan Nesâî ve Ebû Nuaym; Ebû Hureyre'den Nesâî; Ebû Saîd el-Hudrî'den İmam Ahmed; Câbir'den ise Hatîb el-Bağdâdî tahric etmiştir.[861]

Tirmizi bu hadise hasen-sahih hükmü vermiştir.[862]

a) Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Dokuz ana hadis mecmuasında (Kütüb-i Tis'a) mevcut olan hadislerin sayısı 15'dir. Dokuz ana hadis mecmuası dışındaki eserlerde (hadis, tefsir, tabakât, tarih vb. kitaplarda) yer alan hadis sayısı 19'dur. Mevzû'ât kitaplarında nakledilen hadislerin sayısı ise 7'dir. Rivayetlerden, 27'si ise Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabında mevcuttur. İbn Kemal, ahlak bölümünde rivayet ettiği hadislerin yaklaşık %65'i, kaynak belirtmeksizin doğrudan Gazâlî'nin *İhya* adlı kitabından nakledildiği kanaatindeyiz.

b) Kaynak Bakımından Hadislerin Değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Dokuz ana hadis mecmuası	15	%36,6
Dokuz ana hadis mecmuası dışında	24	%58,5
Kaynaklarda yer almayan	2	%4,9
Toplam	**41**	**%100**

[854] Buhârî, Savm, 20.
[855] Müslim, Sıyâm, 45.
[856] Tirmîzî, Savm, 17.
[857] Nesâî, Sıyâm, 18.
[858] İbn Mâce, Sıyâm, 22.
[859] Dârimî, Mukaddime, 36.
[860] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 476.
[861] Nesâî, Sıyâm, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII, 381; Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, XI, 262.
[862] Tirmîzî, Savm, 17.

c) Sıhhat Bakımından Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi

Makbul olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Sahih	16	%39
Hasen	2	%4,9
Toplam	18	%43,9

Merdud olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Zayıf	14	%34,1
Mevzû'	7	%17,1
Kaynaklarda bulunamayan veya Hakkında hüküm verilemeyen	2	%4,9
Toplam	23	%56,1

Rivayetlerin 35'i merfû', 3'ü mevkûf ve geri kalan 3'ü de maktû'dur. Mürsel veya mevzû' olan hadisler de Hz. Peygamber'e isnad edilmeleri bakımından merfû' hadisler arasında sayılmıştır.

5- Kullanılan Hadislerin Genel Değerlendirmesi

Çalışmaya esas olan hadis sayısı 159'dur. Bunları ilgili oldukları konu itibarıyla tasnif etmek gerekirse şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

İlim …….53

İman ……...16

İbadet ……..49

Ahlak ……..41

Toplam……159

İbn Kemal'in *Risâle-i Münîra*'da nakletmiş olduğu 159 hadis, kaynak bakımından ve sıhhat bakımından iki şekilde değerlendirilecektir.

Kütüb-i Sitte ile Dârimî'nin *Sünen*'i, Mâlik bin Enes'in *Muvattâ'*ı ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'nin oluşturduğu dokuz ana hadis mecmuasında mevcut olan hadislerin sayısı 63'tür. Dokuz ana hadis mecmuası dışındaki eserlerde (hadis, tefsir, tabakat, tarih vb. kitaplarda) yer alan hadis sayısı 88'dir. Başvurulan kaynaklarda yer almayan yahut da mânâ ve lafız bakımından bir benzeri bulunamayan hadislerin sayısı ise 8'dir. Bu tasnifte şuna dikkat etmek gerekir ki; her bir rivayet kaynaklarda olduğu şekliyle rivayet edilmemiş; mânâ olarak aynı veyahut yakın şekilde bazı yerlerde farklı kelime ve terkiplerle nakledilmiştir.

a) Kaynak Bakımından Değerlendirilmesi

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Dokuz ana hadis mecmuası	63	%39,6
Dokuz ana hadis mecmuası dışında	88	%55,4
Kaynaklarda yer almayan	8	%5
Toplam	**159**	**%100**

b) Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi

Eserde yer alan hadisler sıhhat bakımından makbul ve merdud olmak üzere iki yönden değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Makbul rivayetler sahih ve hasen rivayetler, merdud rivayetler ise zayıf, mevzû' ve kaynaklarda bulunamayan olarak verilecektir.

Makbul olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	**Yüzdesi**
Sahih	54	%34
Hasen	13	%8
Toplam	67	%42

Merdud olma bakımından hadislerin değerlendirilmesi:

	Hadis sayısı	Yüzdesi
Zayıf	58	%36,6
Mevzû'	25	%15,7
Kaynaklarda bulunamayan veya Hakkında hüküm verilemeyen	9	%5,7
Toplam	92	%58

SONUÇ

Osmanlı devletinin altın çağlarında, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde göreve medresede müderris olarak başlayıp en üstün vazife olan Şeyhülislamlığa ulaşmış bir zât olan Kemalpaşazâde, yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebelerle Osmanlı ilim, kültür ve medeniyetine pek çok katkıda bulunmuştur.

Osmanlı dönemi âlimlerinin ilmî birikimleri genelde usûlü'd-dîn ağırlıklı olmakla birlikte, eserleri özelde dil, fıkıh ve kelam sahasında yoğunlaşmıştır. Kemalpaşazâde bu çerçevenin dışına çıkarak hadis alanında da eserler telif etmiştir. Onun hadis alanında yapmış olduğu çalışmalar genellikle şerh mahiyetindedir. Bunlar üzerine akademik çalışmalar yapılmış olsa da hadis alanına dâir yazdığı eserler dışındaki eserleri, hadis ilmi açısından incelenmemiştir.

Risâle-i Münîra, gençlere vaaz edebiyatı tarzında yazdığı ilim, iman, ibadet ve ahlak konularını içeren, 53 sayfada 159 rivayetin kullanıldığı bir risâle olmasıyla Kemalpaşazâde'nin hadisçiliği konusunda fikir veren önemli bir eserdir.

Tahric ve değerlendirmesini yaptığımız 159 hadisin 67'si makbûl, 92'si ise merdûd rivayetlerdir. Makbûl rivayetlerin 54'ü sahih, 13 tanesi ise hasen hadislerdir. Merdûd rivayetlerin ise 58'i zayıf, 25'i mevzû ve 9 tanesi de aslına ulaşılamayan veya hakkında hüküm verilmeyen hadislerdir. Dolayısıyla makbûl rivayetler bütün rivayetlerin %42'sine, merdud rivayetler ise bütün rivayetlerin %58'ine tekâbul etmektedir.

Makbûl sayılan hadislerin, merdud sayılan hadislerin oranından düşük olduğu görülmektedir. Bunun en büyük sebebi kanaatimizce Kemalpaşazâde'nin kitabı yazarken temel hadis kaynaklarından faydalanmak yerine, Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabını ana kaynak olarak kullanması, okumuş olduğu tefsir, fıkıh gibi alanlarda yazılan eserlerdeki hadisleri nakletmesi ve çoğu rivayeti aklında kaldığı kadarıyla kitabına almasıdır. Nakletmiş olduğu rivayetlerden 69 tanesi Gazzâlî'nin *İhya* adlı kitabında mevcuttur. Kalp ilimleriyle ilgili Gazzâlî'nin eserlerinden başkasına bakmaya gerek olmadığını savunan Kemalpaşazâde, naklî ilimlerde de Gazzâlî'nin

eserlerinden azımsanmayacak derecede faydalanmıştır. Âyetlerin ve hadislerin kullanım sırasına bakıldığında onun *Risâle*'si, *İhya* kitabı ile özellikle ilim bahsinde birebir örtüşmektedir. Gazzâlî'nin kitabını rivayet konusunda kullanmış olduğu tezimizi kuvvetlendiren diğer önemli bir sebep ise, rivayetlerden dokuz ana hadis mecmuasında aslını tesbit ettiğimiz hadisleri dahi, kaynaklarda geçtiği şekilde değil, Gazzâlî'nin kısmî değişikliklerle ma'nen rivayet ettiği şekliyle nakletmiş olmasıdır.

Lafzen rivâyet, hadis ilminde asıl olmakla birlikte mânâ ile rivâyet de bazı âlimler tarafından caiz görülmüştür. Bu mesele karşılıklı delillerle savunulmuştur. Delillere bakıldığında iki tarafın da haklı olduğu kısımlar görülecektir. Ancak mânâ ile rivâyetin, hadis lafızlarını tamamen değiştirmek anlamında olmadığı hakikattır. Bir hadiste anlaşılması zor olan kısmı gidermek ya da konuyla bağlantılı meseleleri izah etmek için, hadisin aslından olmayan lafızları eklemek (ziyâde ve idrac), rivâyetin söylendiği hedeften dışarı çıkmasına neden olabilir. Bu durum mevzû' rivâyetlerin ortaya çıkmasının sebeplerinden biridir. Eserde geçen rivâyetlere bakıldığında benzer durumlar görülmektedir. Kemalpaşazâde'nin mânâ ile rivâyet meselesinde rahat davrandığı hadislerin tahric ve değerlendirilmesi sonucunda anlaşılmaktadır.

Hadislerin Peygamberimizin sözü, sahabenin sözü veya tâbiî'nin sözü olmasına göre sınıflandırmasında da Kemalpaşazâde, bazı merfû' rivayetleri mevkuf olarak, mevkuf ve maktu olan rivayetleri ise Peygambere isnad ederek rivayet etmiştir.

Merdud rivayetler kategorisinde zikretmiş olduğumuz zayıf hadislerin, amellerin faziletiyle ilgili konularda amel edilebileceği göz önünde bulundurarak konuya daha iyimser bakmak gerekiyorsa da, mevzû' rivayetlerin 25 adede ulaşması ve kaynağına ulaşılamayan rivayetlerin de 9 tane olması, gençlere yönelik yazılmış bu gibi eserlerdeki hadislere karşı daha dikkatli ve titiz yaklaşılması gerektiğini akla getirmektedir.

Kemalpaşazâde'nin dirayet ilimlerindeki başarısını, rivâyet ilimlerinde gösteremediği ve risâleyi yazarken kullanmış olduğu kaynakların kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu durum dönemin sosyal, kültürel ve siyâsi yapısıyla benzerlik göstermektedir. Osmanlı yükseliş döneminde medreselerde okutulan

kitaplara, hadis alanında yapılan çalışmalara ve dönemin âlimlerinin yorumlarına bakıldığında, hadis çalışmalarının diğer ilimlere göre sınırlı sayıda kaldığı görülmektedir.

Temennimiz, Osmanlı döneminde gençlerin dînî ve ilmî ihtiyaçlarına cevap olması amacıyla yazılmış bu gibi eserlerin gerekli ilmî tetkikleri yapılarak yeniden gün yüzüne çıkarılması ve kültürel mirasımızın bugünün gençlerine sunulmasıdır.

KAYNAKLAR

Kur'ân'ı Kerîm, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.

Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 8. Baskı, İstanbul, 2015

Aclûnî, İsmail bin Muhammed bin Abdi'l-Hâdi el-Cerrâhî, *Keşfu'l-Hafâ*, thk Yusuf b. Muhammed el-Hâc Ahmed, I-II, 1. Baskı, Matbaatu'l-Âlemiyye, Dimeşk, 2001.

Âcurrî, Ebû Bekir Muhammed el-Âcurrî, *Ahlâku'l-Ulemâ*, thk. İsmail b. Muhammed el-Ensârî, Dirâsetü İdâreti'l-Buhusi'l-İlmiyye, Mekke, 1978.

Ahmet Akgündüz, *"Ebüssuûd Efendi"* md. , DİA. , İstanbul, 1994, c. X, s. 366.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî, *ez-Zühd*, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

———, *Müsned*, I-L, thk. Şuayb Arnavut, II. Baskı, Müessesetür'r-Risâle, Beyrut, 1999.

Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, *ed-Devletü'l-Osmaniyyetü'l-Mechule*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2012.

Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2000.

Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir, 1987.

Ali el-Müttakî, Ali b. Hüsâmiddîn el-Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, I-XVIII, thk. Bekrî Hayâtî; Safvet es-Seka, V. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1981.

Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 1.Baskı, İstanbul, 1983.

Aliyyu'l-Kâri, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Mekkî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammmed Sabbâğ, Dâru'l-Emânet, Beyrut, 1971,

———, *el-Masnû' fî Marifeti Ehâdîsi'l-Mevdu'*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, Mektebü'l-İslâmiyye, Haleb, ts.

———, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, I-XI, thk. Cemal Îytênî, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2012.

Atâî, Nev'îzâde Atâullah b. Yahyâ, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şekâik*,(nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

Aynî, Bedrüddin el-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, XXV, thk. Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, thk. Âmir Ahmed Haydar, I. Baskı, Dâru'l-Cenân, Beyrut, 1987

———, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, I. Baskı, Dâiretü'l-Maârif, Haydarabad, 1344.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mahmud Muhammed Nassâr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2017.

———, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

———, *et-Târîhu'l-Evsat*, I-II, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1986,

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Dâru İhyâi Turâs, Riyad, ts.

Busîrî, Ahmed b. Ebi Bekir bin İsmail, *İthâfu'l-Hiyerati'l-Mehirrati Bi Zevâidi'l-Mesânîdi'l-Aşarati*, I-IX, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1999.

Cahid Baltacı, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I-II, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Cemil bin Mustafa el-Azm, *Ukûdu'l-Cevher fi Terâcimi men lehum Hamsûne Tasnîfen fe Mietün fe Eksera*, Matbaatu'l-Ehliyye, y.y. 1908.

Cüzcânî, Ebû İshak İbrahim b. Yakub, *Ahvâlu'r-Ricâl*, thk. Subhî el-Bedrî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405.

Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü Dârekutnî*, I-IV, thk. Seyid Abdullah Hâşim, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1966.

Dârimî, Abdullah bin Abdirrahman, es-*Sünen*, Dar-u İbn Hazm, Beyrut, 2013.

Derviş el-Hût, Muhammed Derviş el-Hût, *Esnâ'l-Metâlib*, II. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1983.

Deylemî, Şireveyh bin Şehredâr bin Şireveyh el-Hemedânî, *Müsnedü'l- Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, I-V, thk. Zağlûl, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvud, Süleyman bin el-Eşas eş-Şicistânî, *Kitâbu'z-Zühd*, thk. Ebû Temîm; Ebû Bilal, I. Baskı, Dâru'l-Mişkât, Kahire, 1993.

———, *Sünenü Ebî Davud*, I-IV, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 2015.

Ebû İshak, el-Hüveynî, *en-Nâfile fi Ehâdîsi'd-Daife ve'l-Batile*, Dâru's-Sahabe lil-Turâs, Tanta, 1988.

Ebû Nuaym, el-İsbihânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, 4. Baskı, I-X, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405.

Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. El-Müsenna el-Mevsılî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIV, Dâru'l-Me'mûn li'l-Turâs, Beyrut, 1986.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Sahîhu Ebî Dâvud*, I-VII, Müessesetü Ğirâs li'n-Neşri ve't-Tevzi', Kuveyt, 2002.

———, *Tahrîcu Ehâdîs Müşkiletü'l-Fakri ve Keyfe Âlacehu el-İslâm*, I. Baskı, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1984

———, *Silsiletü'l-Ehâdîsid-Daîfe ve'l-Mevdua ve Eseruhâ's-Seyyiu fî'l-Ümme*, I-XIV, Dâru'l-Maârif, Riyad, 1992.

Evliya Çelebi, Mehmed Zıllî b. Derviş, *Seyâhatnâme*, (nşr. Ahmed Cevdet), İkdam Matbaası, İstanbul, 1314.

Feridun Nafiz Uzluk, "Fatih Sultan Mehmed zehirlendi mi? Eceli ile mi öldü?", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, S. 150.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed, *İhyâu Ulumi'd-Din ve Meahu Tahrici Ehâdîsi'l-İhya*, I-XVI, Daru'l-Şu'be, Beyrut, ts.

Hâkim, Ebû Abdillah en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn,* I-V, thk. Yusuf Abdurrahman El-Meraşlî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XI. Seri-III No.6, Ankara, 1954.

Hamid Vehbi, *Meşâhir-i İslâm*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1301.

Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî, *Mekârimu'l-Ahlâk ve Meâlîhâ ve Mahmûdu Tarâikihâ*, thk. Abdullah bin Bacâş, I-IV, I. Baskı, Mektebetü Rüşd, Riyad, 2006.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *El- fakih ve'l-Mütefekkiha*, I-II, thk. Ebû Abdurrahman Âdil bin Yusuf el-Ğazzânî, Dâru İbn Cevzî, Demmâm, I. Baskı, 1996.

Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, I-X, thk. Abdullah Muhammed Derviş, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

———, *Buğyetü'l-Bâhis*, I-II, thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî, I. Baskı, Merkezu Hizmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye, Medine, 1992.

Hümeydî, Ebû Bekr Abdullah bin Zübeyr el-Kuraşî, *el-Müsned*, I-II, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Sika, Dımeşk, ts.

Hüseyin Hüsameddin, Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, I-IV, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1927.

Irâkî, Ebû'l-Fadl Zeynuddin Abdurrahim b. Hüseyin, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr*, I-II, 1. Baskı, Mektebetü Dâru't- Taberiye, Riyad, 1995.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî, I-II, Dâr İbn'il-Cevzî, Demmâm, 2014.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed, *Reddu'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, 2. Baskı, I-XIV, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

İbn Adiyy, Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafêi'r-Ricâl*, I-VII, thk. Yahya Muhtar Gazzâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.

İbn Ca'd, Ali bin Ca'd b. Ubeyd, *Müsnedü İbn Ca'd,* I. Baskı, thk. Âmir Ahmed Haydar, Müessesetü Nâdir, Beyrut, 1990.

İbn Cevzî, Abdurrahman b. Ali bin Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I-II, thk. Halil Elmîs, I. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403.

———, *el-Kısâs ve'l-Müzekkirîn*, thk. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1988.

———, *el-Mevzûât*, I-III, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I. Baskı, Mektebetü İslâmiyye, Medine, 1966.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman, *Kitâbu'l-İlel*, I-VII, thk. Sa'd b. Abdillah el-Humeydî; Hâlid b. Abdirrahman el-Cüreysî, I. Baskı, 2006.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, I,XXV, thk. Muhammed Avvâme, I. Baskı, Dâru'l-Yüsr, Beyrut, 2006.

İbn Esîr, el-Mübârek bin Muhammed el-Cezerî İbni'l-Esîr Meciduddin Ebû'-Saâdêt, *en-Nihâye fî Garîbî'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî; Mahmud Muhammed et-Tabbâhî, Dâru İhyâi'l-Turâs, Beyrut, ts.

Heytemî, Ahmed Şihâbuddin b. Hacer el-Mekkî, *el-Fetâvâ'l-Hadîsiyye*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379.

———, I-IV, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrahim Zübeyr; Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1995,

İbn Hibbân, Muhammed bin Hibbân bin Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî, *Sahih*, I-XVIII, thk. Şuayb Arnavut, II. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, ts.

———,*es-Sikât*, I-IX, thk. es-Seyyid Şerafeddin Ahmed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1975.

———, *el-Mecrûhîn*, I-III, thk. Mahmud İbrahim Zâyid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, *Sahîh*, I-IV, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Dâru'l-İslâmiyye, Beyrut, 1970.

İbn Kemâl, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, (trc. Âşık Natâî), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1316.

———, *Risâle-i Münîra*, Cemâl Efendi Matbası, İstanbul, 1308

———, *Tevârih-i Âlî Osman I. Defter*, (nşr. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fedâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicre, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, thk. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2015.

İbn Mende, Ebû Abdillah Muhammed bin İshak bin Muhammed bin Îsâ, *el-Fevâid,* thk. Mecdi es-Seyid İbrahim, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, ts.

İbn Mübârek, Abdullah b. Mübârek el-Mervezî, *Kitâbu'z-Zühd*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

İbn Mülakkîn, Sirâcuddîn Ebû Hafs, *el-Bedru'l-Munîr*, I-IX, thk. Mustafa Ebû'l-Ğayt; Abdullah b. Süleyman, Yâsir b. Kemal, Dâru'l-Hicre, Riyad, 2004.

İbn Receb, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1408.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd Ebû Abdillah el-Basrî ez-Zührî, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdilhalîm, *Ehâdîsu'l-Kussâs*, II. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985.

———, *el-Îmân*, thk. Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1993.

İbnü'l İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî ed-Dımeşkî, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, (nşr. Abdülkâdir el-Arnâût- Mahmûd el-Arnâût), I. Baskı, Dımaşk, Dâru İbn Kesîr, 1412.

İlyas Üzüm, "*Hatibzâde Muhyiddin Efendi*", DİA, XVI, 463-464.

Mâlik, Mâlik bin Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2005.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* I-VI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I-V, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

İsmet Parmaksızoğlu,"*Kemalpaşazâde Maddesi*", İA, M.E.B.

Kadir Ayaz, "Molla Gürânî ve el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdı Ehâdîsi'l Buhârî", Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2014.

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (nşr. İbrahim Kutluk), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989.

Kudâî, Ebû Abdillah el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I-II, thk. Hamdi b. Abdilmedcîd, II. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.

Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, (nşr. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs en-Na'sânî), 1. Baskı, Mısır, Matbaatü's-Saâde, 1324.

M. Tayyib Gökbilgin, "Celâl-zâde", İA, M.E.B., III, 63-64.

———, DİA, "Celâlzâde Sâlih Çelebi", DİA, VII, 262-264.

Makdisî, Muhammed bin Tâhir, *Zehîratü'l-Huffâz*, I-V, thk. Abdurrahman bin Abdilcebbâr Feryevâî, I. Baskı, Dâru's-Selef, Riyad, 1996.

Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku'ş-Şekâik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.

Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-VI, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Mehmet Emin Özafşar, *Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis*, Türkler, (ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, 2002.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.

Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman, *Tehzîbu'l-Kemâl,* I-XXXV, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980.

Muhammed Derviş el-Hût*, Esnâ'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifi'l-Merâtib*, II. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1983.

Mustafa Kılıç, "Kemalpaşazâde'nin Talebeleri" Belleten (Türk Tarih Kurumu), Nisan 1994, Cilt: LVIII, Sayı; 221, s 55-70.

Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr*, I-VI, II. Baskı, Daru'l-Marife, Beyrut, 1972.

Münzirî, Ebû Muhammed el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-IV, thk. İbrahim Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.

Müslim, Müslim b. Haccâc en-Nisâburî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2016.

Nevevî, Ebû Zekeriyya en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, I-XX, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 2011.

———, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 1392.

Nihal Atsız, "KemâlpaşaOğlu'nun Eserleri", Şarkiyat Mecmuası, sy. IV, ss. 71-112, sy. VII, ss. 83-135.

Nuri Tuğlu, *Mâturîdîlik ve Hadis: Mâturîdî Kelam Ekolü Çerçevesinde Kelâmî Hadislerin Değerlendirilmesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016

Osman Nuri Topbaş, *Abide Şahsiyetleri Ve Müesseseleriyle Osmanlı,* Erkam Matbaacılık, İstanbul, 1999.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I-X, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ts.

Peçevi, Peçuylu İbrahim, *Târîh-i Peçevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1281.

Râmehurmüzî, Hasan bin Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb, I. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971.

Sâğânî, Ebû'l-Fedâil Radiyuddin Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâğânî, *Mevdûât*, thk. Necim Abdurrahman Halef, I. Baskı, Dâr-u Nâfi', y.y., 1980.

Said b. Mansûr, Ebû Osman, *Sünen*, I-V, thk. Said b. Abdillah, Dâru't-Turâs, Riyad, 1414.

Salih Sabri Yavuz, "*Kestelî*", DİA, XXV, 314.

Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları (OSAV), No:17, İstanbul, 1997.

Sehâvî, Abdurrahman, *el-Mekâsıdu'l-Hasene*, I. Baskı, thk. Muhammed Osman el-Hût, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Sehî, *Tezkire-i Sehî*, (nşr. Mehmed Şükrü), İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1325.

Seydî Çelebi, Muhyiddin, *Buhârî'de Yönetim Esasları*, (haz. Mehmet Erdoğan), İstanbul, 2000.

Seyit Bahçıvan, "*İbn Kemâl Bâşâ ve Ârâuhu'l-İtikadiyye*", Basılmamış Doktora Tezi Ümmü'l-Kura Üniversitesi, , Mekke, 1996.

Sıddîkî, Ali bin Muhammed Alân b. İbrahim el- Bekrî es-Sıddîkî eş-Şâfiî, *Delîlu'l-Felâhîn li Turuki Riyâdi's-Sâlihîn*, I-VIII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2010.

Suyûtî, Celâleddin es-Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, I-XXI, thk. Abbas Ahmed Sakr; Ahmed Abdülcevvâd, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, XX, 353.

———, *ed-Duraru'l-Muntasira fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehira*, thk. Mahmud bin Lütfi es-Sabbâğ, Basılmamış Doktora Tezi, Câmiatu'l-Melik Suûd, Riyad, ts.

———, *el-Câmiu's-Sağîr*, II. Baskı, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

———, *Tenvîru'l-Havâlik Şerhu Muvatta' Mâlik*, I-II, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1969.

Sübkî, Ali b. Abdilkêfî, *el-İbhâcu fî Şerhi'l-Minhâc alâ Minhâci'l-Vusûl ilê İlmi'l-Usûl li'l-Beydâvî*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404.

Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, ts.

Şevkânî, Muhammed bin Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûât*, thk. Rıdvan Câmî Rıdvan, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, Riyad, ts.

Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu, İkinci Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, thk Ebû Muaz-Ebû'l-Fadl, Dâru'l-Harameyn, Mısır, 1995.

———, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, I-IV, thk. Hamdi bin Abdilmecîd es-Silefî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.

———, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-II, thk. Muhammed Şakûr Mahmud el-Hâc, I. Baskı, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985.

———, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdi bin Abdilmecid es-Silefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983.

———, *Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, thk. Hamdi Abdulmecid es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1983.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, I- XVI, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Talat Koçyiğit, *Tercüman Hadis-i Şerif Külliyâtı*, Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul, 1983.

Talat Sakallı, *Hadis Tenkidi*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014.

Taşköprîzâde, Ebü'l-Hayr İsâmudddîn Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

Tebrîzî, Muhammed b. Abdillah el-Hatîb, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, I-III, thk. Muhammed Nâsiruddin El-Elbânî, Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985.

Tirmîzî, Muhammed bin İsa, *Sünen*, thk. Hâlid Abdu'l-Ğanî Mahfûz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2016.

Tuncay Başoğlu, *Fıkıh Usûlünde Fahreddin er-Râzi Mektebi*, İsam Yayınları, İstanbul, 2014.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafê*, I-II, thk. Nureddin Itr, İdâretu İhyâi't-Turâs, Katar, 1987.

———, *Telhisu Kitâbi'l-Mevdûât li İbn Cevzî,* thk. Yâsir b. İbrahim bin Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1998.

———, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, I-V, thk. Ali el-Becavî, , Dâru'l-Marife, Beyrut, ts.

———, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Beşşar Avvad Maruf, I-XXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, ts.

———, *el-Kâşif*, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde, ts.

Zekeriya Güler, "*Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri*" İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Tasavvuf, yıl:4 sayı:10, 2003.

Zeylaî, Cemaleddin Ebû Abdullah, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidaye*, I-IV, thk. Muhammed Avvame, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut, 1997.

Ziya Demir, "*Sâdî Çelebi*", DİA, XXXV, 404-405.

FİHRİST

اجرك علي قدر تعبك. (s.88)

اختلاف امتي رحمة واسعة فمن اجتهد... (s.113)

اخشاكم من الله اعلمكم. (s.45)

اذا احب الله عبدا لم يضره ذنبه. (s.87)

اذا اذنت فترسل واذا اقمت فاحدر. (s.135)

اذا دخل نورالعلم فى قلب المؤمن انفتح له صدره... (s.122)

اذا صلح طائفتان من امتي صلح الناس .... (s.53)

اذا كان يوم القيمة يقول الله تعالى للعابدين والمجاهدين... (s.73)

الاذان جزم والاقامة جزم والتكبير جزم. (s.135)

اطلبوا العلم من المهد الي اللحد. (s.61)

اعلم الناس اعلمهم بالحق اذا خالف الناس. (s.67)

افضل الذكر لا اله الا الله و قال اذا مررتم... (s.124)

اقرب الناس من درجة النبوة العلماء في الدين... (s.52)

اكرموا اصحابي فانهم خياركم ومن سبني واصحابي فاقتلوه. (s.92)

اكمل المؤمنيم ايمانا احسنهم اخلاقا. (s.104)

امرنا بان نكلم الناس على قدر عقولهم. (s.126)

ان احبكم الي واقربكم مني يوم القيمة احسنهم اخلاقا. (s.105)

ان اشد الناس بلاء فى الدنيا الانبياء .. (s.68)

ان اشد الناس عذابا يوم القيمة عالم لم ينفعه الله تعالى من علمه. (s.74)

ان الفقيه الواحد اشد علي الشيطان من الف عابد. (s.56)

ان الله وملائكته حتى النمل فى الحجرة... (s.71)

ان النبي عليه الصلاة والسلام خرج يوما... (s.123)
ان امرء ذهب ساعة من عمره فى غير ... (s.156)
ان لله ملائكة يطوفون فى الارض فاذا رؤا... (s.125)
انا اخاف من غير الدجال فقيل من هم .. (s.75)
انا سيد ولد ادم وانا اول من ينشق قبره يوم القيمة... (s.90)
انا شفيع لعصاة المؤمنين وكذا الاولياء والصالحون. (s.94)
انا كنت نبيا وادم بين الماء والطين .. (s.89)
انى تركتكم على امحجة بيضاء اى طريق واسع... (s.158)
اول ما يحاسب به العبد يوم القيمة من عمله صلوته... (s.100)
الايمان عريان و لباسه التقوي وثمرته العلم وزينته الحياء. (s.51)
الايمان يزيد و ينقص قوة و ضعفا.... (s.84)
بين العالم والعابد مائة درجة ما بين كل درجتين مسيرة سبعين سنة. (s.57)
تركت فيكم امرين لن تضلوا عن الصراط المستقيم .. (s.104)
تسحروا فان فى السحور بركة. (s.165)
ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الايمان... (s.106)
ثلث مهلكات شح مطاع وهوى متبع واعجاب المرء بنفسه. (s.137)
حب الدنيا رأس كل خطيئة . (s.149)
الخطأ والنسيان رفعا عن امتي. (s.114)
خلق الله تعالي الارواح قبل الاجساد باربعة الاف... (s.43)
الخمس الي الخمس والجمعة الي الجمعة ورمضان الي رمضان... (s.103)
خير الاعمال احمزها. (s.88)
الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر. (s.156)

الدين بدأ غريبا وسيعود غريبا كما بدأ فطوبى للغرباء.... (s.63)

ذاق طعم الايمان من رضي بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد نبيا ورسولا. (s.94)

سيأتى على الناس زمان يكون حديثهم فى امور دنياهم فى مساجد... (s.79)

سيخرج اقوام في آخر الزمان ينازعون بعلماء امتي في الدين... (s.63)

شرار العلماء الذين يأتون الامراء وخيار العمراء الذين يأتون العلماء. (s.76)

شفيع امتى يوم القيامة ثلاثة الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء. (s.68)

صلوة التسبيح مكفرة للصغيرة والكبيرة. (s.109)

طلب العلم فريضة علي كل مسلم ومسلمة. (s.59)

عز الدنيا بالمال وعز الآخرة بالاعمال. (s.150)

علامة اعراض الله تعالى عن عبد اشتغاله بما لا يعنيه. (s.156)

العلم افضل من الدنيا وما فيها. (s.80)

العلماء الصالحون امناء الله فى ارضه وامناء رسوله. (s.64)

العلماء العاملون بلعلم أمناء الله تعالى في ارضه وأمناء رسوله... (s.62)

علماء امتي كانبياء بني اسرائيل. (s.49)

العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء .. (s.70)

العلماء ورثة الانبياء. (s.48)

العلماء يحشرون يوم القيامة مع الانبياء. (s.64)

فان خير الحديث كتاب الله وخير الهدى... (s.116)

فضل العالم علي العابد كفضل القمر ليلة البدر علي سائر الكواكب . (s.55)

فضل العالم علي العابد كفضلي علي ادناكم (s.54)

فقيه واحد اشد على الشيطان من الف عابد.. (s.128)

قال عليه الصلاة والسلام لاعرابى لم يتم رقوعه ... (s.130)

قيل يا رسول الله من اشر من امتك ... (s.129)
كلمة من الخير يسمعها المؤمن فعمل بها ويعلمها خير له من عبادة سنة. (s.162)
كلموا الناس بما يعرفونه ودعوا مما ينكرونه ... (s.164)
كن ورعا تكن اعبد الناس وكن قنعا تكن اشكر ... (s.151)
الكيس من دان نفسه لاى شيء خلقها ربه فعمل ما امر الله تعالى له ... (s.153)
كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا طَغَى نِسَاؤُكُمْ ، وَفَسَقَ شَبَابُكُمْ... (s.145)
كيف نفعل اذا جاءنا امر فلم نجده فى كتاب الله... (s.121)
لا تجلسوا عند كل ناصح الاعند ناصح... (s.150)
لا يزال من امتى امة قائمة بامر الله تعالى لا يضر لهم من خذلهم... (s.153)
لا يستقيم حب الدنيا وحب الآخرة فى ... (s.162)
لا يقوم الساعة حتي يرى عشر آيات كوقوع الدخان... (s.93)
لا يؤمن احدكم حتي اكون احب اليه من والديه... (s.103)
لاخاف عليكم من الدنيا تفتح عليكم فتهلككم. (s.159)
لكل شيء عماد وعماد الدين الصلوة ... (s.98)
للعلماء درجات فوق المؤمنين سبع مائة.... (s.43)
اللهم اجعل قوت آل محمد كفافا. (s.139)
اللهم ارحم خلفائى و قيل من خلفائك يا رسول الله؟... (s.81)
اللهم انى اعوذ بك من علم لا ينفع. (s.67)
لو رأيتم احدا يطير فى الهوى ويمشى فى البحر... (s.147)
لو فسد العلماء لفسد العالم. (s.47)
لو كان لابن آدم واديان من ذهب لابتغى ثالثا... (s.158)
لو وزن ايمان ابي بكر مع ايمان سائر الناس ... (s.85)

لولا العلماء لهلكت امتي. (s.46)
ليأتى على الناس زمان الا فيه اماتوا سنة نبيهم... (s.146)
ليأتى على الناس زمان يكون العلماء بينهم بمنزلة الاموات... (s.78)
ليس منا من لم يرحم صغيرنا ولم يوقر كبيرنا ... (s.143)
ما اعمال البر عند الجهاد فى سبيل الله تعالى الا كنفثة واحدة... (s.144)
ما خلق الله نفسا من اوليائه الاعلى السخاوة وحسن الخلق. (s.138)
ما طلعت الشمس ولا غربت علي احد من بعدي... (s.91)
ما عبد الله تعالى بشيء افضل من فقه فى دين الله تعالى. (s.127)
ما من رجل يذنب ذنبا ثم يقوم فيتطهر... (s.112)
ما من عبد مسلم يقول اذا امسى او اصبح ثلث مرات... (s.132)
ما من قوم عملوا بالمعاصى وفيهم من يقدر... (s.142)
ما من نبي بعث الله تعالى في امته من قبلي... (s.116)
ما وسعني ارضي ولا سمائى ووسعني قلب عبد المؤمن التقي النقي. (s.107)
المتقون سادة والايمان قادة ومجلس العلماء زيادة. (s.126)
مثل بنى آدم المغتر بالدنيا لا يعرف بعاقبته كمثل دود القز... (s.160)
من اتى كاهنا وصدقه فيما قاله فقد كفر بما انزل على محمد. (s.96)
من احب ان ينظر الي عتقاء الله من النار فلينظر الي المتعلمين... (s.59)
من احب دنياه اضر بآخرته ومن احب آخرته ... (s.157)
من احب عالما فقد احبنى ومن احبنى فقد احب الله... (s.82)
من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو مردود. (s.117)
من احيى سنة من سنتي فقد اميتت من بعدي... (s.118)
من اخف اركان صلوته يقول له صلوته ضيعك الله كما ضيعتنى. (s.131)

من اخلص قلبه لله تعالى اربعين صباحا ... (s.60)
من ادعي الجنة ولم ينته عن محارم الله فهو في دعواه كاذب . (s.87)
من ازداد علما و لم يزدد ورعا لم يزدد من الله الا بعدا و مقتا. (s.74)
من اطاع الله فقد ذكر الله تعالى. (s.127)
من انتهى صاحب بدعة ملاء الله تعالى قلبه امنا وايمانا. (s.152)
من اهان صاحب بدعة امن الله يوم الفزع الاكبر. (s.152)
من تمسك بسنتي عند فساد امتي فله اجر مائة شهيد. (s.117)
من تواضع لغني لغنائه فقد ذهب ثلثا دينه. (s.148)
من جاءه الموت وهو يطلب العلم ليحيى به الاسلام ... (s.72)
من جاوز الاربعين سنة ولم يغلب خيره... (s.155)
من حدث احدكم قوما بحديث لا يفهم كان عليه فتنة. (s.164)
من حفظ علي امتي اربعين حديثا حتي ... (s.53)
من راى منكم منكرا فليغيره بيده ... (s.144)
من زهد في الدنيا ادخل الله تعالي قلبه الحكمة... (s.107)
من سن سنة حسنة فله اجره واجر من عمل به بعده الي يوم القيامة . (s.85)
من سن سنة سيئة فله وزرها ووزر من عمل بها بعده الى يوم القيامة. (s.119)
من صلي خلف عالم تقي نقي فكانما صلي خلف نبي من بني اسرائيل. (s.50)
من ضيع سنتي فقد حرمت عليه شفاعتي في دار الاخرة. (s.103)
من علم علما فكتمه الجم يوم القيمة بلجام من النار. (s.141)
من فارق من الجماعة شبرا فقد خلع ربقة الاسلام. (s.120)
من فسر القرآن برئيه فليتبوء مقعده في النار. (s.108)
من قال اذا اصبح لااله الا الله وحده لا شريك له له الملك... (s.131)

من قال حين يأوى الى فراشه استغفر الله العظيم... (s.134)
من قال حين يصبح اللهم ما اصبح لى من نعمة او باحد من خلقك... (s.133)
من قال لا اله الله مخلصا دخل الجنة. (s.112)
من كان آخر كلامه لا اله الاالله دخل الجنة. (s.111)
من كان فيه خصلتان كتب الله تعالى شاكرا صابرا... (s.148)
من لم تأمر صلوته بالمعروف... (s.102)
من لم تنهه صلوته عن الفخشاء والمنكر ... (s.101)
من لم يحسن صلوته فيلعن عليه صلوته. (s.130)
من وعى منى حديثا الى امتى ليقام به سنة ... (s.163)
من يرد الله خيرا يفقهه في الدين و يلهمه رشده. (s.48)
من يطع الله ورسوله وامر بالمعروف ... (s.65)
المؤمن من يحب لاخيه المسلم ما يحب لنفسه. (s.151)
النظر الى العالم احب الي من عبادة سنة قيامها وصيامها. (s.72)
هلاك امتى عالم فاجر و عابد جاهل. (s.77)
و من اصبح بى من نعمة او باحد من خلقك فمنك. (s.95)
وزنوا اعمالكم قبل ان توزنوا وحاسبوا قبل ان تحاسبوا. (s.101)
ويل للعالم من الابتاع وويل للاتباع من العالم... (s.78)
يا عجبا كل العجب للمصدق بدار الآخرة وهو يسعى لدار الغرور. (s.161)
يا علي كن عالما او متعلما او مستمعا ولا تكن رابعا فتهلك... (s.61)
يحشر المرء مع من احبه. (s.141)
يحشر كل عبد على ما مات عليه. (s.140)
يستغفر للعالم ما في السماوات و ما في الارض. (s.51)

يشفع يوم القيامة ثلثة الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء. (s.56)

يقول الله تعالى فبعزتى وجلالى لا اجمع على عبدى خوفين... (s.139)

يقول الله تعالى لا يزال العبد يتقرب الي بالنوافل... (s.69)

يكون فى آخر الزمان عباد جهال وعلماء فساق. (s.75)

يكون فى آخر الزمان علماء يزهدون بالناس... (s.66)

ÖZGEÇMİŞ

KişiselBilgiler :

Adı Soyadı : Hakan TAHTACI

Doğum Yeri ve Yılı : Merkez-ISPARTA, 28.02.1990

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi :

-Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Isparta (2012).

-İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul (2014)

Yüksek Lisans Öğrenimi:

-Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı.